



Elektronisk demokrati

Anders R Olsson

Demokratiutredningens skrift nr 16



Demokratiutredningens skriftserie

Redaktör Erik Amnå

1. **Demokratins räckvidd.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:55)
2. **En god affär i Motala.** Journalisternas avslöjanden och läsarnas etik (SOU 1998:63)
3. **Att rösta med händerna.** Om stormöten, folkomröstningar och direktdemokrati i Schweiz (SOU 1998:85)
4. **Gör barn till medborgare!** Om barn och demokrati under 1900-talet (SOU 1998:97)
5. **Det unga medborgarskapet.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:101)
6. **Lekmannastyre i experternas tid.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:102)
7. **Demokrati på europeisk nivå?** (SOU 1998:124)
8. **Läsarna och demokratin.** Ett brev till det läsande Sverige (SOU 1998:134)
9. **Lokala Demokratiexperiment.** Exempel och analyser (SOU 1998:155)
10. **På Marginalen.** En intervjubok från Socialtjänstutredningen (SOU 1998:161)
11. **Allas frihet.** Demokratin möter marknaden. Tre ronder (SOU 1998:164)

12. **EU – ett demokratiprojekt?** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1998:145)
13. **Invandrarskap och medborgarskap.** Dokumentation från ett seminarium (SOU 1999:8)
14. **Att slakta ett får i Guds namn.** Om religionsfrihet och demokrati (SOU 1999:9)
15. **Etik och demokratisk statskonst.** (SOU 1999:13)
16. **Elektronisk demokrati.** (SOU 1999:16)

Förord

Är IT en lösning på demokratins problem?
Vilket av dess problem – och vems – i så fall?
Och vad svarar IT egentligen?

Den nya informationsteknologin intresserar Demokratiutredningen. Vi analyserar den för att se om den öppnar nya vägar för att öka medborgarnas deltagande och delaktighet i samhällsutvecklingen. Som ett led i arbetet ges den här småskriften ut. Författaren resonerar både teoretiskt och praktiskt om vad han kallar elektronisk demokrati. Olika slags demokratimodeller konfronteras. Praktiska försök från andra länder där man på olika sätt använt IT i politisk opinionsbildning och politiskt beslutsfattande dokumenteras med en kritisk nyfikenhet.

Den här skriften utgör samtidigt ett förberedelsematerial för den konferens om IT och demokratin som vi arrangerar den 17 mars 1999 tillsammans med Forskningsrådsnämnden, Kommunikationsforskningsberedningen och IT-kommissionen.

Demokratiutredningens ledamöter har inte tagit ställning till författarens synpunkter.

Erik Amnå
Huvudsekreterare

Innehåll

1	Vad är elektronisk demokrati?	7
1.1	Utgångspunkter	7
1.2	Nätet och det goda samhället.....	8
1.3	Elektronisk offentlig förvaltning.....	15
1.4	Nätet och politiken	18
1.5	IT och demokratiska processer	23
1.6	Gamla idéer och nya möjligheter.....	25
1.7	Möjliga reformer.....	29
1.8	Om litteraturen och debatten.....	31
1.9	Den genomförda studien - allmänt	32
1.10	Yttre och inre demokrati	34
2	Vilka frågor om demokratin är IT ett svar på?	35
2.1	Bra beslut eller legitima beslut	35
2.2	Demokrati och eliter.....	36
2.3	Elektronisk demokrati på höger-vänsterskalan.	37
2.4	Ojämlighet som demokratiskt problem	38
2.5	Bli den elektroniska demokratin former demokratiska?	39
2.6	Demokratin avgränsning I: geografiskt	41
2.7	Demokratin avgränsning II: individen i kollektivet.....	44
2.8	Att bygga sitt samhälle	45
2.9	IT och demokratin psykologi.....	47
3	Nya medier, ny demokrati	51
3.1	Elektronisk demokrati – tre ansatser	55
4	Tre försök att utveckla IT-stöd för demokratin	67
4.1	IPERBOLE i Bologna.....	67
4.2	Minnesota E-Democracy	79
4.3	Den Digitala Staden, DDS, i Amsterdam.....	95

5	Att urskilja folkets röst – tre ansatser	103
5.1	Var hörs folket?	104
5.2	Citizen´s Jury, CJ	106
5.3	The Deliberative Poll, DP	113
5.4	Televote och paret Becker/Slaton	121
5.5	Folkets röst – utveckling och IT-stöd.....	126
5.6	Folkets röst – några reflexioner.....	129
6	Cyberdemokrati	133
6.1	Hindren	133
6.2	Folkrörelsen som övningsområde	139
6.3	Den mänskliga komponenten.....	141
6.4	Den programtekniska komponenten	144
6.5	Politik är att vilja.....	151
Bilaga		
	IPERBOLES nyhetsgrupper	153
	Litteratur	158

Elektronisk demokrati*

Anders R Olsson

1 Vad är elektronisk demokrati?

1.1 Utgångspunkter

Förutsägelse om hur den politiska demokratin förändras i ett samhälle som allt mer genomträngs av informationsteknologi (IT) är många och starkt skiftande. (Med IT menas i fortsättningen kombinationen datorer-telekommunikation. "Ett äktenskap mellan mikroprocessorn och telefonen" för att citera en statlig utredning – SOU 1995:68, s. 4).

Ett sätt att överblicka de olika gissningarna om utvecklingens riktning är att placera dem på en skala från maximal optimism till oreserverad pessimism. Optimisterna tror att den sanna, medborgerliga viljan inte längre kan hejdas eller manipuleras när alla blir "uppkopplade" till Nätets aldrig sinande informationsströmmar och till Maktens e-postlådor. Pessimisterna hävdar att vår tids starkaste samhällsaktörer (EU-kommissionen, Staten, Kapitalet genom Bonniers, Microsoft m.fl.) nu utformar IT-samhället i eget intresse och att resultatet i varje fall inte blir något som kan kallas demokrati, alternativt att vi går mot en allmän norm- och samhällsupplösning av det mest hotfulla slag.

*En studie finansierad av Kommunikationsforskningsberedningen, KFB, och Telia.

Att den samhälleliga utvecklingen inte bara ”uppstår” utan formas/styrs av människorna är en truism. Om och hur ny teknik ska nyttjas för att stärka/förbättra demokratiska processer är en politisk fråga. ”IT-demokratin” blir avhängig en rad faktorer: hur demokrati definieras, vilken typ av tekniskt stöd man sedan väljer för denna typ av demokrati, hur stora resurser man är beredd att investera i de tekniska systemen och i utbildningen av medborgarna, etc. Kommer vi alla att ”surfa” fritt på politikens informationshav, eller kommer majoriteten att – för att låna Lundaforskaren Peter Gärdenfors formulering – simma motströms i informationskloaken? Det bestäms genom mänskliga beslut i dag och i morgon. Och, som amerikanen Richard Sclove har påpekat, de mänskliga beslut om IT:s utnyttjande som i viktiga avseenden bestämmer samhällsutvecklingen och i hög grad påverkar människors livssituation bör fattas demokratiskt:

Insofar as (1) citizens ought to be empowered to participate in shaping their society's basic circumstances and (2) technologies profoundly affect and partly constitute those circumstances, it follows that (3) technological design and practice should be democratized. (Sclove 1995)

1.2 Nätet och det goda samhället

Föreställningarna om hur människan med datorer ska förbättra världen är nästan lika gamla som datortekniken själv. Teknikoptimister har i alla tider lovat mycket, och i datoråldern är de många. 1956 hävdade amerikanska forskare inom området artificiell intelligens, AI, att alla uttryck för det mänskliga intellektet skulle kunna simuleras med datorer. Datorprogram skulle blixtnsnabbt översätta mellan världens alla språk. De främsta experternas kunskaper – i vilket ämne som helst – skulle lagras i program som sedan kunde användas av vem som helst. Robotteknik skulle befria oss från alla fysiskt krävande och farliga arbeten. (Crevier 1993)

Under 1970- och 80-talen har skribenter som Alvin Toffler och Yoneji Masuda sålt sina teknikoptimistiska böcker i miljonupp-

lagor. (Toffler 1970, 1980, 1990, 1997. Masuda 1984.) Många förhoppningar på datortekniken har svikits. (Vedin 1995, Johansson/Nissen/Sturesson 1998.) Några har dock infriats över förväntan, och grunden för fortsatt optimism om teknikens möjligheter tycks vara stabil. Så stabil t.o.m., att när de globala kommunikationsnätverken vid början av 1990-talet lanserades som det tekniska botemedlet mot nästan allt ont, var det från den högsta politiska nivån som framtidsvisionerna flödade. En närmast oreflekterad – för att inte säga pojkboksaktig – fascination inför nya IT-tillämpningar gav under några år poäng i politiken.

Rent ideologiskt tog USA ledningen. I presidentvalet 1992 blev IT en politiskt ”het” fråga. Al Gore myntade begreppet ”information superhighway” redan innan han befordrades från senator till vice-president. Uttrycket valdes med stor omsorg. Hans far, senator Al Gore Sr, var på 1950-talet en av de drivande inom ”the Interstate Highway Project”. Då beslutades och påbörjades byggandet av USA:s stora motorvägar, ett vägsystem som i det amerikanska folkdjupet fått en starkt positiv laddning: det står för frihet och framtidstro.

Den fristående utmanaren i presidentvalet H Ross Perot talade mycket om att med IT återupprätta den amerikanska ”urformen” för demokrati: mötet i stadshuset (Town Hall) där medborgarna samlades för att diskutera och besluta. Denna sorts möten, som framförallt blev vanliga i New England för 200 år sedan och som sedan dess blivit föremål för en ofta romantiserad historieskrivning, skulle återskapas som Electronic Town Meetings, ETM.

Clinton-Gore-administrationen drev sedan, väl installerad i Vita Huset, igenom flera uppmärksammade policy-program för det som officiellt kom att kallas the National Information Infrastructure (NII). Först upprättades en Information Infrastructure Task Force, IITF, för att samordna regeringens aktiviteter på IT-området, och en rådgivande grupp (Advisory Council) med ledande företrädare för näringslivet. IITF presenterade 1993 en ”Agenda for Action”. Där definierades NII som ”a seamless, interactive, user-driven network”. Senare lanserade Clinton-Gore-regeringen en internationell motsvarighet till NII-programmet – Global

Information Infrastructure (GII) – som antogs vid ett G7-möte 1995.

Genom det franska Minitel-systemet, som i försöksform påbörjades 1981, var Europa egentligen före USA på scenen. Även om Minitel blev en framgång – 1995 hade en tredjedel av den franska befolkningen tillgång till systemet – ”stannade” det i Frankrike och har med Internets utveckling blivit tekniskt föråldrat.

EU däremot, antog den amerikanska utmaningen. I ett s.k. ”White Paper” från 1993 med titeln ”Growth, Competitiveness and Employment” betonade EU-kommissionen betydelsen av gränsöverskridande nätverk för fysiska transporter, energi och telekommunikationer. Ministerrådet sammankallade en expertgrupp under ledning av den tyske kommissionären Martin Bangemann som 1994 publicerade rapporten ”Europe and the Global Information Society – recommendations to the European Council”.

Att EU valde slagordet ”Information Society” i stället för ”Information Super Highway” berodde inte bara på att man i Europa ville betona IT:s betydelse för samhället som helhet – en teknik som handlar om mycket mer än transporter – utan också på motorvägarnas historia i Europa. För européer är motorvägar trots allt ett påfund med rötter i Hitler-tiden.

EU-kommissionen har sedan lanserat ”The Information Society Project Office”, ISPO, som ett kunskapscentrum för all EU-verksamhet kring ”The Information Society”. I juli 1995 inrättades ”Information Society Forum”, en slags think-tank med 124 delegater från medlemsländerna som alla har ledande positioner inom centrala områden som telekommunikation och etermedia.

1.2.1 Stridsfrågor

Från politisk toppnivå i USA och EU har således lanserats idéer och program för stora, samhällsomvälvande satsningar på IT. (Kubicek et al. 1997) I båda fallen betonas att hela samhället ska

dra nytta av nya IT-tillämpningar. Man varnar för att vissa grupper halkar efter med orättvisor, sociala strider och samhälleliga lösningar som följd. Frihet och demokrati, det upprepas ofta i policy-dokumenterna från 1993 och framåt, är värden som ska genomsyra det framtida högteknologiska samhället.

Policy-dokumenterna anger reforminriktningen, pekar ut målen. Precis som den svenska motsvarigheten – regeringen Bildts ”Vingar åt människans förmåga” (SOU 1994:118) – glider de snabbt förbi ett antal svåra problem som trots allt måste lösas på vägen mot det rättvisa och demokratiska IT-samhället. Dessa problem har av naturliga skäl kommit att dominera debatten i nästa fas, dvs. under försöken att realisera policy-dokumentens idéer.

Såväl USA:s som EU:s (som Sveriges) dokument rymmer en grundläggande oklarhet som ännu fyra år senare består. IT-samhället ska i hög grad bygga på principen om marknadslösningar, inte på offentliga investeringar eller offentlig kontroll. Problemet är att marknaden inte frivilligt investerar i nät för glesbygden eller i tjänster för ekonomiskt svaga grupper, eftersom sådana satsningar är olönsamma. Strider kring denna fråga har blossat upp gång på gång de senaste åren, och fler lär följa.

1996 beslöt USA:s kongress om en rejäl revidering av ”the Communications Act” från 1934. Arbetet med en ny lag hade då pågått i många år. Fram till 1994 tycktes det utmynna i ett regelverk som tillfredsställde många av de s.k. public-interest-grupper som engagerat sig i frågan. De efterlyste sådant som låga teleavgifter även för glesbygden och garanterat utrymme i näten för public-service-intressen och ideella organisationer. Med den väldiga republikanska framgången i kongressvalen 1994 ändrades dock förutsättningarna rent ideologiskt. Den telekommunikationslag som kongressen röstade igenom fick i stället en stark nyliberal prägel.

In short, the new legislative architecture for the NII was to consist largely of a deal between the major corporate players about the terms and pace of competition, rather than also embracing a broader deal that would accommodate the United States' burgeoning non-commercial sector. Nor would the legislation make direct concessions

to consumer interests by imposing social obligations on the private sector; in most cases, the market would be the main determinant of whether, and when, new networks and services would be made available. (Drake 1997)

Med talmannen Newt Gingrich i spetsen drev den republikanska majoriteten igenom ett regelverk som innebär att marknadskrafterna i allt väsentligt bestämmer om/när/hur telenätet och dess tjänster ska vara tillgängliga för medborgarna. Därmed gick luften delvis ur den rörelse – den heterogena samling ideella organisationer och aktivister – som tagit policy-dokumenterna på allvar och hoppats på en nätstött förnyelse av den amerikanska demokratin.

The agenda of building an NII which accommodates a range of non-commercial uses and voices has...largely disappeared. Moreover, its losses seem to have had a negative effect on the public interest community's overall levels of activism and enthusiasm. (Drake 1997)

IT-samhället bygger, i både USA:s och EU:s tappningar, på en marknadsliberal föreställning om "information" som en vara bland andra varor. Samtidigt är medborgarnas tillgång till information om sitt samhälle/sin värld förutsättningen för en fungerande demokrati. Motsättningen är grundläggande. Ju mer av den politiskt relevanta informationen som köps/säljs på marknadens villkor och ju starkare kontroll som tillerkänns "ägaren" till sådan information, desto svårare blir det för ekonomiskt svaga medborgare att hävda sig i den demokratiska processen. (Ilshammar 1997, Perelman 1998, Bellamy/Taylor 1998, Moore 1998.)

I debatten återkommer ofta frågan om "Universal Service". Ett mål som utstakas i policy-dokumenterna är att alla medborgare i framtiden ska ha "åtkomst" till moderna nät för datakommunikation. Frågan är dock vad det innebär i praktiken. Att via telefonapparat ha åtkomst till telenätet innebär att höra en kopplingston när man lyfter luren. Vad är motsvarigheten till kopplingston vid kontakt med framtidens nät för datakommunikation? Ska någon information eller några tjänster vara gratis? Ska något subventioneras – i så fall vad och med hur mycket? (McConnaughey 1997, Haag/Gosling 1997, Blau 1997.)

En annan uppsättning tvistefrågor rör yttrande- och informationsfriheten. Ätminstone två orsaker till dessa tvister är uppenbara. Dels anser vissa debattörer att IT är ett farligare medium än något vi tidigare har sett. De efterlyser – för bekämpande av bl.a. barnpornografi, rasism och terrorism – nya och hårdare begränsningar av yttrande- och informationsfriheten. Också skyddet för enskildas integritet återopas som motiv för en mer inskränkt informationsfrihet i IT-samhället än i det gamla ”papperssamhället”.

Sådana krav har både i Sverige och andra länder fått gehör hos lagstiftaren men har också mötts av stark kritik från grupper som värnar om det fria ordet. Skandaltörstande nyhetsmedier har, hävdar dessa kritiker, piskat upp hysteriska stämningar kring en brottslighet som förvisso kan vara obehaglig eller farlig men vars omfattning inte har ökat med IT-samhället och som inte bekämpas effektivare genom inskränkningar i yttrandefriheten. Är det inte i själva verket samhällets eliter som, genom skickligt spelande på tillfälliga opinioner, nu tar chansen att stärka sitt grepp om datornätverkens informationsflöden? Används inte IT som ursäkt för att etablera en effektivare styrning av den allmänna opinionen och en starkare polisiär kontroll? (Olsson 1996, 1997. För en genomgång av den omfattande amerikanska debatten, se Godwin 1998.)

Andra tvister kring yttrande- och informationsfriheten bottnar i det faktum att nätverken är gränsöverskridande. Den pornografi som sprids via Internet är lätt åtkomlig över hela världen. Stater med en liberal lagstiftning om pornografi ”drabbar” därmed stater med strängare lagregler, och alla försök att med internationella regelverk eller överenskommelser gå de restriktiva staterna till mötes ”drabbar” de mer liberala. Det som kan bli kulturers möten kan också bli kulturers kollisioner.

Ytterligare en tvistefråga som måste lösas på vägen mot det demokratiska IT-samhället gäller statens möjligheter att avlyssna och kontrollera näten. Vissa regeringar i västvärlden – med USA:s som den starkast pådrivande – vill definiera datorprogram för avancerad kryptering som krigsmateriel och förbjuda/kontrollera deras spridning/användning. Om fientligt sinnade nationer, terrorister eller andra brottslingar får tillgång till sådana program kan, hävdar USA:s regering, deras kommunikation inte avlyssnas.

Det betyder större spelrum för brottsligheten och en försvagning av den nationella säkerheten. Denna ambition att förbjuda och kontrollera krypteringsprogram har dock mött stark kritik från såväl medborgarrättsorganisationer som det privata näringslivet och "civila" myndigheter. Motiven har ifrågasatts. Program för avancerad kryptering har redan fått stor spridning, de finns bl.a. tillgängliga via Internet, och oavsett vilka lagar västvärldens regeringar stiftar så kommer maffian och terroristerna att använda dem. Är det inte snarare laglydiga men politiskt obekväma medborgare och organisationer som kommer att avlyssnas? Andra legitima säkerhetsintressen står i praktiken mot de (förment) polisiära. Företag, organisationer och enskilda medborgare behöver använda säker kryptering för att skydda sina hemligheter och sin integritet.

Till sist kan nämnas svårigheterna att finna juridiskt och demokratiskt acceptabla lösningar på frågor kring upphovsrätten. Särskilt svårhanterligt är det faktum att man i "papperssamhället" kunnat medge kopiering av skyddade verk i enstaka exemplar (för enskilt bruk) och fri utlåning via bibliotek med ingen eller blygsam kompensation till upphovsmannen. Själva kopieringsprocessen är med papper så omständlig att marknaden för böcker och tidningar ändå kunnat fungera hyggligt. Med IT sker kopiering/spridning av hundratals sidor text på bråkdelar av en sekund, varmed förutsättningarna för det upphovsrättsliga skyddet i viktiga avseenden har ändrats. Här förs nu i bl.a. internationella organ som World Intellectual Property Organisation, WIPO, komplicerade diskussioner och förhandlingar. I skrivande stund (hösten 1998) syns inga tecken på att en bredare konsensus skulle växa fram kring upphovsrätten i IT-samhället.

Sammanfattningsvis uppstår – vilket inte borde förvåna någon – samhälleliga spänningar och politiska strider när IT-samhällets visioner ska förverkligas. Varje sådan strid har inte relevans för demokratin, men många har det.

En av de verkligt grundläggande frågorna är vem som ska betala för utbildning och teknisk utrustning åt alla. Att i praktiken – inte bara i teorin – möjliggöra för samtliga medborgare att delta i en demokratisk process som alltmer präglas av IT-tillämpningar kom-

mer att kosta stora belopp. Det finns goda skäl att tro att investeringen på lång sikt genererar såväl mänskligt-sociala som rent samhällsekonomiska vinster – men det låter sig inte enkelt bevisas på förhand.

1.3 Elektronisk offentlig förvaltning

Det är ingen djärv förutsägelse att offentlig förvaltning blir alltmer ”elektronisk”. Vårt kommunicerande med myndigheterna kommer i växande utsträckning att ske via nätet. De rent ekonomiska incitamenten för en sådan modernisering av offentlig förvaltning är överväldigande starka. Såväl tekniskt som juridiskt påbörjades omställningen i Sverige redan för tio år sedan med tulldatasystemet (se SOU 1989:20 och prop. 1989/90:40). Tullens omfattande pappershantering ersattes då av en rent elektronisk motsvarighet. Arbetet med att lösa de tekniska och rättsliga problem som kan uppstå vid övergången till elektronisk förvaltning har redan kommit långt. (Se bl.a. ”Elektronisk dokumenthantering” SOU 1996:40 och ”Statlig förvaltning i medborgarnas tjänst” prop 1997/98:136.)

Datorbranschens företag har sedan tidigt 60-tal lovat förvaltningsmyndigheterna enastående kostnadssänkningar med hjälp av datorer och, på senare år, datornätverk. Även om försäljarnas löften sällan har infriats – många satsningar på datorsystem har utvecklats till stora förlustaffärer för myndigheterna – kan offentlig förvaltning utan tvekan sänka sina kostnader med rationellt utnyttjande av IT (Olsson 1985). ”Försäkringskassan spar 100 miljoner med elektroniska blanketter” är en typisk rubrik (Statskontorets tidskrift Öppna System nr 2/1998). Förutom kostnadssänkningen utlovas mindre krångel och kortare handläggningstider när pappersblanketten ersätts med en elektronisk motsvarighet.

Det fordras ytterligare en del standardisering och programutveckling för sådant som digitala signaturer och elektroniska sigill, dvs. medborgarna måste kunna underteckna meddelanden även i IT-miljö och äktheten hos myndighetsbeslut och andra dokument i elektronisk form måste kunna säkerställas. När dessa trösklar har

passerats kommer medborgarnas kommunikation med myndigheterna allt snabbare att flyttas över till elektroniska medier. (Hösten 1998 meddelades att en svensk standard för elektroniska ID-kort är klar. Kortet ska bl.a. göra det möjligt för användaren att "styrka identiteten över nätverk och att kunna skriva under elektroniska handlingar." Pressmeddelande 980930 från Informations-tekniska standardiseringen, ITS, och Säkrad Elektronisk Information i Samhället, SEIS.)

Processen kommer säkerligen inte att bli smärtfri. I en rapport från det brittiska parlamentets POST (Parliamentary Office of Science and Technology) diskuteras segheten i de etablerade byråkratiska strukturerna. ("Electronic Government – Information Technologies and the Citizen", <http://www.parliament.uk/post/home.htm>) I pressmeddelandet om rapporten heter det bl.a.:

POST found that the UK and other countries are starting to embrace new technologies to improve services from the 'top' down, while citizen-led initiatives strengthen communities and democracy from the 'bottom' up. However, ICT are being deployed in the UK public sector in a piecemeal way, with little coherent strategy between different Departments or tiers of government. Following the commercial example would require this to be turned around, possibly by 're-engineering' government around common processes (e.g. receipt of revenue, provision of licences and permits). But POST found that current policy reinforces existing trends and 'freezes' departmental demarcations into the system, which could frustrate moves to create a more modern stream-lined government.

The main priority is for Government to decide where it wishes to go and to develop a clearer vision of its future in the information age. A start has been made with the government direct green paper, but there has been only limited attention given to defining what people actually want (or would accept) from a 're-engineered' Government, and how to achieve it.

Iakttagelsen att dagens politiska och administrativa ledare med IT främst befäster en existerande förvaltningsstruktur och därmed sina egna positioner – och inte utnyttjar den potential till förnyelse

som följer med IT – är minst lika träffande för Sverige som för Storbritannien.

Härtill ska läggas att svensk offentlig förvaltning i växande utsträckning blir ”elektronisk” även i en annan mening. Såväl kunskap/kompetens som rena beslutsfunktioner flyttas från tjänstemän över till datorprogram. Om medborgaren i dag kan hämta ”information” i elektronisk form från en myndighets hemsida så kommer han/hon i morgon att erbjudas ”intelligenta tjänster” på samma plats. De elektroniska blanketter som medborgaren ska fylla i ”tänker själva” genom att t.ex. göra uträkningar eller kontrollera adressuppgifter automatiskt, och hjälper medborgaren att hitta den kunskap (om innebörden av lagregler, rättsfall etc.) som behövs för deklarationen eller tillståndsansökan.

Datorprogram som fattar beslut, dvs. bedriver myndighetsutövning mot enskild, har använts länge på flera myndigheter och tekniken fortsätter att utvecklas. Det var många år sedan som någon person av kött och blod räknade ut/beslutade hur mycket inkomstskatt medborgaren skulle betala – det sköter programmen i riksskatteverkets stordatorer. Medborgare kommer i framtiden allt oftare att möta myndigheter i form av automater. Även om den viktigaste drivkraften bakom denna utveckling är utsikterna att minska det offentliga kostnader öppnas samtidigt möjligheter att höja kvaliteten i förvaltningens arbete. Automatisering av den offentliga förvaltningens verksamhet är en komplicerad process där tekniska, rättsliga och sociala lösningar måste vävas samman till en helhet. Självfallet kan man inte bortse från riskerna för en sänkt kvalitet i myndighetsverksamheten eller andra negativa effekter. (Magnusson Sjöberg 1992, Olsson 1996.)

Automatiseringen skapar också nya problem med att realisera offentlighetsprincipen. De datorprogram som fattar beslut, t.ex. de hos RSV, måste självfallet vara offentliga. I annat fall skulle medborgaren stå hjälplös inför en myndighetsautomat som producerar beslut om honom/henne utan möjlighet för den enskilde att kontrollera de olika beslutsstegen eller om resultatet är juridiskt korrekt. Grunden för rättssäkerheten skulle raderas.

Vad betyder då ”offentlighet” för datorprogram? RSV:s program för skatteuträkningar är i dag skrivna i COBOL, ett pro-

gramspråk för stordatorer som en försvinnande liten del av medborgarna behärskar. Här måste ”offentlighet” uppenbarligen innebära mer än bara en rätt att läsa programkoden. Den måste ge medborgaren rätt att använda programmet. Först om medborgaren kan mata in alternativa data i programmet för att jämföra utfallen kan han/hon skaffa sig en uppfattning om huruvida programmet är en rimligt korrekt översättning/tillämpning av gällande skatteregler.

Icke desto mindre föreslog en statlig utredning 1997 att offentlighetsprincipen i framtiden inte ska innebära någon rätt att ta del av myndigheters datorprogram i elektronisk form. (Datalagskommittén, SOU 1997:39.) Hösten 1998 hade regeringen fortfarande inte tagit ställning till förslaget.

Man kan alltså vänta sig att en kraftfullt IT-stödd offentlig förvaltning – om de nya systemen konstrueras och utvecklas på ett kompetent sätt – blir både billigare och effektivare. Huruvida denna förnyelse samtidigt bidrar till att stärka demokratin vet vi inte. Den billiga och effektiva offentliga förvaltningen kan lika gärna tjäna ett totalitärt som ett auktoritärt eller demokratiskt samhälle.

1.4 Nätet och politiken

Att IT-samhället kännetecknas av ett ständigt växande utbud av information är uppenbart. Genom den utveckling som skisserats ovan kan man vänta sig att myndigheterna allt bättre utnyttjar IT för att nå ut till medborgarna, inklusive att ge spridning åt många allmänna handlingar. Snart sagt alla myndigheter – regering/riksdag, statliga verk, länsstyrelser och kommuner – har numera en hemsida på Internet där de erbjuder information av olika slag. Medborgarna uppmuntras i många fall att skicka e-post till myndighetens brevlåda eller till enskilda befattningshavare. Renodlade debattfora där medborgarna inbjuds att lufta sina åsikter är mindre vanliga, men förekommer bl.a. hos vissa kommuner, Statskontoret och Demokratiutredningen.

En ambitiös ”huvudingång” till svensk offentlig förvaltning på nätet är Sverige Direkt (<http://www.sverigedirekt.riksdagen.se/>).

Där finns i skrivande stund (sept 1998) länkar till 272 kommuner, 22 landsting och 230 myndigheter inom statsförvaltningen.

Noteras bör samtidigt att offentlig förvaltning med IT ger spridning åt precis den information som politiska beslutsfattare och höga ämbetsmän vill nå ut med. Den har ofta ett stort praktiskt värde för medborgare som behöver kunskap om öppettider, blanketter eller avgifter, men den samlade informationsmängden har också en påtaglig propagandistisk slagsida. Inga lagregler eller direktiv från riksdag/regering tvingar myndigheterna att ge spridning åt information som är i någon mening ”känslig” eller ”kritisk”. Det har hittills inte varit tal om att realisera offentlighetsprincipen med IT-stöd, dvs. att göra all offentlig myndighetsinformation som finns i elektronisk form tillgänglig för medborgarna. (Olsson 1996)

1.4.1 Väljarstöd

I USA utnyttjar politikens aktörer, inom ramen för den etablerade parlamentariska modellen, IT i snabbt ökande utsträckning. Varje politisk kandidat med självaktning har en egen hemsida på Internet med biografi, politiska tal och den närmast obligatoriska familjebilden. Särskilt inflytelserika eller kontroversiella politiker ägnas i de flesta fall – av enskilda eller grupper av politiska motståndare – också en ”skuggsida” på nätet där vederbörandes svagheter, misstag eller särskilt kontroversiella uttalanden redovisas och där polemiken mot honom/henne är skarp.

Vidare upprättas mer eller mindre oberoende informationsbaser som stöd för väljarna. Mest känd torde Vote Smart Web vara (<http://www.vote-smart.org>). Den erbjuder via sin hemsida en imponerande mängd information om politiker, deras bakgrund, meritlista och åsikter:

*Tracking the performance of over 13 000 political leaders!
A wealth of facts on candidates & elected officials, including
biographies, addresses, issue positions, voting records, campaign
finances, and evaluations by special interests.*

Track the performance of Congress using clear descriptions of major bills. Follow the status of legislation of interest to you, examine voting records and the text of bills, and look ahead to votes scheduled for each week.

Access information on elections, federal and state governments, the issues, and politics. Includes our own references, plus thousands of links to the most important sites on the Internet.

VOTE SMART erbjuder t o m gratis politisk research ("Voter's Research Hotline – Call toll-free 1-888-VOTE-SMART to speak to your own personal researcher.") och särskilt stöd åt bl.a. massmedia, lärare och studenter. Verksamheten finansieras av 50 000 medlemmar i organisationen och anslag från olika fonder.

En annan nätbaserad organisation för stöd åt väljarna är The Democracy Network (<http://www.dnet.org>), som skapats av organisationen Center for Governmental Studies i Los Angeles.

The Democracy Network on the Web is part of a larger effort to create non-profit, non-partisan, interactive tools for local, state and national political participation."

The Democracy Network provides citizens, public officials and candidates a unique opportunity to debate issues of local, state and national importance. Candidates and elected officials can upload or update their positions to our database at any time. Citizens can access these statements and compare the positions of the people for whom they are asked to vote.

Inför 1998 års val i USA samlades genom projektet Web White & Blue en imponerande mängd information – främst genom länkar – till stöd för väljarna. (<http://www.webwhiteblue.org>) WW&B var för det amerikanska valet vad Sverige Direkt är för den offentliga sektorn i Sverige.

Några mer ambitiösa svenska motsvarigheter, vad väljarstöd beträffar, har inte upprättats ännu. (Mera om väljarstöd i USA i avsnitt 4.3 – Minnesota E-Democracy.)

1.4.2 Politisk debatt

Usenet News är en del av Internet och torde vara världens största diskussions- och konferenssystem, öppet för alla. Usenet News rymmer tusentals diskussionsgrupper (s.k. newsgroups) i alla tänkbara (och en del otänkbara) ämnen. Den sammanlagda textvolym som produceras varje dygn motsvarade 1996 uppemot 1 000 nya 300-sidiga böcker. (Ilshammar 1997. Se också avsnitt 4.1 om IPERBOLE.)

Merparten av diskussionsgrupperna har ingen politisk relevans, men det finns också ett försvarligt antal som handlar om samhällsfrågor. Den uppenbara svagheten är att meningsutbytena s.a.s. hänger i luften. Att de är fria och internationella kan också beskrivas som att de inte hör hemma någonstans. Även om där kan förekomma intressanta och viktiga debattinlägg – bland långt fler ointressanta och oviktiga – får de nästan aldrig någon spridning. De bevakas i praktiken inte av massmedia eller av politiker.

Svensk politisk debatt förs naturligtvis på många ställen i elektronisk form. De politiska partierna har fora för främst medlemmars/sympatisörers diskussion, i många fall har ungdomsförbunden egna. Jurister, statsvetare, journalister och sociologer diskuterar i öppna eller slutna system (s.k. diskussions- eller distributionslistor) frågor med politisk relevans. Tidningar och organisationer har s.k. chat-linjer där också politik kan avhandlas.

Allt tyder på att antalet kanaler/platser för medborgerliga opinionsyttringar kommer att öka. Allt fler människor blir ”uppkopplade” och antalet ”platser” på nätet med utrymme för samhällsdebatt fortsätter uppenbarligen att öka. Hos allt fler myndigheter eller politiska instanser kommer medborgarna att kunna kommentera politiska förslag och reformer. De politiskt oberoende diskussionsgrupperna och politiska web-platserna för information och meningsutbyte – massmedias och andras – kommer rimligen att bli allt fler.

Möjligheterna för den ”uppkopplade” medborgaren att göra sina åsikter i politiska frågor tillgängliga för omvärlden tycks i framtiden bli närmast obegränsade.

Vad som däremot saknas är institutionella ramar för sådana yttranden, dvs. platser på nätet där många engagerade människor verkligen lyssnar, där ställda frågor verkligen besvaras, där argument får brytas mot varandra och diskussionen i ordnade former kan drivas framåt i en process vars utgång kan ha åtminstone någon politisk betydelse. Kort sagt: platser på nätet där det spelar någon roll vad medborgaren säger.

Företagsdemokrati uppstår inte när ledningen låter sätta upp en förslagslåda bredvid stämpelklockan. Ett första steg mot demokrati vore att ledningen verkligen läser och offentligt kommenterar de inlämnade förslagen. Sedan är frågan hur många ytterligare steg i demokratiserande riktning som ledningen måste ta innan de anställda börjar känna verklig delaktighet och djupare engagemang för företagets bästa.

1.4.3 Om elektronisk demokrati på nätet

Det finns självfallet också otaliga web-platser och usenet-grupper där människor lanserar och diskuterar IT-stöd för demokratin. Adresshänvisningar till sådana fora finns på många ställen i rapporten. Eftersom det är uteslutet att lyckas samla mer än en liten del av dessa adresser i en lista, och eftersom omsättningen är så snabb (gamla försvinner och nya tillkommer) har jag inte ansett det motiverat att göra någon mera ambitiös sammanställning. Några adresser som inte nämns på annan plats men där jag funnit mycket av intresse är dessa:

Brittiska Public Policy Research på: <http://www.ippr.org.uk/>

En sydkoreansk webbplats med en imponerande länksamling om elektronisk demokrati finns på:

<http://forum.nca.or.kr/edem/links/edembkmk.htm#top>

Länkar om "electronic voting" hittar man på:

<http://www.cs.unibo.it/~asperti/GASP/e-voting/e-voting.html>

Ett ambitiöst försök att få igång kvalificerad diskussion om IT-samhälle, makt och demokrati är John Götzes (verksam vid svenska Statskontoret) och den Berlin-baserade forskaren Michael

Macphersons: <http://www.gotzspace.dk/democracy/messages/board-topics.html>.

För ett intressant men inte helt lyckat försök att studera Internets ”demokratiska fora”, se rapport från Walt Whitman Center 1998.

1.5 IT och demokratiska processer

På många håll i den rikare delen av världen diskuteras (och t.o.m. experimenteras med) nya IT-tillämpningar i syfte att utveckla/förbättra den demokratiska processen. Särskilt i nordamerikansk debatt talas ofta om att ge medborgaren en starkare ställning (”empower the Citizen”) och t.o.m. om att återuppfinna regeringskonsten (”to reinvent Government”). Även om Sveriges politiska ledning på senare år, såväl borgerliga som socialdemokratiska regeringar, i allmänna ordalag har lovprisat möjligheterna att med IT stödja/utveckla demokratin, har några mera omfattande praktiska försök inte påbörjats i vårt land.

I september 1997 beslöt regeringen dock att tillsätta en statlig utredning för att utreda ”folkstyret i Sverige inför 2000-talet”. Demokratiutredningens uppgifter är enligt direktiven många och komplicerade, men en av dem är att *”analysera ... hur den nya informationstekniken påverkar demokratin”*. (Dir. 1997:101) Det är inte rimligt att dra stora växlar på en enda formulering, men här illustreras faktiskt två svagheter i dagens tänkande kring IT och demokrati. För det första figurerar IT alltså bara i en mening i den utredning om demokratis framtid som tillsätts i Sverige 1997. För det andra tyder ordvalet på en påtagligt naiv föreställning om sambandet mellan IT och demokratiska processer. IT ”påverkar” inte demokratin. Människor bestämmer demokratin.

Det kan inte sägas tydligt nog: informationstekniken har i sig ingen riktning eller påverkande kraft. Den är ett redskap. Bankomaten bestämmer exakt vad kunden kan göra i relation till sin bank, åtminstone klockan två på natten. Att nätet som informationssystem är mycket mer komplicerat än bankomatens ändrar ingenting. Likaväl som kniven kan användas till att skära limp-

skivor eller människostrupar med, kan IT bli ett lika effektivt hjälpmedel för den auktoritära regimen som för den demokratiska.

Man måste således säga att debatten i Sverige om IT/demokrati är outvecklad, både vad gäller omfattning och tankedjup. Därav följer dock inte att vi rent praktiskt skulle vara på efterkälken vad gäller "IT-stödd demokratisering". Många av de projekt som i andra länder får stämpeln "electronic democracy" visar sig i huvudsak syfta till att med IT förse medborgarna med samhällsinformation av tämligen elementärt slag. Mot bakgrund av svensk demokratisk tradition – utmärkt av bl.a. handlingsoffentlighet, offentliga remissomgångar och publikationer av typ Samhällsguiden – ter sig sådana satsningar inte nydanande. Även svenska myndigheter, såväl statliga som kommunala, har egna hemsidor och e-post-adresser. Detsamma gäller allt fler politiker.

1.5.1 IT och offentlighetsprincipen

Man kan på goda grunder hävda att Sverige tack vare offentlighetsprincipen har ett försprång gentemot flertalet andra länder. Här finns en vilja och en tradition av att hålla medborgarna väl informerade. Det är en styrka när möjligheten nu uppstår att med nya tekniska hjälpmedel förändra eller utveckla den demokratiska processen.

Det tekniskt möjliga och det praktiskt genomförbara brukar dock visa sig vara olika saker. Flera hinder möter de myndigheter och ideella organisationer som försöker att fullt ut realisera offentlighetsprincipen med IT. Våldiga mängder allmänna handlingar finns i dag i elektronisk form, men ytterst lite av detta material görs direkt tillgängligt för medborgarna via t.ex. www. Skälen är av flera slag, men de som främst åberopas är juridiska. Datainspektionen har länge, med hänvisning till datalagen, motsatt sig IT-stödd spridning av allmänna handlingar som innehåller personuppgifter. Vidare kan handlingar som inkommit till myndigheter rymma yttrandet som, om de ges spridning, är straffbara enligt brottsbalken. De kan utgöra t.ex. förtal eller hets mot folkgrupp. Sådana handlingar kan alltså vara offentliga hos myndigheten – alla har rätt att

se/läsa dem och att få en kopia – men myndigheten får inte vidta några åtgärder för att därutöver sprida dem. (Olsson 1996)

Också upphovsrätten kan i vissa fall vålla problem för myndigheter som vill göra inkomna handlingar enkelt tillgängliga för allmänheten. De handlingar som myndigheten själv producerar är dock undantagna från upphovsrättsligt skydd och kan spridas fritt.

1.5.2 *Integritetsskydd*

Över bilden av det offentlighetsvänliga och i grunden demokratiska Sverige ska dock läggas ett annat raster. Här liksom i många andra länder finns en samling väl etablerade föreställningar om datorers och personuppgifters farlighet som inte helt låter sig föräna med principerna om offentlighet och yttrandefrihet. Riksdagen antog 1998 en ny Personuppgiftslag, PUL. Den bygger på ett EU-direktiv som i allt väsentligt förbjuder medborgarna att handskas med uppgifter om personer. Endast för journalistisk och konstnärlig verksamhet medges generell dispens från förbudet. Att detta rättsliga dråpslag mot den politiska friheten – svenska medborgare som offentligt diskuterar t.ex. politiker eller andra makt-havare förklaras brottsliga – inte kan få mer än ett begränsat genomslag i praktiken är uppenbart. Som illustration till hur valhänt, för att uttrycka saken diplomatiskt, den svenska lagstiftaren ännu handskas med frågor om IT/demokrati fyller PUL väl sin uppgift.

1.6 *Gamla idéer och nya möjligheter*

Tanken att med hjälp av ny medieteknik lägga mera makt direkt i folkets händer har redan en historia. Även i Sverige kan man hitta anmärkningsvärt aktuella debattinlägg som är närmare 30 år gamla.

Ett exempel är statsvetaren Leif Lewins bok "Folket och eliterna" från 1970. Varför inte utnyttja den demokratiska potentialen hos TV och telefon? frågade han.

Det är anmärkningsvärt i hur liten utsträckning efterkrigstidens teknologiska revolution påverkat tekniken för politiskt beslutsfattande – och därmed consensusuppbyggandet. (...) Genom en kombination av telefoni-television skulle ett interaktivt system kunna upprättas mellan eliten och massan. (...) Den nya teknikens uppgift är att göra eliterna mera representativa för massan. (...) Över en särskild TV-kanal förs en öppen debatt inom partiet. Partimedlemmarna har hela tiden möjlighet att från sina hem göra inlägg och ställa ledarna till svars med hjälp av telefoni. Alla medlemmar har rätt att delta i voteringen. (...) Nya kanaler öppnas för den vanlige partimedlemmens politiska inflytande. (Citerat ur Ilshammar 1997.)

En annan svensk pionjär inom området är Tomas Ohlin – konsult och utredare, numera verksam vid Södertörns högskola. Han fokuserade tidigt på just datorer/demokrati, och hans artikel i Svenska Dagbladet den 8 augusti 1971 med rubriken ”Närdemokrati i data-åldern” är anmärkningsvärt framsynt. Den inleds:

Vad som vill synas nödvändigt för att begrepp som närdemokrati, gräsrotsdemokrati, politisk flervägskommunikation m.m. ska få en realistisk innebörd, är förbättrade möjligheter för gemene man att kunna uttrycka åsikter. Diskussionen tycks emellertid knappast ha uppmärksammat att ett hjälpmedel existerar som kan få stor betydelse för dessa möjligheter. Det kan mycket enkelt definieras: Ett system av mer eller mindre centralt belägna datorer i direktkontakt med data-insamlade apparatur i varje hem. (Återtryckt i Ohlin 1998.)

I huvudsak har dock – vad gäller teknikstödd reformering av demokratin – debattörer som Lewin och Ohlin talat för döva öron. Detsamma gäller för ett litet antal andra intellektuella i USA och Europa som under lång tid har arbetat med liknande frågor.

Utgångspunkten för idéerna om elektronisk demokrati är att den demokratiska processen kan beskrivas som en serie ”informationsbehandlingar”. Deltagarna i processen inhämtar kunskaper och åsikter, utbyter också sinsemellan kunskaper och åsikter, och ger till slut sin uppfattning till känna i en röstningsprocedur. Varje led i processen kan uppenbarligen – i varje fall i teorin – stödjas och förbättras med IT. De medborgare som vill engagera sig i

politiska frågor kan få mer och bättre information till sitt förfogande, kan få större möjligheter att utbyta information med andra medborgare och kan manifesteras sin uppfattning både enklare och oftare än i dag.

Även om exemplen med offentlighetsprincipen och Personuppgiftslagen illustrerar att det finns en del hinder på vägen mot IT-stödd demokrati ter sig möjligheterna uppenbarligen goda. Mot bakgrund av de många svårigheter som den svenska demokratin i dag brottas med – snabbt sjunkande medlemstal i de politiska partierna, tilltagande politikerförakt, EU-anslutning med åtföljande ”demokratiskt underskott” m.m. – kan det tyckas märkligt att någon diskussion om IT-stödd förnyelse av demokratin inte har uppstått här.

Denna rapport utgår från att det i Sverige (liksom redan sker i många andra länder, se vidare kapitel 3) kommer att resas krav på en utveckling från parlamentarisk demokrati – där valda företrädare fattar beslut efter eget övervägande och på eget ansvar – i riktning mot en mer direkt demokrati.

Observera formuleringen ”i riktning mot”. Någon renodlad direktdemokrati i meningen att varje medborgare skulle bli sin egen riksdagsman med dagligt deltagande i debatter och omröstningar är ett alternativ som inte kan realiseras inom överskådlig tid. För det första torde praktiskt taget alla medborgare inse sina egna begränsningar och därmed avvisa sådana förslag. Vem har tid och kunskaper nog att dagligen ta ställning i svåra politiska frågor? (Dagens riksdagsmän har det inte.) För det andra återstår svåra tekniska problem att lösa innan en sådan ”knapptryckardemokrati” – för att låna kritikernas föraktfulla uttryck – vore möjlig. Det finns anledning att kort beskriva dessa problem för att så snart som möjligt avföra vulgäruppfattningen om elektronisk demokrati – ”knapptryckardemokratin” – från debatten.

1.6.1 *Direktdemokratins problem*

Skälet till att vi i Sverige fortfarande har en pappersbaserad, i huvudsak manuell röstningsprocedur är inte teknisk efterbliven-

het. Alla väljare får ett röstkort av papper i brevlådan. På valdagen tar man sina valsedlar av papper och dessa stoppas i fysiska lådor. Senare samma dag räknas rösterna för hand i varje valdistrikt och rapporteras – muntligen, per telefon – till någon av landets 24 länsmyndigheter. Först därefter, när länsmyndigheterna rapporterar in sina totalsiffror till riksskatteverket, RSV, i Solna övergår man till (krypterad) datakommunikation. Hos RSV räknas med dator fram valresultat i form av procent för olika partier, mandatfördelning, etc.

Bortsett från slutfasen är det rena 1800-talsmetoderna. Varför trycker vi inte på knappar i röstbåset eller i hemmet och skickar en signal direkt in i RSV:s stordator? Skälen är främst två.

För det första skulle en IT-lösning bli alldeles för sårbar. Den rent fysiska utsattheten är påtaglig. Ett par nazister i varje län utrustade med enkla redskap (slägga, bulstax, motorsåg, svetsaggregat) kunde enkelt åstadkomma ström- eller teleavbrott och därmed hindra stora delar av befolkningen från att delta i valet.

För det andra skiljer sig just rösträkning på ett avgörande sätt från allt annat räknande som sköts med datorer. Rösthemligheten innebär att ingen ska få veta vem som röstat på vem. Vissa av rösträkningssystemets transaktioner skulle man därför i ”knapptryckardemokratin” inte få revidera i efterhand. I t.ex. ett bokföringssystem kan man, om slutsiffrorna verkar egendomliga, gå igenom vad datorprogrammet har gjort, siffra för siffra. En så detaljerad rekonstruktion SKA inte kunna genomföras i ett rösträkningssystem. Det ska inte gå att få reda på hur olika individer har röstat.

På en datasäkerhetskonferens i Baltimore 1993 räknade Peter G Neumann, berömd datasäkerhetsexpert vid Stanford Research Institute i Californien, upp ett antal krav som måste ställas på datorsystem för ”elektroniskt röstande”. Efter att ha analyserat dessa krav blev hans slutsats att flera av de uppställda kriterierna inte kunde uppfyllas ”till acceptabla kostnader”. (”Paper” presenterat vid ”16th National Computer Security Conference” 20-23 sept 1993. För information om Peter G Neumann, inkl. bibliografi: <http://www.csl.sri.com/neumann/neumann.html>)

Det kan inte uteslutas att medborgarna någon gång i framtiden faktiskt vill ha ”knappptryckardemokrati” och att de tekniska problemen då är lösta, men den dagen är så avlägsen att vi för närvarande inte har anledning att närmare analysera det alternativet.

Att man i dag av bl.a. säkerhetsskäl inte bör göra den nationella/lagstiftande makten avhängig en sårbar teknisk infrastruktur, hindrar självfallet inte att man utnyttjar nätet för medlemsomröstningar, opinionsundersökningar eller annan demokratisk kommunikation. Tvärtom. Nätet är väl lämpat att ”bära” opinioner och är bl.a. därför ett intressant hjälpmedel för förnyelse av den demokratiska processen.

1.7 Möjliga reformer

Renodlad direktdemokrati enligt knappptryckarmodellen kan således beskrivas som en ytterlighet, en punkt långt borta. Vi kan närma oss den, längs flera vägar, utan att vi för den skull kan eller vill nå riktigt nära. Vilken typ av politiska reformer skulle utgöra steg i den riktningen? Jag pekar i kap. 5 och 6 på två olika vägar att gå om man vill öka medborgarnas inflytande på politiska beslut. De kan användas parallellt med varandra eller i kombination och kan utvecklas med olika grad av radikalitet. Den ena kan i princip realiseras utan IT-användning men som med alla demokratiska processer finns det möjlighet – eftersom det handlar om att söka, ordna och sprida information – att höja kvaliteten i vissa moment med IT-stöd. Den andra bygger helt på IT-tillämpningar. Jag har rubricerat dem ”folkets röst” respektive ”cyberdemokrati”.

1.7.1 Förändringens och ställningstagandets nödvändighet

Åsikterna om huruvida någon eller några sådana reformer bör genomföras går sannolikt isär. Att de – och andra liknande – bör diskuteras på allvar beror således på att förutsättningarna för den demokratiska processen nu förändras. Att i en tid av politisk internationalisering (EU-medlemsskapet, den internationella finansmarknadens växande betydelse m.fl. faktorer) och dramatisk

medieteknisk utveckling bara avvakta för att se hur mycket demokrati som "blir kvar" i Sverige när förändringens vind har blåst färdigt, om den någonsin gör det, ter sig inte ansvarsfullt. De möjligheter och risker som vårt politiska system står inför borde belysas så noggrant som möjligt, så tidigt som möjligt. Regering och riksdag kommer, precis som medborgarna själva, förr eller senare att behöva kunskaperna.

I ett historiskt perspektiv är förändringar och utveckling i den demokratiska processen också det naturliga. När "demokrati" började bli ett vanligt politiskt slagord i förspelet till de nordamerikanska och franska revolutionerna, dvs. under andra hälften av 1700-talet, avsågs oftast direktdemokrati utövad endast av vuxna män som uppfyllde vissa kriterier, dvs. en mindre del av befolkningen. Inom denna grupp var det dessutom fråga om "majoritetens tyranni". Föreställningar om skydd för minoriteters rättigheter eller intressen var, om de alls fanns, svagt utvecklade.

Betydande förskjutningar i demokratibegreppets innebörd har skett sedan dess och det finns all anledning att vänta sig nya förskjutningar. Bland de tänkare som betonar att demokratins former inte är givna, att de alltid har varit stadda i förändring, märks vår tids kanske mest uppburna forskare inom området, amerikanen Robert A Dahl.

Whatever form it takes, the democracy of our successors will not and cannot be the democracy of our predecessors. Nor should it be. For the limits and possibilities of democracy in a world we can already dimly foresee are certain to be radically unlike the limits and possibilities of democracy in any previous time or place. (Dahl 1989, s. 340)

Förre statsministern Ingvar Carlsson har uttryckt samma tanke på ett annat sätt:

Ingen skulle drömma om att sätta kläder gjorda för en treåring på en trettonåring och undra varför de inte passar, när de var lagom för tio år sedan. En levande demokrati, som växer, måste också få nya former, som passar. (Citerat ur Elmbrant 1997.)

1.8 Om litteraturen och debatten

Åtskilliga rapporter, artiklar och böcker har på senare år publicerats, åtskilligt på nätet, med direkt eller indirekt relevans för temat demokrati/IT. (Ett urval återfinns i litteraturförteckningen.) Utmärkande för många av dessa texter är det polemiska syftet: för eller emot. Många intresserar sig endast för svårigheterna med, eller det omöjliga i, en IT-stödd förnyelse av demokratin. Andra argumenterar – med hänvisning till sjunkande medborgerligt förtroende för det representativa styret och till de åtminstone i teorin utmärkta möjligheterna att med IT föra folket närmare de politiska besluten – för en reformering av statsskicket i riktning mot mer direkt demokrati. Det beskrivs av några som önskvärt, av andra som nödvändigt, av åter andra som en oundviklig konsekvens av den nya tekniska miljön.

Många skribenter tar således tydlig ställning och tenderar att använda/tolka resultaten av genomförda experiment inom området ”elektronisk demokrati” på ett tvivelaktigt sätt. På grund av de ideologiska låsningarna, för eller emot, talar de båda lägren i stor utsträckning förbi varandra.

Motståndarna till idén om ”elektronisk demokrati” kan ägna stor möda åt att bevisa att en bättre demokrati inte *automatiskt* växer fram ur ”datorburkar och trådar”, vilket är tämligen självklart. Motståndarna brukar också vara snabba att åberopa erfarenheter från småskaliga och kortvariga praktiska försök – som kan visa att majoriteten av medborgarna inte omedelbart vill/klarar att använda nya IT-hjälpmiddel på ett politiskt effektivt sätt – som belegg för att anhängarna av ”elektronisk demokrati” är inne på fel spår. En av de tidigaste och mest kända böckerna i ämnet, F Christopher Artertons ”Teledemocracy” från 1987, har denna skeptiska inriktning. Förhållningssättet är fortfarande vanligt. (Se bl.a. Barnett 1997.)

Anhängarna å andra sidan brukar ägna stor möda dels åt att finna svagheter med dagens parlamentariska demokrati – vilket också är att slå in en öppen dörr, dels åt att resonera kring de i *teorin* utomordentliga möjligheter som finns att med IT stödja/utveckla nya demokratiska processer.

I föreliggande rapport ägnas striden mellan övertygade motståndare respektive anhängare inte någon större uppmärksamhet. Den fokuserar i stället på frågan: hur mycket kan man i dag säga om möjligheterna att med nya IT-tillämpningar öka medborgarnas kunskaper och utrymme för ansvarsfylld politisk aktivitet? Den uppfattar kunskapstillväxt och nya "arenor" för möten och diskussioner som förutsättningar för en utveckling mot mer direkt demokrati. Själva röstningsproceduren står inte i centrum för intresset.

Det ska understrykas att min uppdelning av debattörerna i "anhängare" och "motståndare" är en förenkling som många av debattörerna själva nog skulle invända mot, men som jag ändå tillåter mig när det kan öka klarheten. Det finns ingen *dominerande* tänkare i någotdera lägret, ingen utmejslad åsiktsriktning eller "skola" som driver bestämda teser för eller emot. IT som företeelse aktualiseras i debatter om demokratin på många olika sätt och även om "fronter" har upprättats i enstaka frågor (bl.a. yttrandefriheten) präglas området "elektronisk demokrati" fortfarande i hög grad av förvirring och oklarhet om alternativen.

1.9 Den genomförda studien – allmänt

Syftet med denna studie var, när den inleddes, att närmare granska tre av de internationellt mer uppmärksammade satsningarna på IT-stöd för den demokratiska processen – sinsemellan olika projekt som drivs i Bologna, Amsterdam och Minneapolis – samt att beskriva en alternativ modell för representativ demokrati, s.k. citizen´s juries. Den senare har prövats i Tyskland, USA och Storbritannien, och frågan har varit om den kan utvecklas ytterligare med IT-stöd.

Under arbetets gång har dock tre insikter vuxit fram som efterhand motiverat förändringar i rapportens utformning.

För det första är begreppet elektronisk demokrati så laddat, föreställningarna om vad termen kan stå för så varierade och kunskaperna om aktuell forskning och debatt inom området så dåligt spridda i Sverige att jag funnit det nödvändigt med en relativt ut-

förlig introduktion. Jag ska försöka att, som John Locke sade, "clear the ground a little".

För det andra är det praktiska experimenterandet med IT-stödd demokrati så pass utvecklat – vilket framgår av redogörelserna för projekten i Bologna, Minneapolis och Amsterdam – att de hittills vunna erfarenheterna inte kan sägas ha någon större tyngd. Svagheterna är av flera slag, men särskilt problematiskt är det faktum att endast en mindre andel av befolkningen kan delta. I praktiken är det mest vana nätanvändare som medverkar, en kategori som inte är representativ för befolkningen som helhet. (Männen är fortfarande överrepresenterade, liksom de yngre och människor med god utbildning och höga inkomster.) Därtill kommer att utvecklandet av nya "elektroniska arenor" för demokratin hittills har varit eftersatt. Överhuvudtaget förändras de tekniska förutsättningarna snabbt. Det nät som i 1998 års experiment ska bära demokratin är, vågar man förutspå, mycket primitivt jämfört med det vi har om 10-12 år. Även om Internet och e-post i dag är vardagliga företeelser för en tredjedel av Sveriges befolkning så är de fortfarande nyheter, något vid sidan av det gamla. Uttryckt på annat sätt är nätet fortfarande dåligt integrerat i normala medborgerliga aktiviteter, liksom i samhälleliga institutioners verksamhet. De studerade projekten har därför getts ett mindre utrymme än planerat och teorin/diskussionen ett större.

För det tredje har det visat sig finnas en rad alternativa metoder för att göra det som är avsikten med citizens jury's. Målet är att s.a.s. filtrera fram "folkets röst" i specifika frågor – eller snarare det som skulle vara folkets röst sedan folket har skaffat sig kvalificerad information i ämnet och fått möjlighet att under ordnade former diskutera handlingsalternativ. Avsnittet som ursprungligen var tänkt att behandla citizens jury's har därför vidgats till att omfatta demokratiska förfaranden som Televote och Deliberative Polling.

1.10 Yttre och inre demokrati

Det är egentligen alldeles självklart, men med tanke på hur ofta debatter om elektronisk demokrati tycks spåra ur därför att deltagarna talar förbi varandra vill jag understryka att den yttre demokratin förutsätter en inre.

Denna bok handlar om den yttre, om IT-stöd för demokratiska processer, men självfallet kan den yttre egentligen inte särskiljas från den inre. Alla lösningar på demokratins problem sätter medborgarnas demokratiska kompetens, deras sinnelag, på prov. Kan vi inte fostra människor till goda demokrater – som visar respekt för andra, som vill samtala, som har integritet och civilkurage, som tar samhällligt ansvar – då är såväl min som läsarens möda med denna text bortkastad.

2 Vilka frågor om demokratin är IT ett svar på?

Mot bakgrund av den rådande förvirringen kring IT:s relevans för en utveckling mot mer direkt demokrati ska jag göra ett försök att placera företeelsen ”elektronisk demokrati” i den större diskussionen om demokratin som sådan. Nedan aktualiseras i några snabba skisser ett antal viktiga teman som delvis griper in i, och överlappar varandra.

2.1 Bra beslut eller legitima beslut

Anhängarna av den sedan länge etablerade parlamentariska demokratin hävdar att valda företrädare som är utbildade och tränade för uppgiften, och som får ägna sig åt den på heltid, fattar de bästa politiska besluten. Så kvalificerade beslutsfattare kan medborgarna själva aldrig bli. Denna uppfattning brukar kritiseras på åtminstone tre punkter.

Dels, hävdar kritikerna, finns det sällan något sätt att mäta kvaliteten i politiska beslut. Vad som är ”bra” beror på betraktarens värderingar (se bl.a. Torbjörn Tännsjö i Tidskrift för politisk filosofi 1-3/1997).

Dels är det inte huvudsaken med demokrati att generera det kvalitativt bästa (om vi för resonemangets skull godtar det begreppet) beslutet i varje enskilt fall, utan, som de norska statsvetarna Per Laegrid och Johan P Olsen uttrycker det:

Ett demokratisk styresett bygger på en optimistisk tilltro till att en befolkning kan styre seg selv. Optimismen er icke basert på en forestilling om at demokratiske prosesser omiddelbart fører till perfekte beslutninger. Istedet bygger den på tiltro til at demokratiets krav på offentlig innsyn, dets legitimering av kritik og opposisjon og dets vektlegging av folkelig deltagelse og innflytelse, vil gjøre at man er i stand til å lære av sine feil. Det er læringsevnen som er det demokratiske styresettets viktigste kilde till dynamik og utvikling. (Citerat ur Östberg 1998.)

Dels finns en stark tendens hos försvararna av det bestående att bagatellisera det renodlat parlamentariska styrets svagheter. Det är uppenbart bl.a. hur högt pengarna ”talar” i modern västerländsk politik i form av bidrag till politiker/partier, lobbyisters och informationskonsulters verksamhet, dyra annonskampanjer, think-tanks/forskningsinstitut med inriktningen bestämd av finansären, ägarinflytande över massmedia och ständigt återkommande korrupsionsproblem. (Om korrupsion, se Della Porta/Mény 1997) Dessa företeelser tenderar hela tiden att försvaga legitimiteten hos såväl den demokratiska processen som de beslut den resulterar i.

Förespråkarna för en utveckling i direktdemokratisk riktning tenderar därför att underkänna själva frågan. Deras uppfattning är att sådana beslut som medborgarna direkt kan påverka också har förutsättningar att bli de bästa – förutsatt att kunskapsspridning, diskussion och beslutsprocesser organiseras förnuftigt.

Även om jag inte vill sticka under stol med mina sympatier för Laegrids/Olsens demokratisyn och tvivlar på möjligheterna att blåsa liv och medborgerligt engagemang i dagens parlamentariska system, är avsikten inte att här ytterligare fördjupa denna diskussion. Ambitionen är snarare att undersöka i vilken utsträckning elektronisk demokrati faktiskt erbjuder alternativ till den etablerade parlamentariska modellen, och vad man i så fall kan säga om dessa alternativ.

2.2 Demokrati och eliter

Målsättningen med ”elektronisk demokrati” – större politiskt inflytande för medborgarna – visar att maktfrågan är central. Det kontroversiella är av rent politisk natur, inte av teknisk eller praktisk. Samhällelig makt kan koncentreras till få händer eller spridas till många, men dess helhet kan inte ökas eller minskas. Ska medborgaren som politisk aktör få en starkare ställning måste andra få en svagare. Vilka då, närmare bestämt?

Diskussionen fokuserar av naturliga skäl ofta på politikerkåren. Elektronisk demokrati (i denna rapports mening) innebär en maktförskjutning, liten eller stor, från parlamentet till med-

borgarna. Det handlar dock inte bara om parlamentariskens roll. Ledande skikt inom bl.a. statsförvaltning, media, näringsliv och intresseorganisationer har ett politiskt inflytande som är stort och som utövas delvis öppet, delvis dolt. Förespråkarna för ett mer direkt folkstyre beskriver ofta den renodlat parlamentariska modellen som ett eliternas styre, och avsikten är uppenbarligen att begränsa alla eliters inflytande.

2.3 Elektronisk demokrati på höger-vänsterskalan

Kritiken av den rådande parlamentariska ordningen kan ta sin utgångspunkt i såväl ett socialistiskt som ett socialliberalt, konservativt eller nyliberalt perspektiv. Det finns ingen utpräglad "vänsterns elektroniska demokrati" som skiljer sig från "högerns".

I den politiska debatt och opinionsbildning som hittills växt fram spontant på Nätet har visserligen nyliberala, eller kanske snarare libertarianska idéer fått stort utrymme – oproportionerligt stort jämfört med sådana åsikters utbredning i befolkningen som helhet. (Påståendet grundas på fem års egna erfarenheter av Nätet, inte på någon systematisk studie.) Två förklaringar ligger nära till hands. Dels är Nätets "kultur" starkt präglad av USA där libertarianska ideal generellt har en starkare ställning än i Sverige, dels är unga män från medel- och överklass – en grupp där nyliberala och allmänt individualistiska idéer har ett starkt fäste – fortfarande påtagligt överrepresenterade i gruppen svenska nätanvändare.

Genom att användargruppen hela tiden breddas – socialt, köns- och åldersmässigt – torde med tiden "nätopinionen" alltmer närma sig den svenska opinionen som helhet.

Konstaterandet att "elektronisk demokrati" inte har någon specifik hemvist på höger-vänsterskalan ska dock inte tolkas så att högern och vänstern här enas i ideologisk mening. De traditionella åsiktsskillnaderna, t.ex. om statens uppgifter och politikens räckvidd, är lika markanta i nätburen debatt som i all annan.

Förespråkarna för reformer som stärker medborgarnas direkta inflytande på politiska beslut tror helt enkelt att de har folket med sig, egentligen, men att eliterna genom den etablerade demokra-

tiska processen döljer/vanställer detta folkliga stöd så att det i praktiken inte får genomslag. Förenklat kan man säga att den moderate anhängaren av elektronisk demokrati vill gå till rätta med byråkratins, socialdemokratins och fackföreningsrörelsens eliter, medan anhängaren på vänsterkanten vill komma åt (för att kort sammanfatta) det kapitalistiska samhällets eliter.

Samtidigt har den elektroniska demokratin allt fler anhängare som är neutrala eller som i varje fall inte vill avslöja sin ideologiska hemvist. De hävdar helt enkelt att målet är ett effektivare genomslag för folkviljan, oavsett vilken den visar sig vara. Mycket kan nu göras för att utveckla demokratin, påpekar de. Låt oss ta tillvara de nya möjligheterna att sprida information, att öppna debatter för alla som vill vara med och att pröva nya beslutsformer: låt oss uppfinna 2000-talets demokratiska statsskick.

2.4 Ojämlighet som demokratiskt problem

Att demokratin tenderar att snedvridas som en följd av den socialt ojämlika fördelningen av resurser är ett ofta debatterat problem. Ekonomisk styrka garanterar såväl fysiska som juridiska personer möjlighet att använda megafonen: de kan köpa sig såväl utrymme i offentligheten som beslutsfattarnas tid/uppmärksamhet.

Det är svårt att leda i bevis att elektronisk demokrati direkt skulle råda bot på detta problem. Förutsättningarna för lobbyism och politisk opinionsbildning skulle förändras, men samhälleliga megafoner kommer alltid att finnas. Att i demokratisk ordning reglera/styra nyttjandet av dem är en fråga med, för att uttrycka det försiktigt, politisk sprängkraft. Med varje steg i den riktningen riskerar man att trampa på demokratiska fri- och rättigheter, kanske främst yttrandefriheten. I varje fall är frågan rent politisk/ideologisk och IT-tillämpningar som sådana kastar inget nytt ljus över den.

Om elektronisk demokrati inte erbjuder en direkt lösning på ojämlikhetsproblemet så kan den möjligen rymma en indirekt.

Flertalet förespråkare för elektronisk demokrati räknar med (för att låna ett uttryck från den skattepolitiska debatten)

dynamiska effekter. De har en optimistisk människosyn och utgår från att medborgare kommer att växa med ansvaret. Den individ som övertygas om att han/hon får vara med och bestämma i en viss fråga kommer att skaffa sig mer kunskap – och kommer att diskutera den mera med andra – än den som är övertygad om sin egen maktlöshet. Att det ligger ett mått av sanning i att människor ofta växer med uppgiften torde de flesta hålla med om, men frågan är hur stora växlar man kan dra på den iakttagelsen. Här är vi i själva verket nära problemets kärna: hur får man de medborgare som i dag inte intresserar sig för/informerar sig om politik att bli aktiva och delaktiga?

Observera dock att den metod man väljer för att tackla ojämlikhetsproblemet kan ges ett tekniskt stöd. Om man väljer att satsa på IT som redskap för medborgarnas deltagande i politiken är det oerhört viktigt att de ”elektroniska arenorna” fungerar väl, att alla får tillräckliga kunskaper om hur de kan användas, att sådant som datorer, teleabonnemang och den väsentliga politiska informationen finns tillgängligt till verkligt låg kostnad.

2.5 Blir den elektroniska demokratins former demokratiska?

Även om kritiker av den elektroniska demokratin i första hand pekar på att medborgarnas flertal inte har tid, intresse och förmåga att ta över politiskt ansvar från riksdagen och andra valda församlingar, förekommer också invändningar av andra slag. Hur ska medborgarna påverka den politiska dagordningen? Hur ska tidpunkten för omröstningar bland medborgarna bestämmas? Hur ska beslutsalternativen formuleras?

Dessa frågor har inga givna svar. Samtidigt kan man fråga sig om de problem som illustreras med frågorna skulle vara svårare att lösa inom ramen för elektronisk demokrati.

Hur ska dagordningen bestämmas? Med nuvarande ordning bestäms den i första hand av politiska partier, av starka organiserade intressen och av s.k. gatekeepers inom massmedia. Man kan diskutera vilka av dessa institutioner som har störst inflytande och vilka

som har störst demokratisk legitimitet, men vore det självklart en försvagning av demokratin om medborgarna mera direkt fick påverka den politiska agendan? (Om tänkbara former för sådan påverkan, se vidare kap. 5-6.)

Frågorna om tidpunkten för omröstningar och alternativens formulerande kan besvaras med samma motfråga. Skulle det självklart leda till en försämring om medborgarnas preferenser gavs ett starkare genomslag? Det finns inga självklara svar på problemen med beslutsfattandets former – oavsett vilket slags demokrati som praktiseras. Dagens politiska aktörer söker ofta påverka utfallet av omröstningar och opinionsmätningar just genom formulerandet av alternativen. Kampen om perspektivet, om orden – ska låglöne-grupperns önskemål om bättre betalning benämnas ”särintresse” eller ”rättvisesträvan”? – är en integrerad del av den politiska striden. Folkomröstningen om kärnkraft 1980 – med tre alternativ, ett oklart utfall och ett hopplöst komplicerat politiskt efterspel – illustrerar också problematiken.

Frågan om demokratin rätta former är evig. För att citera Demokratirådets rapport 1995:

Det finns inte någon enkel princip från vilken vi kan härleda lösningar på de konkreta författningsproblem (hur demokratiska beslut ska fattas, min anm.) vi nämnt ovan. Detta gör att tillvaron blir mer komplicerad än vad många av oss kanske hade hoppats. Men frånvaron av enkla lösningar bör inte föranleda uppgivenhet. Demokratin ordinerar i stället fortsatt samtal. Ytterst handlar demokratin om detta, nämligen att föra samtal myndiga medborgare emellan om sådana angelägenheter där vi ständigt är tvungna att finna praktiska lösningar, men aldrig får tro att vi funnit den slutgiltiga sanningen.

Sökandet efter de bästa formerna för folkstyret och den medborgerliga aktiviteten är minst lika viktigt i dag som någonsin tidigare, och som en integrerad del i sökandet finns forskning kring/utveckling av nya tekniska system för att stödja nya former.

2.6 Demokratins avgränsning I: geografiskt

Mer och bättre demokrati brukar efterfrågas på arbetsplatsen, i kommunen, i regionen, i nationen och i EU – liksom i FN och andra internationella organ. Det är uppenbart att sådana anspråk inte bara utmanar de institutioner/eliter vars makt man vill bryta utan också ofta inkräktar på varandra. Den beslutsmakt man flyttar till en högre nivå berövar man en lägre och vice versa.

Problematiken kan belysas från flera håll. Frågan kan formuleras så att den handlar om själva medborgarskapet. I takt med att den politiska makten försvagas på nationsnivå – den nivå dit medborgarskapet sedan länge har knutits – fordras kanske nya lösningar. Kanske ska vi i IT-samhället ha medborgerliga rättigheter och skyldigheter av olika slag i olika sammanhang: i ett geografiskt område, i organisationer utan geografiska begränsningar, i rent virtuella miljöer av typ Den Digitala Staden (se kap. 4). I den moderna litteraturen finns en uppsjö av idéer och analyser på temat ”Vart tar makten i IT-samhället vägen?”. (Se bl.a. Castells 1996, 1997, 1998, Tapscott 1996, Deibert 1997.) För en fungerande demokrati krävs uppenbarligen att medborgarskapet anpassas efter de reella maktstrukturerna. Föga vore vunnet med att överlåta politisk beslutsmakt åt medborgarna i nationen Sverige om nationen redan har avhänt sig de viktigaste politiska besluten. (En uppslagsrik analys av problematiken finns i Karlsson 1997.)

Frågan hamnar paradoxalt nog både innanför och utanför temat ”elektronisk demokrati”. Den hamnar i princip utanför därför att demokratiska processer alltid, oavsett om vi talar om en svensk landsortskommun eller den Europeiska Unionen, kan stödjas med IT. Oberoende av väljarkårens storlek och geografiska utbredning är det fullt möjligt att ge den enskilde medborgaren ett starkare eller svagare inflytande över politiska beslut. Det kan ske genom att förbättra eller försämma tillgången på relevant information, öka eller minska utrymmet för mätning av opinioner (t.ex. folkomröstningar), överlämna till eller återta beslutsmakt från politiskt oberoende institutioner som ”marknaden”, en riksbank eller en författningsdomstol.

Samtidigt, och härav paradoxen, har bl.a. den internationella finansmarknaden, de multinationella företagen och handeln med nätburen information och tjänster ändrat politikens förutsättningar på ett grundläggande sätt. Alltmer ekonomisk aktivitet flyttas till en internationell nivå dit enskilda stater inte kan nå med sina regleringar eller sin beskattning. Det förs en viktig diskussion om denna utveckling som uppenbarligen har relevans för vårt tema. (Se bl.a. Martin/Schumann 1997.)

Manuel Castells ser EU som vår tids tydligaste exempel på hur stater mer eller mindre frivilligt ger upp suveränitet för att utvecklas till noder i ett nätverk.

When we reflect on the contradictory visions and interests surrounding the unification of Europe, and we consider the lack of enthusiasm among citizens of most countries, it seems miraculous that the process of integration is as advanced as it is at the turn of the millenium. Part of the explanation for this unlikely success can be found in the fact that the European Union does not supplant the existing nation states but, on the contrary, is a fundamental instrument for their survival on the condition of conceding shares of sovereignty in exchange for a greater say in world, and domestic affairs in the age of globalization.

(...)

Reflecting on the growing complexity and flexibility of the European political process, Keohane and Hoffman propose the notion that the European Union is essentially organized as a network that involves the pooling and sharing of sovereignty rather than the transfer of sovereignty to a higher level. (Castells 1998, s. 330-331.)

Enligt Castells behöver inte globaliseringen nödvändigtvis innebära ett hot mot – eller ytterligare försvagning av – de små nationerna.

... the various nodes of the European network state are interdependant on each other, so that no node, even the most powerful, can ignore the others, even the smallest, in the decisionmaking process. If some political nodes do so, the whole system is called into question. (a.a. s. 332)

Själv är jag inte övertygad om att Castells har fog för sin relativa optimism om små nationers framtida möjligheter att hävda sig på den globala arenan, men utan ambition att fördjupa denna diskussion vill jag bara peka på de snabbt föränderliga förutsättningarna för elektronisk demokrati. För att en reformerad demokratisk process ska engagera medborgarna måste den fungera i de lokala, nationella eller internationella sammanhang där de viktiga besluten fattas. Om medborgarna i en ny demokratisk process utlovas större inflytande i bostadspolitiken och det visar sig betyda att de kan påverka valet av målarfärg i sin trappuppgång så kommer varje reformförsök, IT-stött eller inte, att misslyckas.

Här ligger också skillnader i sättet att tolka demokratins utveckling i Sverige. Om man betonar individens möjligheter att påverka sin livssituation – att flytta, att byta jobb, att välja läkare eller skola för sina barn, att åstadkomma förändringar i den lokala bostadsmiljön – visar bl.a. 1998 års rapport från SNS Demokratiråd en i huvudsak positiv utveckling. I de flesta avseenden anser sig medborgarna ha fått något bättre påverkansmöjligheter på senare år.

Utän tvekan kan värdet för enskilda av en sådan maktförstärkning i den privata sfären vara stort. Den brukar åstadkommas genom ändringar i individuella belöningsystem, t.ex. så att konkurrens får ersätta monopol. Samtidigt vill jag betona att den utvecklingen inte med nödvändighet innebär en förstärkning av demokratin i ett vidare perspektiv. (Se Handler 1996 för en djupare diskussion om innebörden av det som på engelska kallas ”empowerment”.)

För att åter citera 1995 års rapport från Demokratirådet:

Att delta i landets militära försvar med livet som insats är i ett individuellt nyttoperspektiv en högst irrationell (och därför oförklarlig) handling. Om frågan bara sågs i detta individuella perspektiv skulle de flesta välja att avstå och landet följaktligen stå oförsvarat. Om frågan förs upp på den offentliga dagordningen visar det sig emellertid att en majoritet likväl är beredd att högst oegennyttigt ställa upp. Våra preferenser ändras i allmänhet därför att frågan förs upp till en offentlig dialog och angelägenhet, inte på grund av ett förändrat belöningsystem.” (s. 23)

Den intervjuundersökning som ligger till grund för 1998 års rapport visar att medborgarna betraktar politiskt arbete i traditionell mening som allt mindre meningsfullt som påverkansmetod. ”*Massmedier och personliga kontakter ses som de effektivaste kanalerna för politisk påtryckning. Val, partier och folkrörelser har förlorat i betydelse.*” (s. 145) Det är illavarslande, särskilt från den etablerade parlamentariska demokratins synpunkt men egentligen också för demokrati i andra former. Att etablera personliga kontakter och att bearbeta massmedia måste naturligtvis vara tillåtet men får aldrig bli det centrala i en demokratisk process. Det centrala är tillgång till ett fullödigt beslutsunderlag, en förnuftig och i tiden utsträckt dialog där alla åsiktsriktningar får utrymme och en säker/rättvis röstningsprocedur – kort sagt den ideala politiska processen.

2.7 Demokratins avgränsning II: individen i kollektivet

Liberalismens idéer om människans rätt att vara ifred för staten växte fram ur århundraden av förtryck och började avsätta tydliga spår i filosofi och litteratur under 1600-talet. Demokratien – rätten för medborgarna att också bestämma över statens verksamhet – växte fram ur det sena 1700-talets revolutioner i USA och Frankrike. (Bobbio 1993)

Därmed tillspetsades också det kanske mest omdebatterade av demokratins alla klassiska problem: var går gränsen mellan kollektivets (=alla medborgares) ansvar och den enskildes?

Även denna problematik måste jag av tids- och utrymmesskäl förbigå. Det är en olycklig men nödvändig avgränsning. Frågan om hur man bör förändra den demokratiska processens olika delmoment kan inte på något enkelt sätt skiljas från frågan vad processen ska handla om. Var går t.ex. gränsen mellan politikens sfär och marknadens? Den som står i begrepp att utveckla nya tekniska stödsystem för demokratien behöver svar på den sortens frågor.

På samma sätt är frågan om när/hur staten får ingripa i den enskildes liv grundläggande ideologisk. Ett långtgående kollektivt ansvar för enskildas välfärd, dvs. ett samhälle präglat av social

ingenjörskonst, kan realiseras med användning av ny teknik. Ett utpräglat individuellt ansvar, där enskilda tillåts erövra makt/riktedom – eller sjunka ned i fattigdom eller missbruk – utan ingripande från myndigheter eller andra demokratiskt kontrollerade organ, kommer att stödjas av helt andra tekniska system.

2.8 Att bygga sitt samhälle

Nära besläktad med denna problematik – eftersom den rör relationerna mellan individ och kollektiv – är frågan om medborgarens ansvar för den samhällsliga helheten. Fokus i demokratidebatten ligger vanligen på fri- och rättigheter, mera sällan på medborgarens skyldighet att medverka till kompromisser, att ta hänsyn till andras åsikter och intressen, att jämka sin egen position för att nå lösningar som alla kan godta. Marcin Krol, historiker i Warszawa och utgivare av tidskriften Res Publica, klagade i Dagens Nyheter på sina polska landsmän:

Nästan ett decennium efter kommunismens kollaps har Polen utan tvivel utvecklats till ett liberalt samhälle. Det vill säga om man med ett liberalt samhälle främst menar att ett sådant kännetecknas av försvaret för de 'negativa friheter' som individer och grupper åtnjuter. Alla är nuförtiden för eller emot någonting; varje dag organiserar sig många människor – och ofta med stor framgång – i diverse protestaktioner för att omintetgöra strävanden hos någon annan eller för att gå emot ett statligt beslut.

(...)

Varje särskild protest kan ha sin förståeliga och berättigade orsak och det är självklart att människor bör försvara sina intressen. Men den allmänna inställningen i Polen är inte att man ska uppnå och förverkliga något. Den är i stället att man ska förhindra och stoppa något.

(...)

Varför har det blivit så? Jag har ett enkelt svar. Det polska samhället har – liksom många andra samhällen i denna del av världen – accepterat och uppmuntrat de liberala friheterna men utan att i grunden vara intresserat av demokrati, åtminstone inte i ordets verkliga

mening. Ursprungligen, i det antika Grekland, avsågs med demokrati självstyre. Det krävde en hög grad av disciplinerat medborgerligt deltagande och en tro på möjligheten i den offentliga sfären.

Men få människor vill i dag låta sig tyngas av det politiska livets uppgifter. När politik framstår som föga mer än ett irritationsmoment, då blir en sorts samhällelig nihilism accepterad. (DN 980811)

Den/de som får till uppgift att konstruera system för elektronisk demokrati måste få klarhet i vilken tyngd som ska läggas på medborgarnas skyldighet att delta i den demokratiska processen och/eller ta ansvar för den samhällliga helheten. När fem regementen i landet måste läggas ned därför att försvaret behöver pengarna till högteknologisk utrustning och utbildning av specialister, då kan medborgarna på de orter som har ett regemente antingen slåss med näbbar och klor för att behålla sitt eget eller också ta sig an uppgiften att söka lösningar som så långt som möjligt tillfredsställer båda intressena: landets försvar och arbete/utvecklingsmöjligheter på regementsorterna.

För den första strategin är redan dagens Internet väl lämpat. Omfattande politiska kampanjer, t.ex. för yttrandefrihet eller mot vissa lagförslag, drivs sedan flera år i elektronisk form. Massutskick till möjliga sympatisörer, namninsamlingar och brevbombardering av beslutsfattare är avsevärt enklare att genomföra med IT än i pappersform. (Amerikanska Benton Foundation erbjuder på sin hemsida en ambitiös handledning ”Best Practices Toolkit” för ideella organisationer som vill använda Internet: <http://www.benton.org/Practice/Toolkit>. Se också Browning 1996.)

För den andra strategin, som fokuserar på problemlösning snarare än strid, är det i dag betydligt svårare att hitta tekniskt stöd.

I Grekland, som vi uppfattar som demokratins vagga, heter det mest kända projektet för IT-stödd demokrati ”Pericles”, döpt efter den athenske statsman som levde på 400-talet f.Kr. (<http://147.102.16.10/pericles/pericles1en.html>). Athenarna såg det som en medborgerlig plikt att delta direkt i stadens styre, och Perikles lär ha sagt att ”Vi äro de enda som anse en, som icke tager

befattning med dessa, icke som överksam utan som en oduglig medborgare.” (Held 1995) Pericles-projektet syftar uttryckligen till att återupprätta direktdemokratien i athensk anda, och till vägledning i det arbetet har uppställts 10 principer. Här finns flera som understryker att medborgarskapet är både rättighet och plikt:

Principle 3.

Every citizen, regardless of birth, wealth, or property, has the ability and the freedom, to make a public contribution to the Polis. He is also expected to do so, through active participation and the exercise of free speech and debate in the assembly, courts, councils or other offices.

Principle 4.

Membership in the Polis is a privilege, not a right, and can be conferred or taken away on the authority of the Demos.

Principle 5.

Citizens take turns in "ruling and being ruled", in order to maximize opportunities for public service and minimize the monopoly of power by any particular elite.

(Pericles-projektet har sitt tekniska och administrativa centrum vid Athens tekniska högskola. Ett antal datorer med uppkoppling till Pericles-systemet har placerats ut på offentliga platser i staden och alla medborgare har erbjudits att delta.)

Demokratien har sannolikt aldrig bättre förutsättningar att fungera än då medborgarna uppfattar det så att de bygger sitt land eller sin ort, att de arbetar tillsammans för det gemensamma bästa. Med sådant arbete följer bl.a. förståelsen/ansvaret för helheten. Frågan om hur människor kan bli deltagare i demokratien genom att i djupare mening skapa sitt samhälle är ytterligare en aspekt som inte ryms i denna framställning. (För fördjupning – med amerikanskt perspektiv – rekommenderas Boyte/Kari 1996.)

2.9 IT och demokratins psykologi

Frågan om hur medborgaren ska stödjas med IT för att fungera bättre – dvs. bättre fullgöra sina skyldigheter och tillvarata sina

rättigheter – i ett demokratiskt samhälle har inget enkelt svar. Den leder vidare in i alltmer komplexa resonemang om dialektiska processer: hur människa/samhälle förändrar sina tekniska redskap och hur användandet av nya tekniska redskap samtidigt förändrar människa/samhälle.

Trots att teoribildningen kring samspelet människa-teknik är högst relevant för rapportens tema har jag inte haft möjlighet att ägna den något djupare studium. Jag måste inskränka mig till några korta påpekanden.

Det är ett faktum att vår uppfattning om ”jaget” förändras i ljuset av erfarenheter som vi får genom att kommunicera med IT. Även om effekten inte ska överskattas, är det bra att komma ihåg hur människor kan utveckla nya egenskaper eller t.o.m. identiteter hos sig själva, och hur nya sociala gemenskaper kan formeras med nätets hjälp. Marshall McLuhan hade med sin klassiska formulering ”The Media is the Message” rätt i åtminstone ett avseende: när vi med nya medier upplever omvärlden på ett nytt sätt förändras vi genom den erfarenheten. (Deibert 1997) Hur detta ska beskrivas i psykologiska termer är inte givet. En del talar om ”förlängning” av den mänskliga förmågan, andra om att vi i anonym kommunikation med okända motparter kan ”förlösa” nya egenskaper eller karaktärsdrag hos oss själva.

Knappast något talar för att vi skulle fungera likadant – varken privat-psykologiskt eller som politiska varelser – om faktorer som fysiska handikapp/begränsningar och geografiska avstånd i viktiga avseenden börjar upphävas.

1990-talets genomsnittsmänniska – tillåt för ett ögonblick denna tankekonstruktion – skiljer sig mycket från 1890-talets. Den ”förändring” som genomsnittsmänniskan har genomgått på 100 år kan naturligtvis inte förklaras ur en enda faktor, men vi kan säkert säga att den hade blivit en helt annan utan seklets tekniska framsteg. Bilen, flygplanet, telefonen, radion, TV:n och datorerna har haft en oerhörd betydelse för samhället och individerna. Tekniken förändrar oss inte, men vi förändrar oss själva med användandet av nya tekniska hjälpmedel. (se bl.a. Castells 1996.)

Någon garanti för att vi blir ”bättre” människor med ny teknik finns självfallet inte. Vi vet bara att vi blir annorlunda. (Om detta

har skrivits mycket. Se t.ex. Turkle 1984 och Stone 1995.) Att förutsätta att svensken förhåller sig till politiken på samma sätt år 2028 – när det stora flertalet av oss enkelt och självklart nyttjar kraftfull, interaktiv kommunikationsteknik i många sammanhang – som han/hon gjorde 1998 är inte rimligt. Det är rimligare att förutsätta motsatsen.

Varje arbetsledare vet att det stora flertalet människor som får chansen att lära sig mer och som får större ansvar faktiskt växer med uppgiften. Det finns all anledning att söka realisera sådan personlig växt hos medborgarna. Den har ett värde i sig.

3 Nya medier, ny demokrati

Med en utvecklad infrastruktur för datakommunikation förlorar flera av de praktiskt grundande argumenten mot direktdemokrati – som att alla människor inte kan samlas på en plats, eller att man bara till stora kostnader kan nå ut till alla medborgare med kvalificerad information och debatt – sin tyngd. Av två skäl förefaller det nu motiverat att närmare granska förutsättningarna för, om inte utpräglad direktdemokrati så i vart fall reformer som utgör steg i den riktningen, dvs. som i olika avseenden stärker medborgarnas ställning i den politiska debatten och beslutsprocessen.

Det ena skälet är helt enkelt den tekniska möjligheten. Någon för alla tider och platser perfekt form för den demokratiska processen finns inte. När avgörande invändningar av rent praktisk natur mot att överlåta mer direkt beslutsmyndighet åt medborgarna har förlorat sin giltighet, bör man i en levande demokrati reflektera över om, och i så fall hur, ett sådant alternativ borde realiseras. Uppenbarligen finns det frågor som är väl lämpade för direkt medborgerligt beslutsfattande, dvs. där besluten får tillräcklig legitimitet först när alla medborgare har varit med om att fatta dem. Kompromisslösningen om Nordirland är ett färskt exempel – utan folkomröstning hade såväl katolska som protestantiska extremister med större trovärdighet kunna avfärda den.

Det andra skälet är att IT ändrar förutsättningarna för den demokratiska processen antingen vi önskar det eller inte. Tydligast är denna utveckling i USA. Lawrence K Grossman beskriver i sin uppmärksammade bok ”The Electronic Republic” (1995) hur medborgarna med hjälp av ny medieteknik kommer allt närmare det samhälleliga/politiska skeendet. I ett anförande i USA 1998 sammanfattade han sin uppfattning ...

... about the major transformation that's happening to America's political system – the rise of a new and unprecedented form of democratic governance. Incessant polling, e-mail, 800- numbers, telephone banks, faxes, the Internet, and call-in radio and TV shows have exponentially increased the exposure of public officials to their constituents. No major political decisions are made without first taking the pulse of the people. Public opinion now plays a pivotal role

in every major government action. In my book, I called this new form of government "the electronic republic," a hybrid political system that melds elements of electronic direct democracy with America's long-standing structure of representative government. (http://media-in-transition.mit.edu/conferences/democracy/index_summaries.html)

USA skulle alltså i dag – därför att den allmänna opinionen kan sätta politikerna under så hårt tryck – fungera som ett mellanting mellan direktdemokrati och representativt styre. Även om den f.d. journalisten Grossman tenderar att förenkla ett komplicerat skeende så har han en viktig poäng. Ledamöterna av folkvalda församlingar utsätts i en nyhetsmediedominerad verklighet för så stark yttre påverkan att den representativa modellen inte kan fungera som den är avsedd. Det är inte längre tal om att några hundra personer med kunskaper, integritet och folkets förtroende i ordnade former ska arbeta fram beslut syftande till det gemensamma bästa. För sin politiska överlevnad måste den folkvalde allt oftare, oavsett hans/hennes uppfattning i olika sakfrågor, antingen följa snabbt uppblossande opinioner eller överlåta besluten åt medborgarna genom folkomröstningar. Status quo är därmed inte ett alternativ. Frågan är inte om vi ska behålla den gamla demokrati-modellen eller uppfinna en ny, utan hur den nya ska utformas.

Grunden för Grossmans analys är att politiskt viktiga aktörer av alla slag nu utnyttjar IT allt effektivare. I USA använder både federala och delstatliga organ Internet i växande utsträckning. Redan 1996 hade mer än 300 federala myndigheter egna hemsidor på Internet. De är skyldiga att där göra ständigt mer information tillgänglig för allmänheten.

TV kan via satellit/kabel direktsända viktiga händelser – från parlamentsdebatter och rättegångar till hungerkatastrofer och krig – och gör det också.

Att Grossman m.fl. debattörer i USA nu talar om "elektronisk demokrati" som en stark trend beror dock inte främst på att informationen går allt snabbare från myndigheter och redaktioner till allmänheten, från centrum till periferin, utan på att den går nästan lika snabbt i andra riktningen. Med alltmer sofistikerade system för tele- och datakommunikation får medborgarna allt

lättare att reagera på politiska utspel och direkt låta de folkvalda veta vad de bör och inte bör göra.

Bland medborgare som använder Internet (och de kan i USA räknas i tiotals miljoner) sprider sig nya/viktiga uppgifter med löpeldens hastighet via diskussionsgrupper, e-postlistor och elektroniska nyhetsbrev. Vita Husets server-dator har vid flera tillfällen blivit överbelastad och tillfälligt fått tas ur drift p.g.a. e-postburna opinionsstormar.

USA-medborgarnas kulturellt och historiskt grundade skepsis mot politik i allmänhet – och mot Washington/rikspolitiken i synnerhet – gör nästan alla förslag populära som minskar de folkvaldas makt. Det kan gälla begränsningar i antalet tillåtna mandatperioder eller en lag som förbjuder budgetunderskott, men tydligast syns trenden i det ökande antalet folkomröstningar i delstaterna.

Vid valurnorna röstar man inte längre bara på politiska kandidater utan också i alltfler sakfrågor. I 1998 års val hölls folkomröstning om sammanlagt 61 frågor i 17 delstater. Väljarna i Oregon skulle ta ställning i elva frågor, i Colorado nio, i Arizona och Kalifornien sju var. Vanligaste ämnen var miljöfrågor (8 folkomröstningar), beskattning (8), djurens rättigheter (6), marijuana som läkemedel (6) och finansiering av valkampanjer (5). Till detta ska läggas en väldig mängd lokala folkomröstningar. (Källa: e-postburet nyhetsbrev från Initiative & Referendum Institute, Washington DC.) Antalet folkomröstningar på delstatsnivå ökade från 190 under 1980-talet till ca 350 under 1990-talet. (SOU 1998:85.)

Med modern datakommunikation skulle väljarna kunna stärka sin position gentemot de folkvalda ytterligare. Ross Perot, miljarären som har ställt upp som oberoende kandidat i presidentval och som 1992 ett tag tycktes ha vinstchanser, lanserade idén om elektroniska stormöten. Han lovade också att avgå som president om tillräckligt många medborgare via telefon, fax eller e-post krävde det.

För många ter sig ett presidentskap som så ”styrts via applådmätare” som rena mardrömmen, men Grossman är mer nyanserad i sitt omdöme. Han understryker dels att de hittills genomförda folkomröstningarna med ytterligt få undantag har resulterat i

rimliga/förnuftiga beslut, dels att direktdemokratins kritiker ständigt tonar ned de uppenbara bristerna med dagens representativa ordning. Dessa brister underminerar medborgarnas tilltro till staten och styrelseskicket. Alla vet t.ex. hur högt ”pengarna talar” i amerikansk politik. Mäktiga företag/intressen kan med sina kampanjbidrag, sina lobbyister och sina mediaföretag skaffa sig ett enormt inflytande över de folkvalda. (Ferguson 1995, Carey 1997.) Att skaffa motsvarande inflytande över folket självt tycks ställa sig svårare.

Den svenska politiska kulturen skiljer sig naturligtvis i viktiga avseenden från USA:s, men företeelser som starka lobbying-grupper, ensidig och därmed styrande nyhetsförmedling och ett tilltagande politikerförakt känner vi igen. Och viktigast: den medietekniska utvecklingen påverkar demokratins förutsättningar i Sverige likaväl som i USA.

Grossmans iakttagelse är i sina huvuddrag giltig också för Sverige. Möjligheterna för dagens politiker att fatta beslut självständigt och efter egen övertygelse undergrävs alltmer. Ett skäl är att massmediernas allt snabbare och starkare genomslag tvingar folkvalda att följa och/eller surfa på uppblussande opinioner. Till detta ska läggas politikens internationalisering. Politikernas position, särskilt på riksnivå, har försvagats genom EU-medlemskapet och den blixtnsnabbt reagerande internationella finansmarknaden. Riksdagens och regeringens möjligheter att i praktiken påverka samhällsutvecklingen är sedan flera år minskande. Följden är att parlamentets auktoritet och legitimitet undergrävs. (Se bl.a. Holmberg/Weibull 1998.)

Mot den bakgrunden är det inte förvånande att missnöjet med den klassiska parlamentariska formen för demokrati ökar. I en rapport från Europarådet konstateras att folkomröstningar blir allt vanligare över hela världen, inte bara i USA.

There are in fact many countries in Europe which already have some measure of direct democracy, and we are witnessing more or less worldwide the emergence of political pressures to introduce or strengthen instruments such as the referendum or popular initiative. Most of the new democracies in central and eastern Europe have

chosen to include elements of direct democracy in their constitutions.
(Council of Europe, 1996.)

Kraven på ökade inslag av direktdemokrati tycks bli allt starkare över hela världen. Även om man kan invända att kraven delvis förefaller missriktade – åtminstone finansmarknaden lär inte bry sig om huruvida det är ett parlament eller ett helt folk som den tvingar att fatta vissa beslut – är det underliggande missnöjet med etablerade former för demokrati fullt begripligt. I rapporten från Europarådet konstateras också att Sverige tillhör den grupp av länder i Europa (tillsammans med Benelux, Storbritannien, Norge, Finland och Tjeckien) där inslagen av direktdemokrati är svagast utvecklade. Hypotesen att vi med tiden får allt starkare krav på reformering av den svenska demokratiska processen framstår därmed inte som särskilt djärv.

3.1 Elektronisk demokrati – tre ansatser

Begreppet ”elektronisk demokrati” har således ingen entydig definition. I allmänna ordalag åsyftas en förstärkning av det medborgerliga inflytandet genom IT-stöd för den demokratiska processen. Hur det rent praktiskt ska gå till är föremål för intensiv debatt.

Försöker man överblicka forskning, teoribildning och experimenterande kring elektronisk demokrati så kan tre ansatser, tre olika tankemodeller urskiljas. Jag gör denna uppdelning i rent pedagogiskt syfte – i praktiken är gränserna mellan olika föreställningar om elektronisk demokrati inte alltid lätta att dra. Många inlägg i debatten om elektronisk demokrati gör inte klart vilken/vilka modeller som åsyftas, och många IT-projekt tycks inspirerade av en tämligen heterogen samling idéer och förhoppningar.

3.1.1 *Modell 1. Klassisk parlamentarism med IT-stöd*

Förespråkarna för lösningar enligt modell 1 håller sig inom ramarna för den etablerade parlamentariska demokratin men

tänker sig att det samhälleliga och politiska maskineriet ska "oljas" med ny teknik.

Den amerikanske pionjären inom elektronisk demokrati, forskaren Ted Becker, påpekar att de flesta experiment med "elektronisk demokrati" snarast syftar till att bevara, inte förändra demokratins former:

Perhaps the greatest number of experiments on "electronic democracy" ... are in seeing how computers, in particular, can be used to "enhance," "improve," "update," and/or "modernize" present representative democratic systems around the world. Thus, they are large in number and relatively conservative in nature. They are not there to "rock the boat." They are there to steady the boat for the mutual benefit of all who are on the boat. A few try to enlarge the boat. Very few try to change the very nature of the craft, e.g., to move from oars and sails to solar or nuclear power.
(<http://www.auburn.edu/tann/cp/>)

Tanken att man med datorers hjälp kan "stärka", "utveckla" eller "modernisera" den parlamentariska demokratin är nästan lika gammal som datortekniken själv. 1976 skrev justitieminister Lennart Geijer (s) att

... datortekniken, rätt utnyttjad, positivt kan främja den allmänna upplysningens och den informerade debattens sak. Det ligger väl i linje med de motiv som bär upp offentlighetsprincipen att söka ta i anspråk den nya teknikens resurser för att om möjligt öka tillgängligheten hos den information som finns samlad hos samhällsorganen. (Direktiv till datalagstiftningskommittén, citerat ur SOU 1978:54 s. 375.)

Målen har sedan dess utvecklats och förfinats och omfattar nu bl.a. en "elektronisk offentlig förvaltning" som ska garantera högre kvalitet i medborgarens kontakter med myndigheterna. Människors kommunikation med offentlig förvaltning ska med IT-stöd bli enklare, snabbare, säkrare och mer individuellt anpassad. Med dator/modem/rätt datorprogram och med åtminstone elementära kunskaper om IT ska medborgaren effektivt informera sig i många

samhällsfrågor. Han/hon ska fullgöra flertalet av sina skyldigheter – deklarerar, betala avgifter, svara på frågor m.m., och samtidigt bättre ta tillvara sina ekonomiska och politiska rättigheter. Ett typiskt citat av senare datum:

Jag tror att IT kan hjälpa oss att fördjupa demokratin, eftersom IT bokstavligen undanröjer de praktiska hinder som finns mellan människor och förvaltning. Jag ser i en nära framtid hur man från sitt eget hem, från ett bibliotek eller från en arbetsförmedling har tillgång till alla offentliga handlingar och all den kunskap som finns dokumenterad hos våra myndigheter. Det ger helt andra möjligheter för oss som samhällsmedborgare att vara informerade och delaktiga. (Finansminister Erik Åsbrink i statskontorets debattforum på nätet, Förvaltningsdebatt, 980225.

<http://www.statskontoret.se/debatt/subj3/inlagg/index.html>)

Inom ramen för modell 1 ryms också ett mått av ”politisk interaktivitet”. Modellens förespråkare är inte främmande för att medborgarna utnyttjar IT för att bilda opinion och förmedla åsikter till förtroendevalda och/eller offentlig förvaltning.

När den nytilträdde labourregeringen i Storbritannien 1997 presenterade ett förslag till offentlighetsprincip – ett djärvt initiativ i landet med västvärldens mest sekretessomgärdade statsförvaltning – lade organisationen UK Citizens Online Democracy ut det på ”medborgarremiss” på Internet. Hemsidan kallades ”Have Your Say” (<http://foi.democracy.org.uk/html/submit.html>). De synpunkter på förslaget som strömmade in från medborgarna hölls också allmänt tillgängliga.

(http://foi.democracy.org.uk/html/submissions_index.html). I ett brev till UK Citizens Online Democracy skrev premiärminister Tony Blair:

The 'Have Your Say' website is a historic opportunity for the public to play a meaningful part in the framing of new legislation by using the Internet to lobby and question a Government minister. I support this initiative to help modernise and enhance British democracy and open up Government and I hope similar consultations will be set up in future as part of the legislative process.

Blair står här i den politiska mittfåran, för att inte säga den enda fåran. Det finns ingen som öppet motsätter sig att man med IT skapar ”genomskinlighet” i politik och offentlig förvaltning, eller att man prövar nya ”konsultationsprocesser” i vilka medborgarna får lämna synpunkter på politiska förslag.

Oerhörda mängder samhällsrelevant information kan uppenbarligen hållas tillgänglig på nätet av myndigheter, partier, massmedia och individer. Visionärerna talar om ett samhälle som blir mer genomskinligt och rättssäkert, vilket stärker medborgarnas tilltro till det politiska systemet. Därmed skulle också deras villighet att delta i politisk och annan samhällsrelevant värdefull aktivitet öka – utan att man i nämnvärd utsträckning behöver reformera den demokratiska processen.

Modell 1 kommer säkerligen i stora delar att realiseras, i yttre/teknisk mening, främst av rena besparingsskäl. Från den högsta förvaltningspolitiska nivån (EU-kommissionen, G7-gruppen, Vita Huset) till den lägsta (svenska glesbygdskommuner) utgår sedan flera år samma signaler: – Använd IT för att få ut information, för effektivare kontakter med medborgarna, för att spara pengar. Såväl offentlig förvaltning som politisk debatt kommer i växande utsträckning att bli ”elektronisk”.

Politiska tvistefrågor av flera slag återstår visserligen att lösa, t.ex. om spridningen av personuppgifter på nätet och om i vilken grad marknadslösningar ska tillämpas för spridning av politiskt viktig information. Motsättningarna är dock inte sådana att de blockerar utvecklingen. Svar på frågorna kommer – vi må gilla eller ogilla dem – i den utveckling som skisseras under modell 1.

Huruvida detta är tillräckligt för att gjuta nytt liv i den etablerade parlamentariska demokratimodellen är dock mera osäkert. Att mängden samhällsinformation ökar och att den blir tillgänglig allt snabbare må vara värdefullt, men därav följer inte nödvändigtvis att medborgarna känner sig mer motiverade att delta i den demokratiska processen. Så länge den IT-stödda förnyelsen inte får konsekvenser för maktfördelningen riskerar allt tal om elektronisk demokrati att framstå som en retorisk bluff. Den medborgare som allt snabbare kommer åt myndighetsinformation och allt smidigare kommunicerar sina åsikter till makthavare på olika nivåer, det kan

också vara en medborgare som tar del av allt mer information som myndigheter valt ut åt honom/henne och vars åsikter ingen behöver bry sig om.

I Sverige har de senaste 20 åren många idéer lanserats och många försök gjorts att blåsa liv i den etablerade parlamentariska demokratimodellen – ändrade mandatperioder, personval, kortare/rappare riksdagsdebatter, TV-sända utskottsförhör och folkvalda församlingars möten, snabbare utredningsinsatser, språklig förnyelse i politik och förvaltning, rader av försök att popularisera verksamheten i de politiska partierna m.m. Likväl har man inte lyckats vända den negativa utveckling som bl.a. innebär en allt svagare tilltro till de etablerade demokratiska institutionerna. (Åsard/Bennet 1998, Holmberg/Weibull 1997.) Att valdeltagandet nådde en ny bottennivå vid riksdagsvalet 1998 visar att trenden är fortsatt stark.

Det största ”mogna” IT-nätverk som finns är franska Minitel. Med början 1981 placerade det franska televerket ut enkla datorterminaler hos, inledningsvis, 2 500 användare med det huvudsakliga syftet att experimentera med en elektronisk telefonkatalog. Ända sedan dess har systemet växt i såväl antal användare som tjänster. Vid slutet av 1994 fanns 6,5 miljoner terminaler med 16,5 miljoner användare – närmare en tredjedel av det franska folket. 24 600 olika tjänster erbjöds då via Minitel. Även om systemet 1998 ter sig omodernt har det uppenbarligen under många år haft stor potential som demokratistöd. Omfattande diskussioner fördes om denna möjlighet under 1980-talet. Någon samlad insats för att realisera ett sådant stöd gjordes dock aldrig, och resultatet har blivit ett system som fyller rent praktiska syften. Enligt en enkätundersökning från 1994 känner alla användare till – och använder – den elektroniska telefonkatalogen. I övrigt används Minitel enligt följande:

- banktjänster (84% känner till dem, 47% använder dem)
- postorder (84% resp 38%)
- resetjänster (75% resp 48%)
- väderinformation (73% resp 34%)
- underhållning – information/biljetter (72% resp 36%)

20% söker information i databaser och 16% använder nyhetstjänster. Fora för diskussioner och de under några år så populära erotiska samtal/kontaktannonserna används numera endast i marginell utsträckning. (Kubicek et al. 1997)

Det faktum att Minitel inte blev ett viktigt demokratiskt forum bevisar självfallet inte att tekniken som sådan skulle vara olämplig som stöd för demokratiska processer. Däremot tycks det bekräfta tesen att själva möjligheten till information/diskussion i samhällsfrågor inte förlöser ett politiskt engagemang i de breda folklagren. Det fordras något mer.

Frågan om det går att åter entusiasmera en stor majoritet av medborgarna för den etablerade demokratimodellen – och om IT i så fall erbjuder avgörande, nya möjligheter – är förvisso intressant. Denna rapport är dock skriven utifrån hypotesen att man inte kommer så mycket längre på den vägen. Jag uppfattar tendensen till minskat engagemang för den etablerade modellen som både tydlig och fullt begriplig ur medborgarnas synvinkel. 1968 instämde 46 procent av svenskarna i påståendet ”Beslutsfattarna i riksdagen bryr sig inte särskilt mycket om vad vanligt folk tycker”. 1991 hade siffran stigit till 70 procent. (Åsard/Bennet 1998) Om medborgarna hyser uppfattningen att t.o.m. riksdagsmännen, som trots allt är folkvalda, mest struntar i folkviljan – vad ska de då tro om en framtid där EU-organ och den s.k. finansmarknaden tar över allt mer beslutsakt från riksdagen?

Lever medborgarna i föreställningen att de viktiga besluten i praktiken fattas bakom stängda dörrar av personer som sällan kan ställas till ansvar och som har andra motiv än folkviljans realiserande för ögonen – varför skulle de alls engagera sig politiskt? När eliterna ändå inte lyssnar till medborgarna blir frågan om hur de senare ska studera/diskutera/förmedla åsikter i samhällsfrågor (med eller utan IT-stöd?) tämligen ointressant.

Förvisso är detta en onyanserad och svart beskrivning av tillståndet i den svenska demokratin. Själv anser jag – med vissa reservationer som inte behöver radas upp här – att den har fog för sig. Det finns dock ytterligare ett viktigt skäl till att jag fortsättningsvis utgår från en pessimistisk syn på möjligheterna att realisera elektronisk demokrati enligt modell 1. Har jag fel om möjlig-

heterna att ”rädda” den etablerade demokratimodellen så kommer verkligheten att korrigera mig. De konserverande krafterna i samhället är starka. Flertalet institutioner, organisationer och personer som etablerat sig och utövar ett starkt inflytande inom ramen för det nuvarande parlamentariska systemet kommer i det längsta att försvara det.

Folkomröstningsutredningens slutbetänkande (”Folket som rådgivare och beslutsfattare” SOU 1997:56) skrivet av professor Olof Ruin demonstrerar det typiska förhållningssättet. Utgångspunkten är den etablerade parlamentariska demokratins problem: *”... de politiska partierna...förmår inte längre att som förr kanalisera och mobilisera medborgarnas engagemang. Tilltron till de politiska institutionerna har också minskat.”*

Varje reform av mer radikalt slag avfärdar utredaren dock redan från början.

Utgångspunkten för den bedömning som görs av hur det svenska folkomröstningsinstitutet bör vara utformat i framtiden är självfallet att det representativa parlamentariska systemet ska bestå och värnas.

IT berörs endast på några rader. Med hänvisning till Maktutredningens konstaterande (i SOU 1990:44) att medborgarna i ökande utsträckning *”vänder de etablerade (kollektiva) kanalerna för politisk påverkan ryggen”* och föredrar att *”agera själva, på egen hand, när de vill påverka”* frågar sig Folkomröstningsutredningen:

Betyder detta att tiden nu kan anses mogen för en omfattande utbyggnad av folkomröstningsinstitutet och andra direktdemokratiska inlag inom den representativa demokratins ram? Vissa tycks anse det. Till stöd för en sådan ståndpunkt anføres också den nya informationsteknologin. Genom de möjligheter som det snabbt framväxande IT-samhället erbjuder ifråga om kommunikation kan i praktiken, menar radikala debattörer i denna genre, de representativa institutionerna utvecklas. Några mellanhänder behövs inte längre.

Mot denna ståndpunkt, som förvisso är något karikerad men ändå i princip korrekt återgiven, vänder sig alltså den representativa demokratins vapendragare med eftertryck.

Någon seriös diskussion om IT/demokratiska processer har Ruin inte lyckats upptäcka. De ”radikala debattörer” som han fått ögonen på – vilka de nu är – är inte värda att ta på allvar.

Vad gäller IT-stödd reformering av den demokratiska processen tycks förhållningssättet så låst att de enda omvändelser man kan vänta sig är de under galgen. (Folkomröstningsutredningen publicerar – det bör i rättvisans namn påpekas – i sin bilaga 2 en uppsats av Lars Ilshammar med titeln ”Demokr@ti. Det elektroniska folkstyrets möjligheter och problem.” Den är betydligt mera öppen och resonerande i sin ansats, men har således inte gjort intryck på utredaren.)

Stora resurser, bl.a. i form av IT-stöd, satsas redan på en modernisering av den gamla förvaltningsapparaten och det etablerade demokratiska maskineriet. Med IT ska det bestående värnas, inte förändras. Är den vägen framkomlig så kommer den också att väljas. Om den däremot inte är framkomlig, om en mer grundläggande reformering av den demokratiska processen visar sig bli nödvändig för att garantera tillräcklig legitimitet hos politiskt fattade beslut, då är det desto angelägnare att i tid ha genomlyst och diskuterat de radikalare alternativen.

3.1.2 Modell 2. Gräsrotsmakt

Modell 1 utmanar inte rådande maktförhållanden. Den utgör ett naturligt sätt för dagens ledare inom politik, förvaltning och andra etablerade maktcentra att inlemma ”elektronisk demokrati” i den existerande demokratiska processen. Det finns dock annorlunda sätt. En gräsrotsmodell för IT-stödd demokratiutveckling har utvecklats i USA och entusiaster över hela landet arbetar där, flertalet ideellt, för att realisera den.

Den innebär att demokratiserandet börjar i det lokala. Invånarna på en mindre ort, i en kommun eller region kan med IT organisera sin informationsspridning, sina diskussioner och beslut och därmed bli handlingskraftiga. I USA använder man sedan flera år begrepp som ”community networking” eller ”civic networking”.

Människorna ska med ”lokalt nätverkande” bättre nå varandra. Målet är en vitalisering av hela det civila samhället. Politiska motiv för nätverken finns ofta med i bilden men behöver inte dominera. Individerna uppträder i många olika roller, och förutom medborgaren ska småföretagaren, konsumenten, den hjälpbehövande, amatörpoeten m.fl. nå ut via nätverket, liksom lokala organisationer och sociala rörelser av alla slag. Man talar om ”empowerment” i såväl personlig som politisk mening. Med bättre kontroll över sin vardagstillvaro och sin närmiljö fungerar människor bättre också som medborgare. I de amerikanska lokala nätverken hittar man således ”allt”. Där kan man bilda politisk opinion men också ge/få goda råd i deklarationstider, leta efter en bridgepartner eller någon att samåka med till jobbet, söka stöd hos olycksbröder i sjukdom eller själsfränder i andliga frågor – endast fantasin sätter gränserna. (Civille 1997)

Myndigheter tillåts ofta sprida information i de lokala nätverken om sådant som fullmäktigemöten och politiska beslut, aktuella evenemang, lediga platser, öppettider för myndigheter och offentliga anläggningar, m.m. ”Nätverkandet” är dock i de flesta fall privata eller civila IT-projekt där man är noga med att myndigheter och politiker inte ska kunna påverka utformning eller informationsflöden.

Ett av de första lokala nätverken var Santa Monicas i Kalifornien. För tio år sedan ansågs det inte lika självklart att nätverken skulle vara civila projekt – datorer/modem i hemmen var fortfarande något sällsynt – och denna förstad till Los Angeles skaffade redan på 1980-talet ett Public Electronic Network, PEN, som allmänheten kunde använda för klagomål, diskussioner och förslag till lösningar.

PEN var tillgängligt via terminaler i offentliga lokaler och fungerade, åtminstone i vissa avseenden, riktigt bra. Bland de positiva erfarenheterna från detta pilotprojekt brukar nämnas debatten om uteliggarna. En lokal opinionsundersökning visade att de bostadslösa uppfattades som stadens problem nummer ett. Efter en lång PEN-debatt 1989, där även uteliggare deltog, enades man om det s.k. SHWASHLOCK-förslaget. (SHowers, WASHing machine, LOCKers.)

För att en uteliggare skulle ha en chans att få jobb (och behålla det) måste han/hon kunna infinna sig på morgonen ren och prydlig och utan sina bylten/tillhörigheter. Stadens myndigheter beslöt att satsa motsvarande en miljon kr på duschar, tvättmaskiner och förvaringsboxar för hemlösa. Senare startades också en särskild arbetsförmedling – skött av studerande som ett led i utbildningen – för bostadslösa.

Santa Monica´s PEN är sedan flera år tillgängligt via www och utan tvekan värt ett besök (<http://pen.ci.santa-monica.ca.us/>).

Parallellt med de uttalat lokala nätverken växer också andra typer av nät fram ”underifrån”. Alla tänkbara kategorier av människor: diabetiker, tobakister, ishockeystatistiker, skivsamlare, sexuella eller religiösa minoriteter finner och stöder varandra via elektroniska nätverk. Ytterligare andra konstruerar mötesplatser, ”virtuella samhällen” eller ”städer”, i vilka människor med äkta eller påhittade identiteter kan ”träffas”. (Den Digitala Staden i Amsterdam är ett exempel, se vidare kapitel 4. Se också Rheingold 1994.)

Mellan nätverken kan sedan knytas kontakter och formas allianser. Den vägen – nerifrån och upp – kan politiskt inflytande växa fram. (Tsagarousianou/Tambini/Bryan 1998. Se också: Creating on-line Communities. An International Guide to Community Networking – <http://www.partnerships.org.uk/iguide>)

Modell nummer 2 – IT-stödd gräsrotsrevolution – aktualiserar egentligen två olika diskussioner: en teknisk/praktisk och en socialpsykologisk.

Ur det tekniskt/praktiska perspektivet ter sig amerikanernas satsning på ”community networking” mindre intressant. Att de lokala nätverken skulle knytas samman och småningom utveckla ”ådror” för det nationella eller internationella ”demokratiska blodomloppet” är onekligen en tilltalande tanke. Föreställningen att det skulle ske spontant tycks dock, åtminstone i ett svenskt sammanhang, något naiv. Tekniskt stöd för demokrati måste konstrueras av någon/några med överblick över – och ansvar för – helheten.

Den nya tekniken kan uppenbarligen användas för att reformera demokratins infrastruktur, men att den utan planering/

styrning på högre samhälls nivå skulle förlösa en politisk gräsrotsrörelse verkar mindre sannolikt. En IT-stödd demokratisk mobilisering i vårt land måste rimligen bygga på våra egna politiska traditioner. Oavsett hur man vill beskriva dessa traditioner – t.ex. vilken roll man tillmäter folkrörelserna – är det svårt att i dag upptäcka någon spontan, IT-stödd politisk mobilisering. Även om Sverige ligger i världstopp (eller nästintill) vad gäller antalet Internetuppkopplingar per 1 000 invånare är tekniken tillgänglig endast för några få procent av de arbetare och lägre tjänstemän som trots allt utgör folkmajoriteten.

Ur det socialpsykologiska perspektivet ter sig ”community networking” dock mer intressant. Demokrati är inte bara formella regler eller metoder för beslutsfattande, det är också ett sätt att tänka och handla. Demokrati är något människor lär sig – eller inte lär sig. Medvetandet om att man är en del av – och ansvarig för – byn, staden eller nationen kan bara uppstå som resultatet av demokratisk fostran. Sådan fostran borde genomsyra människors hela uppväxt. Den som präglats av demokratiska värden i familjen, kamratgänget, skolan och lokalsamhället är också den som har bäst förutsättningar att fungera som medborgare i nationella eller internationella sammanhang. I den meningen byggs demokrati alltid nedifrån. (Barber 1984, Etzioni 1993.)

De möjligheter som med framväxande små/lokala nätverk öppnas för medborgarna kan ur det socialpsykologiska perspektivet vara utomordentligt viktiga. De amerikanska erfarenheterna (Rheingold 1994, Coate 1997, Schuler 1997) är i detta avseende intressanta och uppmanande.

3.1.3 *Modell 3: Genomtänkt reformering*

Om ”community networking” är demokratisk reformering ”nedifrån” så är alternativet en reformering ”uppifrån”, dvs. genom politiska beslut på högre nivå. Det skulle i Sverige innebära att riksdagen lägger mer av reell politisk makt i medborgarnas händer. Möjliga former för sådan maktutövning ska diskuteras i kapitlen 5 och 6.

Denna tredje och sista modell ska fortsättningsvis stå i centrum. Orsaken är inte att jag finner den utveckling som skisseras under modell 1 oviktig, tvärtom, eller ansträngningarna att realisera elektronisk demokrati enligt modell 2 ointressanta. Motiven är mer praktiskt betingade.

Jag har valt att koncentrera mig på de större politiska gemenskaperna/enheterna. Här är det, på nuvarande stadium, samhällets eliter i form av offentliga organ, näringsliv, intresseorganisationer och massmedier som påtagligt dominerar IT-samhället. Den/de som har ekonomiska resurser och ett budskap att sprida kan i dag hävda sig minst lika bra eller bättre i den nya informationstekniska miljön som de kunde i den gamla.

USA:s många och starka lobbyinggrupper utnyttjar allt ivrigare IT för att skapa politiskt tryck. Man har uppenbarligen en lång väg att gå innan folkviljan, åtminstone på nationell nivå, får genomslag via Nätet. På lokal nivå i USA ter sig dock opinionsmätning och t.o.m. röstning via nätverk mera realistiskt, särskilt med tanke på att folkomröstningar på senare år har blivit allt vanligare – både lokalt och i delstaterna.

Det finns alltså tecken på att den parlamentariska demokratin tvingas på reträtt i USA. I allt fler frågor måste de folkvalda – för att ge de demokratiska besluten tillräcklig legitimitet – överlåta åt medborgarna att bestämma själva. Misstron mot politikerna, och särskilt mot det politiska spelet i Washington, är så grundmurat att varje försök att ”uppifrån” lansera färdiga systemlösningar för IT-stödd demokrati ter sig ytterligt svårt att genomföra.

Så starkt har inte politikerföraktet vuxit sig i vår del av världen. Våra historiska och sociala förutsättningar skiljer sig en del från USA:s. Att förändra/utveckla demokratins funktionssätt genom beslut i de etablerade demokratiska institutionerna förefaller hos oss vara en mindre konfliktfylld väg, således den som bör prövas först.

Helt säkert kommer lokala nätverk, liksom nationella nätverk med specifik ämnesinriktning att utvecklas och blomstra även i Sverige. Den utvecklingen har redan kommit igång, men det är svårt att däri urskilja något embryo till reformering av den större – nationella eller europeiska – demokratiska processen.

4 Tre försök att utveckla IT-stöd för demokratin

4.1 IPERBOLE i Bologna

I januari 1995 öppnade staden Bologna en ny elektronisk tjänst för alla medborgare: IPERBOLE. Namnet är härlett ur ”Internet per Bologna e l’Emilia-Romagna” och uttrycker samtidigt ett slags självironi. (”iperbole” betyder ungefär ”överdrift”)

Kommunen erbjöd helt enkelt invånarna gratis e-post, gratis koppling till internet och usenet’s diskussionsgrupper. Erbjudandet inkluderade tillgång till nätanslutna datorer i bibliotek, skolor och andra offentliga lokaler och, så långt projektets resurser räckte, introduktionskurser för nya nätanvändare. Det omfattade alla medborgare och ideella organisationer verksamma i staden. Lokala företag var också välkomna men måste betala en mindre avgift. IPERBOLE innebar samtidigt en ambitiös satsning på att sprida offentlig information och handlingar via den kommunala hemsidan och att få igång elektronisk kommunikation mellan medborgarna å ena sidan och politikerna/byråkratin å den andra.

Kommunens beslut att satsa på IPERBOLE innebar dels ett strategiskt vägval – man bedömde att Internets betydelse för samhällsutvecklingen snabbt skulle öka och att den som tidigt investerade i teknik och kunskap skulle få ett bra utgångsläge – dels ett ideologiskt. Den politiska ledningen betraktade helt enkelt medborgarnas maximala tillgång till information som en demokratisk/social rättighet. Artikel 8 i kommunens ”statuto” – dess grundlag om man så vill – citeras på hemsidan, både på italienska och i engelsk översättning:

The Municipality of Bologna considers information to be the single most important factor in order to ensure the citizens' participation in the social and political life of the city.

”Internet är som ett vägsystem. Medborgarna måste ha rätt att röra sig fritt genom det.” (projektledaren Leda Guidi 1995, citerad ur Tsagarousianou m.fl. 1998.) Initiativtagarna talade redan på planeringsstadiet (1993-94) om IPERBOLE som en satsning på ”cyber-

demokrati” och ”elektroniskt medborgarskap”, men gjorde inga försök att närmare förklara dessa termers innebörd.

Det var inte bara politiskt och ekonomiskt en djärv satsning, där fanns också en juridisk hake. Privata internet-operatörer såg kommunen omöjliggöra deras fortsatta verksamhet i Bologna. Vem betalar ett internetföretag för uppkopplingen när den är gratis hos kommunen? En lång rättslig process mot kommunen inleddes. I skrivande stund (sommaren -98) pågår den fortfarande, men i takt med att IPERBOLE fått alltmer beröm, internationell uppmärksamhet och EU-stöd har de projektansvariga stärkts i övertygelsen att de kommer att vinna den.

För IPERBOLE fick Bologna kommun den s.k. Bangemann-utmaningens pris 1997 i klassen ”Public Administration”. I motiveringen hette det bl.a.:

Bologna has been committed to teledemocracy for a long time. The Iperbole project demonstrates the city's willingness to provide tools enabling citizens to become active in the Information Society.

– Vi kan förlora rättstvisten i någon detaljfråga som rör den administrativa processen kring IPERBOLE, men inte i huvudfrågan, säger Leda Guidi. De lokala myndigheterna får besluta att internet är en ”public service” och en rättighet för medborgarna. Vi har stöd i flera av EU:s policydokument där det står att lokala myndigheter måste garantera medborgarna tillgång till informationsresurser i elektronisk form. (personligt samtal med Guidi 980427)

4.1.1 Bakgrund

Bologna kommun har i dag knappt 500 000 invånare, men till stor-Bologna räknas också 59 kranskommuner med sammanlagt nästan lika stor befolkning.

Liksom många andra städer i Norditalien har Bologna en lång tradition av folkligt inflytande i politiken. Den kan spåras tillbaka till 1100-talet när en rad stadsstater bildades i området. Liksom i Florens, Venedig och Milano kunde redan under tidig medeltid

hantverkare och handelsmän återfinnas i de styrande organen. Skråväsende organiserades tidigt och andra typer av solidariska sammanslutningar var livaktiga redan för 900 år sedan. Södra Italien präglades av en helt annan, påtagligt feodal ordning under konungariket i Neapel. (Putnam 1993)

I norra Italien är en gammal tradition av lokal stolthet och lokalt engagemang högst levande. Den brukar beskrivas som "campanilismo". Det stadsinvånaren kan se från campanilen (kyrktornet/klocktornet) är hans/hennes eget område: känslomässigt, socialt och politiskt. Där har man rättigheter men också ansvar. Campanilismen anses vara en viktig demokratiserande faktor i ett Italien där politisk korruption och organiserad brottslighet ständigt hotar att underminera demokratiska processer.

Varje söndag förmiddag samlas mängder av finklädde, mest äldre män på det centrala torget i Bologna, Piazza Maggiore, för att diskutera. Kunskapen om lokala förhållanden och lokal politik är stor. Förmågan och vanan att argumentera offentligt för sin åsikt är utbredd.

Om diskussionerna på torget känns igen från många italienska städer så är de offentliga "hearings" som Bologna kommun arrangerar mindre vanliga. Man har den vägen sökt skapa en modernare form för kanalisering av det medborgerliga engagemanget. Ideella organisationer och medborgare bjuds in till offentliga möten. Exempel på teman för sådana "hearings" är kvinnans situation, ungdomarnas, de äldres, och invandrarnas situation. Mötena sträcker sig över flera dagar.

Politiskt har Bologna sedan länge styrts av vänstern, en s.k. oliv-koalition bestående av socialister (f.d. kommunistpartiet), de gröna och ett radikalt katolskt parti. En motsvarighet finns för övrigt på nationell nivå – "Oliven" kallades den vänster/mittenkoalition som Romano Prodi vann det senaste valet med. Den har åtminstone på papperet/hemsidan en politiskt radikal IT-politik. Se: <http://www.perlulivo.it/cpu/eng/>

Idén att just i Bologna utnyttja IT som redskap och Internet som mötesplats för den lokala demokratin sägs härröra från professorn i filosofi vid Bolognas universitet, Stefano Bonaga. Han

har senare också engagerats av kommunen för att arbeta med frågor som rör telematik och demokrati.

Bonaga har lanserat djärva teser om hur politiken kommer att förändras i ett samhälle alltmer genomträngt av IT. Han är marxist och anser att IT kan och bör användas för att avveckla den representativa demokratin av klassiskt borgerligt snitt. Med ny teknik kan medborgarna engageras mera kraftfullt i politiska beslutsprocesser. Politikerna kan inte längre avskärma sig och fatta besluten bakom stängda dörrar.

Enligt Bonaga har det politiska systemet tills nu handlat om hur man ska representera konflikter, inte om hur de ska lösas. Med IT kan dynamiska städer/regioner utveckla nya typer av relationer mellan politik, näringsliv och forskning. (se Fossen, Tidskriften Glänta nr 3/1996)

4.1.2 *IPERBOLE – lägesbeskrivning 1998*

Projektet är i vissa avseenden väl dokumenterat rent faktamässigt. Alla användare måste fylla i ett formulär med frågor för att få ett gratis konto. (De garanteras sekretesskydd. Uppgifterna ska bara användas för forskning och utveckling av systemet.) I februari 1998 fanns 12 449 individuella användare. Ökningstakten var 20 per dag. 655 juridiska personer (främst företag och ideella organisationer) var anslutna. 55 skolor och ca 1500 kommunalt anställda likaså – men endast ca 600 av dem hade då fått ordentlig utbildning i användning av IPERBOLE. Den kommunala hemsidan (<http://www.comune.bologna.it/>) hade ca 13 000 besökare per dag varav 60% var italienare, 30% andra européer och 10% från övriga världen – främst amerikaner.

Enligt projektledningens prognoser kommer siffrorna vid utgången av 1999 att vara: 21 700 individuella användare, 1 300 juridiska personer, 90 skolor och 4 120 kommunalt anställda. (I prognosen för antalet besökare på hemsidan förutses ingen ökning från 13 000, vilket får antas vara en ren lapsus.)

Av användarna med egen dator/eget modem i april 1998 var 25% kvinnor/75% män. Bland användarna av arbetsstationer i offentliga lokaler var 55% män.

De delar av IPERBOLE-projektet som förefaller ha störst relevans för den demokratiska processen i Bologna är strömmen av e-post mellan medborgarna å ena sidan och politiker/kommunala tjänstemän å den andra, offentliggörandet av information via den kommunala hemsidan, samt diskussionsgrupperna (s.k. news).

E-post-funktionen

Tjänstemännen/politikerna var de första åren, enligt Leda Guidi, direkt dåliga på att kommunicera med medborgarna på detta sätt. De besvarade ofta inte inkommande brev överhuvudtaget. (Se också Tambini, i Tsagarousianou m.fl. 1998.) 1998 hade en markant förbättring inträtt. I april det året utväxlades dagligen 600-700 e-postbrev mellan kommunens företrädare och medborgarna. (Kommunförvaltningens interna brev alltså ej inräknade.) Någon närmare studie av innehållet i breven har inte genomförts.

Brevväxlingen fortsätter att öka i omfattning. Det är inte uteslutet att den i framtiden kan bli en (tidsmässig) belastning för politiker/tjänstemän, men så uppfattas den inte i dag. Om problemet alls uppstår får det enligt Guidi lösas då, i sitt konkreta sammanhang. (intervju 980427)

Offentliga handlingar på nätet

Både förvaltningens tjänstemän och IPERBOLE` s administrativa personal lägger ned ett omfattande arbete på att göra kommunens handlingar tillgängliga via den kommunala hemsidan. Svårigheterna som här måste övervinnas är av två slag. Dels saknar Italien offentlighetstradition av svenskt snitt varför många tjänstemän närmast reflexmässigt reagerar mot medborgerlig insyn i det som så länge varit en skyddad sfär. De måste således "omvändas" till ett annorlunda förhållningssätt. Dels rymmer flertalet kommunala handlingar så mycket tekniska, juridiska, medicinska etc. fackuttryck –

eller så många språkligt-byråkratiska koder – att de måste formuleras i nya versioner för att gemene man ska förstå innehållet.

Leda Guidi intygar att detta arbete tar mycket tid men hävdar att problemen är på väg att lösas. Andra iakttagare (som får vara anonyma) är inte fullt lika optimistiska. De kommunala organ där motståndet mot offentlighet är starkast utnyttjar just svårigheterna att popularisera innehållet i de kommunala handlingarna. De obstruerar genom att göra ”översättningarna” lika svårbegrip-
liga som ursprungstexterna och underkänna andras försök att arbeta om innehållet.

Några säkra uppgifter om i vilken utsträckning IPERBOLE-användarna tar del av kommunala handlingar via hemsidan finns inte tillgängliga.

Det bör påpekas att italienska parlamentet i början av 1990-talet antog en lag om offentlighet för myndigheters handlingar som ger medborgarna långtgående rättigheter till insyn. Genomslaget för dessa regler har dock i praktiken varit svagt. Medborgarna förväntar sig inte att de kommer att fungera och endast i få fall åberopar någon de nya reglerna vid sina kontakter med myndigheter. Problemet att ”omvända” människor till en mer öppen politisk/byråkratisk kultur är således inte specifikt för Bologna.

Diskussionsgrupper

Sådana grupper kan startas såväl av kommunen som av IPERBOLE-användarna själva. I det senare fallet krävs att minst 20 andra medborgare förklarar sig intresserade av frågan – först då startas och underhålls diskussionsgruppen av IPERBOLE:s stab. Erfarenheten visar att ungefär hälften av grupperna startas av medborgare. Innehållet är enkelt tillgängligt för all världens nätanvändare (om de förstår italienska) via IPERBOLES hemsida. Inlägg i diskussionerna sparas en månad.

Innehållet i nyhetsgrupperna studerades hösten 1997 mer i detalj. Resultatet visar att informationen/debatten i samhällsfrågor har en viss omfattning men att grupperna huvudsakligen används

för syften som är mer praktiska/privata än politiska. (Se bilaga 1 för en genomgång av innehållet i nyhetsgrupperna.)

4.1.3 Intervju med Leda Guidi, 27 april 1998

Det talades mycket – när projektet planerades 1993-94 – om IPERBOLE som redskap för att utveckla och i grunden förändra den demokratiska processen. Är dessa förväntningar på väg att realiseras?

– Jag vill inte göra några förutsägelser om det. Det är riktigt att vi i början fokuserade mycket på elektronisk demokrati i ideologisk mening. Vi visste dock inte hur projektet skulle komma att utvecklas. Nu är det en etablerad publik tjänst för stadens medborgare, och tiden får utvisa vad som är önskvärt och möjligt att göra inom ramen för IPERBOLE. Systemet utvecklas hela tiden. Vi har ännu för lite kunskaper och erfarenheter, och framförallt är alldeles för få medborgare anslutna för att det ska vara meningsfullt att diskutera direktdemokrati eller folkomröstningar. Bara därför att vissa människor är långsammare med att ta till sig den nya tekniken får de inte lämnas utanför den demokratiska processen. I Bologna, som är så långt framme med italienska mått, är bara 15% av befolkningen ansluten till systemet. (Vi ger abonnemang bara till vuxna, men om den vuxne har en familj så räknas hela familjen som ansluten. Med det sättet att räkna är 14-15% av befolkningen ansluten.) Samtidigt har vi över 90% deltagande i allmänna val. Att rösta är mycket viktigt här.

– Visst kan vi tänka oss att experimentera med omröstningar i vissa mycket speciella frågor, men det är inget vi prioriterar på nuvarande stadium. Än så länge handlar det om att underlätta medborgarnas aktiva deltagande i samhälle och politik. Hur långt deltagandet ska gå är en fråga för framtiden.

Det är inte så att ni av taktiska skäl ligger medvetet lågt med IPERBOLE` s långsiktiga effekter? Att ”empower the citizen”, för att använda det amerikanska slagordet, betyder ju rimligen att åtminstone vissa av dagens makthavare får en svagare ställning, de blir ”depowered”?

– Visst syftar IPERBOLE till att ”empower the citizen”, men jag tror inte att det är så enkelt som att andra måste bli ”depowered”. De gamla makthavarna måste börja fungera på ett annat sätt, men de blir inte nödvändigtvis svagare.

Har alla stadens byråkrater/politiker verkligen accepterat IPERBOLE fullt ut? Att medborgarna ”lägger sig i” kan ju verka störande, tidsödande, begränsande för makthavarna?

– Ja, de har accepterat satsningen fullt ut. Det är en kulturfråga. Det fanns trögheter och problem i början, men inte nu längre. 1500 kommunala tjänstemän av 5000 har e-postadress i dag. Om ett år är de 3000. Vi är i en stark tillväxtfas, och vi har ett klart uttalat mandat från kommunledningen att fortsätta. Den omställning som behövs hos alla berörda (medborgare, tjänstemän, politiker) är kulturell.

– Visst kan det verka störande för tjänstemän/politiker att medborgarna lägger sig i, men medborgarnas inblandning kan också vara en resurs, ett sätt att hitta nya lösningar och skapa allianser. Vi understryker hela tiden detta.

– Jag vågar påstå att alla politiska ledare i Bologna är glada att vi har gjort den här investeringen i framtiden. Vi har nu inga problem att övertyga dem om nyttan – vilket vi hade i början. Intresset för IPERBOLE är stort, åtminstone i Europa, och vi har starkt stöd av EU-kommissionen. Vi är nu den enda staden i Italien som kan börja experimentera med interaktiva tillämpningar för elektroniska signaturer och certifiering av dokument. Vi kan testa nätstött kommersiell verksamhet här, därför att vi har så många användare. Vi är ensamma om att ha nått den ”kritiska massa” som är nödvändig för sådana experiment.

Vem bestämmer vilken kommunal/politisk information som blir tillgänglig på IPERBOLES hemsida? Är det en kontroversiell fråga vad som ska ”släppas”?

– Nej, avsikten är att lägga ut all information som kommunen äger och som inte är sekretessbelagd. Visst kan det förekomma diskussioner om vad som är lämpligt för medborgarna att ta del av,

men det är sällsynt. Det stora problemet är ett annat: det byråkratiska språket. Väldigt många offentliga dokument är svåra att förstå för flertalet medborgare. De måste "översättas", förklaras. Det är mitt ansvar och vi gör mycket sådant arbete här.

Får ni något stöd av den italienska staten eller från annat håll i Italien? Samarbetar ni med andra städer/kommuner?

– Det finns ingen nationell politik på det här området. Vi har inga förebilder och inget stöd från Rom. IPERBOLE finansieras bara av Bologna kommun, dvs. centralorten. Sedan har vi fått EU-stöd för specifika försök/tillämpningar inom projektets ram: att utnyttja nätverket som stöd för turismen, för kooperativ verksamhet, för äldre. Vi har fått hittills 400 000 ECU för sådana försök.

– Väldigt få italienska kommuner skulle kunna göra något liknande IPERBOLE. De flesta har en helt annan politisk kultur, de betraktar t.ex. sin kommunala information som något hemligt. De är inte vana att tillämpa medborgarinflytande överhuvudtaget. Att IT öppnar nya möjligheter spelar då ingen roll. Vi har en annorlunda tradition i Norditalien och särskilt här i Bologna. Vi har omkring 800 ideella organisationer med hemsida på Internet – sådana förutsättningar finns inte på andra ställen.

– I andra norditalienska städer pågår dock intressanta projekt. I Milano utvecklas också ett ambitiöst lokalt nätverk. Det har en annan konstruktion än vårt. Jag känner väl ledningen där. Vi har ofta kontakt och utbyter kunskaper och erfarenheter. I Milano spelar de kommunala myndigheterna inte någon central roll, i stället utvecklas systemet av universitetet. Jag tror att sådana här IT-nätverk för medborgarna speglar den lokala kulturen, dvs. de mänskliga nätverk som redan finns. I Bologna tar man ofta itu med problem via kommunal politik och kommunala myndigheter. Det är inte lika självklart i andra städer.

– Jag vill också nämna att vi påbörjat ett samarbete med Bolognas många kranskommuner. Runt staden finns 59 kommuner och vi har nyligen erbjudit dem att delta i IPERBOLE. Om alla antar erbjudandet kommer befolkningsunderlaget för nätverket att nästan fördubblas. Eftersom en sådan utvidgning bl.a. kräver en del

arbete så begär vi att kommunerna betalar oss en mindre avgift. Tre har redan sagt ja, flera kommer säkert att göra det.

– Att lära av amerikanska nätverksprojekt är inte lätt eftersom USA:s politiska kultur skiljer sig så mycket från Italiens. Relationerna mellan myndigheter och medborgare är annorlunda.

Lokala nätverk som lanseras i termer av demokratisk förnyelse och som bekostas med offentliga medel visar sig – på många håll i världen – handla mindre om demokrati än om att banta ner offentlig förvaltning. Har sådan kritik riktats mot IPERBOLE?

– Nej, men visst kan man effektivisera och förbilliga med hjälp av IT. Det är bra, och viktigt att de möjligheterna tas till vara. Men om man samtidigt tror att medborgarna och samhället kan stärkas i politisk mening med IT, då måste man närma sig frågan om nätverk på ett annat sätt. Vi försöker göra båda sakerna här i Bologna, behålla båda perspektiven. Vi vill skapa en billig och effektiv offentlig förvaltning men också investera i människorna. Om de blir starkare, aktivare, mera av entreprenörer så ger det både politisk och ekonomisk utdelning.

Vilken plats har de politiska partierna i IPERBOLE?

– Från början bestämdes att IPERBOLE skulle vara politiskt neutralt. Fackföreningar och ideella organisationer fick utrymme för att presentera information men inte åsikter.

– Det går förstås inte i längden. Vi har val 1999, och i sept/okt 1998 kommer valkampanjerna att starta. Vår idé, som inte formellt är godkänd ännu men som jag tror realiseras, är att ge alla lokalt verksamma partier – det finns omkring 20 stycken – egen plats i systemet. Varje parti får utse en ansvarig för den egna hemsidan, så att inget olagligt som t.ex. rasism förekommer där. Att administrera själva debatten är inte vår uppgift.

– En italiensk lag säger att massmedia måste avstå från politisk propaganda de sista dagarna före valet, och där finns regler om strikt balans så att alla får lika mycket utrymme. Man kan tala om en Lex Berlusconi. Lagen gäller också för nätverk av IPERBOLE's typ.

Bologna är känt för ett utbrett medborgerligt engagemang i politiken. Man arrangerar t.ex. offentliga, ambitiösa "hearings" om äldres situation, om kvinnors, ungdomars, invandrades situation. Kan sådana fora för medborgerligt inflytande utvecklas/förbättras med hjälp av IT?

– I princip kan det naturligtvis ordnas i elektronisk form också, åtminstone som ett komplement. Det är en viktig fråga att studera för att hitta nya tillämpningar. Samtidigt är det viktigt att människor träffas också. Det personliga mötet har viktiga kvaliteter.

Har ni ekonomiska resurser för att bygga ut nätverket – t.ex. i form av fler datorer i offentliga lokaler – i den takt som medborgarna önskar?

– Man kan alltid önska sig större resurser, men problemet är inte antalet nätanslutna datorer. Vi har sådana på bibliotek, hos ideella organisationer, skolor och företag som vi samarbetar med. Det stora problemet är att utbilda användarna, att lotsa medborgarna in i den elektroniska världen. Det kräver lärare och tar lång tid och kostar därmed mycket pengar.

Man kan beskriva IPERBOLE som ett nytt massmedium. Hur är ert förhållande till gamla etablerade massmedier: tidningar, radio, TV?

– Tidnings- och TV-redaktionerna är skeptiska till projektet, de håller sig på sin kant. Jag tror att de gör ett misstag. De borde fundera med större intresse över Nätet och samhället.

– Journalistkåren känner sig tydligen hotad av det nya mediet. Det finns en yrkesorganisation för journalister, ett slutet sällskap med flera privilegier. Dem vill man slå vakt om och när ett nytt massmedium växer fram – som kåren inte kan kontrollera – reagerar den negativt och defensivt.

– Lokalradion är undantaget. Den drivs på kommersiell basis men har delvis samma "koncept" som IPERBOLE. Radion har en levande kontakt med lyssnarna, bl.a. genom sin "tid-bank". Den tjänar, enkelt uttryckt, en ny ekonomisk sektor. Idén lär ha fötts i Storbritannien under 1980-talet när arbetslösheten var som högst.

Det handlar om arbetsbyte i liten, privat skala: jag lär dig franska en timme så tar du hand om mina barn en timme. Det finns nu på många ställen i Europa och har olika namn i olika länder. Vi ska pröva det via IPERBOLE. Det kan bli tryggare i vårt nät genom möjligheten till säker identifiering av enskilda. Därmed minskar betydligt risken att bli lurad/utsättas för brottslingar. Man vill ju veta vem man släpper in i sitt hem eller gör affär med.

4.1.4 *Slutkommentar om IPERBOLE*

Om det låg en del intuition i satsningen – man visste egentligen inte vart den skulle leda, man trodde sig bara veta att den behövde göras – så visade den sig utomordentligt lyckad. Bologna fick ett försprång som man inte missar att utnyttja. Inom loppet av några år har en rad möjligheter öppnats. Världen, eller åtminstone Europa, har fått ögonen på IPERBOLE.

Det mest imponerande med projektet är den politiska ledningens ambition och förmåga att ”gripa tag om framtiden”, att fatta verkningfulla strategiska beslut om IT i syfte att stärka demokratin. Att säga något mera bestämt om hur långt man kommer att nå är problematiskt av åtminstone tre skäl.

– Dels därför att, som Leda Guidi påpekar, en alltför liten andel av medborgarna har anslutit sig till nätverket för att några realistiska demokratiexperiment ännu ska kunna genomföras.

– Dels skiljer sig Italiens politiska kultur så mycket från Sveriges att det faktiskt är svårt för en svensk att värdera systemets förändrande/förnyande effekter.

– Dels växer nätverket ”organiskt” snarare än enligt en långsiktig plan. Man griper nya tillfällen (inte minst nya EU-bidrag) i flykten och experimenterar sig fram. Några mer konkreta mål som rör förändringar av den demokratiska processen har inte uppställts.

4.2 Minnesota E-Democracy

USA ligger i de flesta avseenden steget före Europa ifråga om ”elektronisk demokrati”. Debatten om IT-stöd för demokratin tog först fart där, de praktiska försöken är fler, variationen/bredden i ansatserna är större liksom antalet ”aktivister”.

Samtidigt har utvecklandet av lokala nät (Community Networks) och ”virtuella samhällen” blivit alltmer populärt. Howard Rheingold publicerade 1994 boken ”The Virtual Community – Homesteading on the Electronic Frontier” som snabbt blev en klassiker. Föreställningen om cyberspace som utforskad land, som en vildmark dit ”pionjärer” nu drog för att skapa nya samhällen svarade underbart väl mot myten om vilda västerns erövring och den amerikanska nationens rötter. ”*We are determined to create a place which is basically ungovernable and we seem to be working on it quite well*” hävdade John Perry Barlow, musiker och en av de mest kända förkämparna för frihet i cyberspace. (Citerat ur Wallin, 1994.)

Dessa mer utopiska föreställningar utsattes småningom för en alltmer förödande kritik och tycks inte längre ha något inflytande. Ett mer praktiskt och jordnära ”nätverkande” i syfte att stärka medborgarna lokalt och regionalt har dock utvecklats med stor energi. Det i omvärlden kanske mest uppmärksammade projektet, Minnesota E-Democracy, startades i juli 1994 av Steven Clift, en då 24-årig student i Minneapolis. Han läste statskunskap vid Hubert H Humphrey-institutet och intresserade sig särskilt för IT-tillämpningar i offentlig förvaltning och demokratiska processer.

4.2.1 Projektets delar – en översikt

Målet med Minnesota E-Democracy var inledningsvis att skapa en hemsida på Internet där väljarna kunde finna information om kandidaterna inför valen, både guvernörsvalet och valet till senaten, i november 1994. Clift hade inte mer än sin idé, sitt stora kunnande om Minnesotas politiska liv och en imponerande energi att bidra med. När han väl hade lanserat sitt projekt bland bekanta och i

lokala diskussionslistor anmälde sig dock snabbt ett halvdussin medhjälpare.

Det nödvändiga tekniska stödet erbjöds snart av stadens lokala nätverk, Twin Cities Freenet (TCFN). (Twin Cities är de båda sammanväxta storstäderna Minneapolis och St Paul.) Freenet´s finns i många amerikanska och canadensiska städer. TCFN är ett typiskt sådant. Dess "Mission Statement" lyder:

The mission of the Twin Cities Free-Net is to help build community within the Twin Cities metropolitan area by promoting dialog and information sharing, without regard to social or economic status, through the use of information technologies.

Clift samlade information från de olika kandidaternas kampanjorganisationer och lämnade över materialet, på disketter, till medhjälpare som kodade och lade ut det på Minnesota E-Democracy´s hemsida. (<http://www.e-democracy.org/>)

Samma typ av politisk information har sedan publicerats på hemsidan vid valen 1996 och 1998. Redan -96 hade det blivit självklart för alla seriösa kandidater att ha en egen hemsida på Internet – sidor som Minnesota E-Democracy länkade till.

1994 startade Clift också MN-POLITICS, en e-postbaserad s.k. diskussionslista för alla som var intresserade av Minnesota-politik. Denna gång fick han tekniskt stöd av Minnesota Regional Network, ett delstatsägt företag med uppgift att erbjuda Internet-uppkopplingar/tjänster för bl.a. skolor, myndigheter och företag. MN-POLITICS var (och är fortfarande) gratis och öppet för alla som anmäler intresse. Den som skriver inlägg på listan får dem distribuerade med e-post till alla andra prenumeranter. Listan är i princip omodererad men har två grundregler. Dels måste alla inlägg undertecknas med namn, dels får ingen användare skriva mer än två inlägg per dag.

Programförklaringen för MN-POLITICS lyder:

The Minnesota Politics and Public Policy E-Mail Forum (MN-POLITICS) will promote the sharing of information on and discussion of Minnesota politics and public policy during the election season and beyond. The list encourages discussion from diverse

political perspectives that is respectful in nature. This forum is more about the presentation of ideas and information than being right with one's ideology.

Antalet prenumeranter steg relativt snabbt till omkring 400 och har legat kvar på den nivån sedan dess. Aktiviteten på listan varierar något. 450 inlägg per månad är normalt men antalet kan, som i februari 1998, stiga till 800. I en delstat med 4,7 miljoner invånare är en sådan diskussionslista självfallet en marginell företeelse, politiskt sett. Att listan ändå inte räknas som betydelslös – att bl.a. journalister och politiker läser/bevakar den – beror på att åtskilliga av de 400 prenumeranterna tillhör den politiska eliten i Minnesota. De är ämbetsmän, politiska aktivister eller andra människor med direkt eller indirekt engagemang i politiken. Det betyder samtidigt att listan inte ”når ut” till den breda allmänheten – utom möjligen indirekt genom att såväl massmedia som politiker hämtar kunskap/inspiration från den. Under våren 1998 märktes en viss förstärkning av elitdominansen på listan genom att allt fler inlägg förutsatte allt mer förkunskaper av läsaren, en utveckling som Clift har föresatt sig att bromsa. Han är angelägen om att vidga användarkretsen till så många medborgare som möjligt. (Personligt samtal med Clift 980615.)

Ett exempel på vilken betydelse MN-POLITICS kan ha är striden om en ny baseballstadion i Minneapolis. Sedan flera år spelar stadens professionella baseball-lag The Twins sina matcher i den gigantiska, centralt belägna inomhusarenan The Hubert Humphrey Dome. Den är dock byggd för USA:s andra nationalsport, american football, och p.g.a. läktarnas placering/konstruktion har stora delar av publiken svårt att följa baseballmatcherna på ett bra sätt.

Förslaget att städerna Minneapolis/St Paul skulle finansiera ett nytt jättestadion för baseball väckte dock het debatt. Våren 1998 formade ett antal deltagare i MN-POLITICS spontant den första politiska aktionsgruppen med målet att stoppa förslaget. (Man motsatte sig inte byggandet av ett stadion men hävdade att baseballklubben borde ta ansvar för projektet, att det inte var stadens/skattebetalarnas sak.)

Alla inlägg på MN-POLITICS arkiveras elektroniskt och hålls tillgängliga via Minnesota E-Democracy's hemsida.

(<http://freenet.msp.mn.us/govt/e-democracy/mn-politics-archive/guide.html/>)

Den 24 oktober 1994 påbörjades ytterligare ett projekt inom ramen för Minnesota E-Democracy. För första gången i världen organiserades på nätet en politisk debatt mellan huvudkandidaterna i förestående val. Först ut var fem kandidater i senatsvalet. De fick tre frågor var att besvara, i en text med högst 500 ord, och därefter möjlighet att polemisera mot övriga deltagare. Inläggen vidarebefordrades gratis till alla som anmält intresse via en s.k. distributionslista. Denna första debattomgång pågick i fem dagar och evenemanget döptes till MN-DEBATE. Omedelbart efter genomfördes en likadan on-line-debatt mellan fem huvudkandidater i guvernörsvalet.

Samtidigt uppmanades prenumeranterna att lämna synpunkter – både på de politiska frågorna och på själva debatten – via den omodererade diskussionslistan MN-POLITICS. Detta resulterade i 512 inlägg, varav 71 sedan vidarebefordrades till MN-DEBATE. Den senare listan hade, som mest under perioden, 2 137 prenumeranter.

Det ska tilläggas att det inte var kandidaterna själva som skrev inläggen. De godkände texterna men huvuddelen av arbetet sköttes av deras respektive medarbetare. Något annat alternativ fanns inte, eftersom valets huvudpersoner var fullt upptagna med slutspurten i sina kampanjer. Att kandidaterna ändå var beredda att låta några medarbetare i de redan hårt ansträngda kampanjstaberna lägga ner tid på debatten hade främst två förklaringar. Dels uppmärksammade etablerade massmedier – press, radio och TV – evenemanget och gav det en viss publicitet. Dels fick debatten stöd (också ekonomiskt) av The League of Women's Voter's of Minnesota, en kvinnoorganisation med lång tradition som arrangerar av politiska debatter och respekterad för sin integritet/opartiskhet.

MN-DEBATE upprepades 1996 med kandidater i senatsvalet, liksom vid 1998 års senats- och guvernörsväl.

Sedan flera år tillbaka ingår också i satsningen ett ”elektroniskt nyhetsbrev” om elektronisk demokrati i allmänhet och Minnesota

E-Democracys projekt i synnerhet. Denna s.k. distributionslista heter MN-DEMOCRACY. Prenumeration är gratis och i oktober 1998 rapporterades den ha drygt 2 000 namn/mottagare. (Pressmeddelande från Minnesota E-Democracy 981019.)

4.2.2 *En mänsklig motor*

Hela projektet Minnesota E-Democracy bygger fortfarande i hög grad på personen Steven Clift. Han har ett antal kunniga och hängivna aktivister som stöd, men det är han själv som är idésprutan och motorn i arbetet. Efter ett två dagar långt studiebesök i Minneapolis (15-16 juni 1998) organiserat av Clift, kunde jag inte annat än imponeras av hans energi och hans väldiga kontaktnät – såväl lokalt i Twin Cities som internationellt. Han får inbjudningar från hela världen att hålla föredrag om elektronisk demokrati och Minnesota E-Democracy, och han accepterar så många han hinner med. Därutöver har han haft flera kortare konsultuppdrag i USA, Europa och Asien. 1996 arbetade han för övrigt en kort period på svenska Statskontoret. När den s.k. G7-gruppen inom ramen för sitt projekt Government On-Line sammanställde en antologi med exempel/bidrag från hela världen var Clift en av redaktörerna. (De båda andra var svensken Olov Östberg och dansken John Götze, båda för närvarande verksamma vid Statskontoret i Stockholm.)

Clift har enligt egen uppgift inte tjänat en enda dollar på Minnesota E-Democracy. Organisationen är rent ”virtuell”, dvs. den har ingen lokal och inga tillgångar – utöver sitt goda namn/rykte som pålitlig och neutral plattform för politisk information och diskussion. Efter avslutade studier har Clift försörjt sig på föreläsningar, kortare konsultuppdrag och arbete inom delstaten Minnesotas förvaltning med frågor kring medborgarnas möjligheter att få tillgång till offentlig information. Under sommaren och hösten, dvs. inför valet 1998, ledde han ett projekt med namnet Web White & Blue som syftade till att samla länkar till all den information av värde för väljarna som fanns tillgänglig via nätet (<http://www.webwhiteblue.org/index.html>).

Clift är inte radikal eller visionär i den meningen att han drastiskt vill reformera den demokratiska processen. Han är i allt väsentligt anhängare av den modell för representativ demokrati som redan existerar, samtidigt som han förutspår att den nya tekniken kommer att ändra förutsättningarna för politiken. I ett pressmeddelande 1994 skriver han att Minnesota E-Democracy är ett experiment. ”*We hope to learn something about how electronic communication can help improve our representative democracy.*” Däremot vill han etablera Nätet som ytterligare ett forum för demokratiska aktiviteter – vid sidan av tidningar, radio/TV, politiska partier, massmöten mm.

Clift markerar ofta att han ser påtagliga begränsningar, åtminstone i ett kortare perspektiv, för vad som kan åstadkommas.

The Internet will save democracy. Or so the early 1990s technohype led many to believe. With each new communication medium comes a wide-eyed view about its potential. I'd like to suggest that just as television saved democracy, so will the Internet.

(...)

On my speaking trips, I find that journalists in particular like to ask about voting online. (...) The decision to apply technology in official elections will be a difficult political choice. It will have more to do with how those in power feel it will influence voting outcomes than whether the public wants the option. (OnTheInternet magazine, march/april 1998.)

I sitt bidrag till Statskontorets skrift ”Offentlig förvaltning och demokrati i informationssamhället” (Statskontoret 1998:2) sammanfattar han sin uppfattning:

Elektronisk demokrati är inte någon föreställning om ett framtida tillstånd utan helt enkelt dagens demokrati med ett tillskott av människor som använder informationsnätverken och teknologin som ett verktyg för sitt deltagande i demokratin. Informationsteknologin håller på att ändra vår nuvarande form för demokrati. Kommer det att bli bättre? Vi vet inte. Utan medborgarnas deltagande via offentliga on-line-centra över hela världen, tror jag att det primära resultatet blir negativt. Vi vet att etablerade institutioner och

organisationer kommer att använda informationsteknologi för att främja sina egna intressen. Det är så demokratin arbetar. Men utan ett öppkopplat 'öppet offentligt rum kommer dessa aktörers användning av teknologin endast att öka sorlet och höja konfliktnivån i våra traditionella politiska institutioner och massmedia. Med ett väl etablerat öppkopplat ' neutralt offentligt rum kommer de kanske att komma in i en krets där ansvar och medvetenhet möjliggör för den vanliga medborgaren att bli en verklig del av breda offentliga debatter och förhoppningsvis en del av framtida lösningar.

4.2.3 Demokrati i Minnesota

En företeelse som Minnesota E-Democracy bör självfallet – precis som IPERBOLE i Italien – placeras in i sitt politiska och sociala sammanhang. Har Minnesota en starkare eller annorlunda demokratisk tradition än andra stater?

Det har inte varit möjligt att inom ramen för den här studien söka besvara frågan. Många av dem som jag träffade under sex dagar i Minneapolis i juni 1998 – politiska aktivister, kampanjmakare, journalister och forskare – hävdade dock att den demokratiska traditionen är ovanligt stark i delstaten. Omdömet kan vara präglad av lokalpatriotism, men för att sätta in Minnesota E-Democracy i ett större mönster finns det anledning att göra några iakttagelser.

Minnesota har normalt (enligt Clift) det näst högsta valdeltagandet i landet vid president- och parlamentsval. The Jefferson Center, som har utvecklat modellen för Citizens Jury's, har sin bas i Minneapolis. En rad projekt har dragits igång av massmedia och politiskt/ideologiskt neutrala organisationer som syftar till att stärka och utveckla demokratin. På ett sätt som inte är helt typiskt för USA sker tidvis också ett samarbete över organisations- och mediegränserna. (Det tycks i USA vanligare att den som anser sig veta hur världen, miljön eller demokratin ska räddas inte vill dela äran med någon annan utan helst går fram på egen hand.) Ett exempel är The Minnesota Compact, ett initiativ som syftade till att i vid mening höja nivån – etiskt och sakligt – på 1996 och 1998 års valkampanjer.

Our goal is to break the cycle of cynicism in Minnesota Political campaigns by advocating practical standards that will change the behaviour of candidates, interest groups, political parties, the media and citizens on a sustained basis. The Minnesota Compact aims to encourage candidates to participate in substantive, informative debates; to persuade candidates, interest groups and political parties to minimize attacks in their campaign advertising and to maximize the presentation of issues and qualifications; to ask news organizations to commit to covering the substance of political campaigns instead of focusing on 'horse race' stories, attacks and controversies; and to encourage citizens to participate fully in the election process. (Ur The Minnesota Compacts informationsblad 1998.)

Bakom initiativet stod en lång rad olika organisationer, bl.a. League of Women Voters, Minnesota Newspaper Association, Minnesota Chamber of Commerce, Minnesota E-Democracy och Humphrey Institute Policy Forum. I nio andra delstater gjordes liknande försök att "sanera" valkampanjerna, men ingen annanstans backades det upp av så många vitt skilda organisationer som i Minnesota. The Minnesota Compact var ett initiativ inom ramen för den nationella "Alliance for Better Campaigns", en ideell organisation med säte i Washington DC. I ledningen för den återfinns bl.a. de förra presidenterna Jimmy Carter och Gerald Ford samt TV-mannen Walter Cronkite.

Att nyhetsmedia numera spelar en central roll i politiken råder full enighet om. Kritiken mot det sätt på vilket nyhetsrapporteringen sköts har särskilt i USA blivit allt hårdare, inte bara från politiker och forskare utan också från många journalister. Kritiker som långt ifrån är överens i politisk mening har likväl kunnat enas om att massmedia i dag snarare försvårar än stöder demokratiska processer. (Chomsky 1989, Fallows 1996) Av idéerna om hur journalistiken bör förändras för att bättre tjäna demokratin är "public journalism" den som fått störst spridning. Inte minst i Minneapolis har den varma förespråkare.

4.2.4 Public Journalism (PJ)

Den rörelse i USA som kallas ”Public Journalism” eller ”Civic Journalism” är lätt att beskriva men svår att sätta ett svenskt namn på. Kanske ligger ”medborgarjournalistik” närmast till hands.

Den bygger inte på reportern som den utifrån kommande, oberoende granskaren, utan på att han/hon ställer sig i andras tjänst – nämligen medborgarnas. Den gamla föreställningen om en fri, helt utanförstående press som demokratins förutsättning har tappat det mesta av sin trovärdighet, hävdar förespråkarna för Public Journalism. Det har blivit nödvändigt att gå från teori till praktik. Journalisterna måste ta ansvar för att det faktiskt *blir* demokrati, att medborgarnas vilja får genomslag i politiken.

Hundratals tidningar och radio- och TV-stationer (flertalet icke-kommersiella) har sedan 1993 genomfört Public Journalism-projekt och trenden håller i sig. Dess anhängare ser den inte som en fräsch idé utan som en nödvändighet – som den enda möjligheten för massmedia att återvinna allmänhetens förtroende. Utan sådant förtroende har journalisten inget existensberättigande, hävdar de.

I Sverige brukar journalister hamna långt ner på skalan – bland bilförsäljare och bankdirektörer – när opinionsmätarna frågar vilka yrkeskategorier människor hyser förtroende för. Journalister är ytliga, sensationshungriga, okunniga och slarviga. I USA är mistroendet snarast ännu större. I en bok med den talande titeln ”Breaking the News – How the Media Undermine American Democracy” skriver James Fallows, redaktör på The Atlantic Monthly:

Amerikaner har aldrig varit riktigt förtjusta i sina tidningar. Under det senaste decenniet har dock föraktet för mediaetablissemangen blivit väsentligt djupare. Amerikanerna tycker att nyhetsmedierna har blivit alltför arroganta, cyniska, skandallystna och destruktiva. (Fallows 1996)

Kritikerna – varav många liksom Fallows själva är journalister – pekar inte bara på att O J Simpsons rättegång och ledande politikers sexuella snedsteg får överskugga viktiga sociala/politiska

skeenden. När journalistiken handlar om samhälle och politik så är det inte en demokratisk process utan ett renodlat maktspel som beskrivs. Om president Clinton föreslår en genomgripande sjukvårdsreform intresserar sig reportrarna för om han ska "vinna" eller "förlora", dvs. om han ska få stöd i kongressen, inte åt reformens effekter för vanligt folk.

Under hela 1990-talet har tidningar, radio- och TV-stationer experimenterat med olika grepp för att låta läsares/lyssnares/tittares intressen få starkare genomslag. Nästan alla försök rymmer diskussioner, verkliga samtal, med vanligt folk. Det gäller att nå längre, djupare än den vanliga läsarundersökningen, den som nöjer sig med att fråga: "Vad vill Du läsa i tidningen?". Målet är snarare ett långsiktigt samarbete med publiken – och aktivering av den: "Hur kan vi, läsare och tidning, *tillsammans lösa* de svåraste samhällsproblemen?"

Att vara journalist är inte att vara en utomstående betraktare, det är att vara medborgare med ett särskilt stort samhällsansvar, poängterar Davis "Buzz" Merrit, redaktör för Wichita Eagle och pionjär inom Public Journalism.

Simply 'telling the news' of a complex society does little to help solve the basic problems, for we have spent years detailing them, analyzing them, and raising alarms about them, but still they persist.

Yet many journalists reject the suggestion that there is, or could be, a broader journalistic role than the one we have played. The public, their philosophy declares, must simply take the divinely defined and delivered news and do the best it can. Journalists, they contend, must maintain a pristine distance, a contrived indifference to outcomes, else the news product be contaminated...

So pinched a view ignores a practical reality: Our professions very existence depends on the viability of public life. A public that does not attend to public affairs, that retreats deeply into private life and concerns, has no need of journalists and journalism. (Citerat ur Rosen, 1995.)

Särskilt vanlig har Public Journalism blivit i samband med valkampanjer. Redaktionerna tar i samarbete med så många läsare/väljare som möjligt fram en "medborgarnas agenda" – en lista över

de viktigaste frågorna. Valkampanjerna bevakas sedan konsekvent med dessa som utgångspunkt: kandidaterna avkrävs tydliga svar och deras egna valprogram tillåts inte ta över.

4.2.5 *Public Journalism, PJ, i Minnesota*

Samtal 980616 med Laurence Werner, Reader Involvement Editor vid Star Tribune, Minneapolis helt dominerande dagstidning, och Leonard Witt, journalist vid Minnesota Public Radio, MPR, och ansvarig för dess Civic Journalism Initiative.

Werner:

– Det blir allt vanligare att människor efterlyser en renare, mer effektiv demokrati och kritiskt frågar varför nyhetsmedia ska tävla om att ”sammankalla” till de diskussioner demokratin fordrar. Den mest kände på nationell nivå är kanske Paul Taylor, chef för organisationen Allaince for Better Campaigns. Här är PJ ett steg i rätt riktning. I Minnesota har flera redaktioner samarbetat i PJ-projekt – och på ett mer djupgående sätt – inför 1998 års guvernörs- och senatsval än någonsin tidigare. Star Tribune, MPR och vår public television – KTCA – tog initiativet. Sedan har ytterligare nyhetsorganisationer gått med i samarbetet, bl.a. en tidning och en radio-station som främst vänder sig till en svart publik.

– Vår största satsning kallas ”Minnesota Citizens Forum”. Den är i princip konstruerad som James Fishkins ”Deliberative Poll”. (Se kapitel 5) Fishkin var för övrigt med som observatör på ett Forum 1996. Vi börjar med en opinionsundersökning bland 800 vetenskapligt utvalda personer, representativa för delstatens vuxna befolkning, och när de svarat på frågorna tillfrågas de dessutom om de vill vara med i ett Forum. När vi nyligen tog upp frågan om ett nytt baseballstadion, svarade 250 av de 800 ja. Forumdeltagarna samlas under en helg. Vi börjar med att presentera grundläggande information i frågan. Deltagarna delas sedan upp i mindre grupper för att diskutera och enas om frågor till de experter och ansvariga politiker som medverkar i olika hearings.

– Detta är ju människor som vi journalister, men inte vanligt folk, har tillgång till. Vi kan ringa vem som helst, t.o.m. guvernören, mitt i natten och få honom att svara på frågor. Det är en makt som journalister har, och jag ser vårt Forum som att vi delar med oss av makten till medborgarna. När vi kan få ordföranden för The Minneapolis Foundation, som ger bort miljoner dollar varje år och som därför är en mycket inflytelserik person här i staden, att tala med en samling vanliga medborgare om lösningar på de fattigas problem, då har vi gjort något bra.

– Det är viktigt att vanliga människor får möjlighet att ställa frågorna, att journalisterna inte gör det åt dem. Ett stort problem är ju att vi journalister uppfattas som en del av etablissemangen – vi är i viss utsträckning dess fångar även när vi försöker förhålla oss kritiska. Vi vänjer oss vid att se verkligheten ur samma perspektiv som makthavarna, vi vänjer oss vid det språk de använder, vi utsätts åtminstone delvis för samma formande krafter. Genom att dra in vanligt folk i diskussionen blir nya frågor ställda.

– Inför årets val gjorde vi en opinionsmätning – samma typ av undersökning med ett representativt urval av befolkningen som vår tidning har gjort sedan 1945 – för att få veta vilka frågor medborgarna tyckte var viktigast inför årets guvernörsväl. Vi fick en rangordnad lista och bestämde oss för att ordna ett Forum om fyra av de fem första på listan.

– I år har vi också börjat använda videokonferensteknik.

Experterna kan samlas på ett ställe men människor på en rad orter över hela staten kan prata med dem "ansikte mot ansikte". Därmed har vi också kunnat experimentera med nya lösningar på ett av våra problem – svårigheten att få företrädare för minoriteter att ställa upp.

– Det finns en restaurang i Minneapolis som heter Lucille's Kitchen. Den serverar s.k. soul food och har främst svarta gäster. En morgon i veckan samtalar man där – och vem som helst får delta – om sociala/politiska frågor. Mötena organiseras av en "svart" radiostation, KMOJ, och en "svart" tidning, Inside News. Det börjar med en timmes tämligen fri diskussion, sedan kör man en halvtimmes direktsändning i radio.

– Vi tillfrågades om vi var intresserade av att integrera detta möte med vårt Forum. Vi har tidigare haft svårt att övertala svarta att ställa upp i Minnesota Citizens Forum. De har uppenbarligen inte funnit det meningsfullt att delta när de ska utgöra en liten minoritet – samtidigt som åsiktsskillnaderna i så många frågor går efter raslinjer. Nu kunde vi plötsligt få med dem. Tack vare videotekniken kunde de sitta i Lucille´s Kitchen, där de var hemma-stadda, och ändå nå ut över hela delstaten. De kunde prata med bönder långt ute på Minnesotas landsbygd om gemensamma problem. Det hade aldrig hänt förut. Och det fanns beröringspunkter. Många av Minnesotas bönder har ekonomiska problem och kan snart tvingas sälja sina gårdar och flytta till Minneapolis där jobben finns. De har ingen utbildning och kan i bästa fall konkurrera om dåligt betalda service- eller rutinarbeten. De riskerar att hamna i samma fattigdomsfälla som många svarta.

– Den första juli har vi ett nytt videostött Forum med kandidaterna i guvernörsvalet. Det ska direktsändas i radio och sändas i redigerad form av KTCA.

Witt:

– Riktigt vetenskapliga är vi ju inte med våra Forum. Vi har dels de människor som värvas dit genom våra opinionsmätningar, där urvalet är vetenskapligt, dels släpper vi fram vissa minoritetsgrupper och åsiktsriktningar som vi vet att vi annars missar. Vi experimenterar här, vi vet inte riktigt hur vi ska göra.

– Vissa Forum handlar om att formulera frågorna: vad borde guvernörskandidaterna ge besked om före valet? Men vi har också arrangerat Forum för att söka svaren på politiska tvistefrågor. Vi gjorde t.ex. nyligen ett om skjutvapenrelaterat våld. En annan gång handlade det om ”ekonomiskt krig mellan delstaterna”.

Werner:

– En viktig fråga för PJ är ju: hur långt ska man gå i upphöjandet av medborgarna till en starkare position? Ska man tillmäta dem en stor eller t o m avgörande betydelse för politiska reformer – eller ska man bara låta dem ”prata av sig” för den händelse de säger något intressant?

– Själv föredrar jag när de helt enkelt hjälper oss att göra vårt jobb som journalister. Vi möter dem när de har haft tid och möjlighet att ta ställning i viktiga frågor på ett förnuftigt sätt – efter att ha fått kunskaper och möjlighet att diskutera med varandra – och skriver ner vad de har att säga.

Anders R Olsson:

– Finns det inte en inbyggd motsättning mellan PJ:s sätt att närma sig frågan om ”folkets röst” och vetenskapsmännens, t.ex. Fishkins? Journalistiken lockas till det dramatiska och känslomässigt engagerande. Det konfliktfyllda säljer och journalistiken kan inte, åtminstone inte så länge den existerar på rena marknadsvillkor, bortse från det. Fishkins och andras modeller för att filtrera fram ”folkets röst” däremot, syftar till att om möjligt nå konsensus. I vissa typer av frågor är det inte möjligt (är abort mord?) och det lyckas inte alltid ens när kompromisser är teoretiskt möjliga, men den process som Fishkin bygger upp har ändå konsensus som ideal. Är inte detta en grundläggande skillnad?

Witt:

– Vi ser det inte så. Konfliktvinkeln gör ofta journalistiken dålig. Se t.ex. på det som tevestationen KTCA – som sannerligen inte är en provokativ station utan har en typisk middle-of-the-road-policy – gjorde om skjutvapenrelaterat våld. Man bjöd in närmare 100 personer till en direktsänd debatt.

– Till panelen valdes människor med vitt skilda erfarenheter och uppfattningar. Där fanns kvinnan vars barn hade dödats med ett skjutvapen, där fanns killen från NRA (vapenlobbyn, min anm) och ett par politiker – och de började debattera så som problemet har debatterats otaliga gånger. Som åskådare till en sådan debatt finner man snabbt att låsningen är total. Det finns inget utrymme för nya lösningar eller kompromisser för dessa människor. Det finns inga utvägar.

– Jag satt i publiken och jag kände väldigt många av de andra inbjudna. Jag visste att de flesta inte var lika hårdnackat enkelspåriga som människorna i panelen. Hade man fått igång en verklig

dialog bland människorna i publiken så hade vissa framsteg säkert varit möjliga.

– Konsensus hade säkert inte nåtts, men man kan ofta komma framåt genom att bena upp frågorna och klargöra vad man är överens om och vad man inte är överens om.

Werner:

– Jag tror det är lättare att finna ”common ground” när medborgarnas uppgift är att formulera frågorna tillsammans än när de ska finna svaren.

– Efter ett av våra Forum i år, där deltagarna skulle formulera frågor till kandidaterna i guvernörsvalet, uppstod i en av arbetsgrupperna en intressant debatt. En svart man hävdade att socialbidragen hade en destruktiv effekt eftersom fattiga människor – av vilka en oproportionerligt stor andel är svarta – tidigt vänjer sig vid dem och blir beroende. De tvingas aldrig lära sig att ta ansvar för sin egen försörjning. En vit man, han var lärare, sade emot. Han hävdade att det trots allt händer att människor utan egen försyellan råkar illa ut, så att de blir oförmögna att försörja sig. Det behövs ett socialt skyddsnät, hävdade han. Här stod alltså stereotyperna mot varandra, fast med omvända förtecken vad hudfärgen beträffar. Nå, vi ska ju enas om en fråga, sade de. Det är därför vi är här. Och frågan blev: ”Anser Du, som aspirerar på guvernörsposten, att det finns någon kulturell eller andlig orsak till fattigdom – någon inre egenskap som vissa har men andra saknar?”

Witt:

– Man lär sig ständigt mer när människor får komma till tals, det behöver inte handla om vetenskapliga metoder eller IT. Ett vanligt grepp i amerikansk TV är att fylla en studio med människor som får enkla fjärrkontroller i händerna. På sådana apparater finns bara ja- och nej-knappar. I TV brukar de mest användas för underhållning: publiken ska avgöra vilken vits som var roligast eller vilken tjej och kille som ska mötas i en blind-date.

– För några år sedan deltog jag i en ”instant-democracy”-övning av ganska primitivt slag. Den handlade också om skjutvapenrelaterat våld. 50 personer i en studio, alla med fjärrkontroller. Sju

av dem var tonåringar, skolungdomar som deltog därför att de hade valt det som ett moment i undervisningen i samhällskunskap.

– Diskussionen drog igång som vanligt, med de vanliga låsta positionerna. En skrek att ”Du kan ju slå ihjäl någon med en tegelsten också, vill du förbjuda innehav av tegelstenar?” Han fick naturligtvis mothugg. ”Var känner du dig mest orolig – där männskor bär skjutvapen eller där de bär tegelstenar?” Så pågick det en stund. Skolungdomarna sade inget. Så bröts diskussionen för frågor till publiken. En fråga löd: Är du mycket/lite/inte alls rädd för att själv drabbas av väpnat våld? Publiken tryckte på sina knappar, och man fick ett rimligt utfall i form av några mycket rädda, flertalet lite rädda, några inte alls rädda. Så gick man vidare med frågan för att se hur svaren relaterade till ålder. ”Hur många av er under 21 år är mycket/lite/inte alls rädda för att själva drabbas av väpnat våld?” När svaret visade sig på skärmen gick det ett sus genom församlingen. Samtliga ungdomar – och inga andra – var mycket rädda.

– Som ett resultat av det vände vi oss till närmaste gymnasieskola och gjorde samma sorts mätning där med 500 elever på en dag – som mest 90 i samma rum. Vi lärde oss mycket om hur ungdomarna resonerar och fungerar i sådana här frågor.

Anders R Olsson:

– Finns det inte en konkurrenssituation mellan t.ex. Star Tribune och Stevens Clifts E-Democracy? Traditionella massmedia ska ju enligt etablerade föreställningar vara det viktigaste forumet för samhällsinformation och samhällsdebatt. Nu utmanas kanske tidningen av E-Democracy och andra nya ”arenor” för information/debatt. Vad händer på längre sikt? Ska tidningen köpa E-Democracy?

Werner:

– Det handlar i varje fall inte om att försvara gamla medier mot nya. Vår företagsstrategi innebär att vi inte längre ser oss som ett tidningsföretag utan som ett informationsföretag. Vi ger ut en dagstidning – den fjortonde i upplaga i USA – och några specialmagazin. Vi finns redan på www (<http://www.startribune.com>) där

vi också använder real-audio så att du kan lyssna på oss. Det dröjer inte länge förrän vi använder TV i någon form. Vi strävar efter att bedriva journalistik i vilket medium som helst som passar för ändamålet.

– Själva papperstidningen är ju uppenbarligen inte den centrala arenan för politisk information/debatt. Samtidigt är det verkligen en ambition som vi som seriösa journalister borde ha. Vi har ett ansvar för att viktig information sprids och att diskussioner uppstår.

– Hur gör man det i en situation när bara hälften av stadens befolkning prenumererar på en tidning? Vi vet inte, men vi arbetar med nya medier och med Citizens Forum och vi lär oss hela tiden. Vår förre chefredaktör Jules Kramer formulerade företagens mål så att vi skulle "...enrich the shared life of the community by becoming the primary provider of information that people need."

Witt:

– När jag började som journalist för 25 år sedan var det på en liten veckotidning i en liten stad i New Hampshire. I små städer i New England har man fortfarande "town meetings". En mycket stor andel av befolkningen träffas i mars månad, vanligtvis i skolans aula, och diskuterar varje enskild post i stadens budget. Alla tar ansvar, och de röstar, där och då, i varje fråga. Det kan ta en dag eller två. Politikerna är där, alla känner alla, och man diskuterar. Så fungerade demokratin en gång i USA. Som journalist bevakade jag förstås de där mötena på 70-talet, och nu när vi håller på med PJ så är det i stort sett samma sak. Vi lyssnar till folket.

4.3 Den Digitala Staden, DDS, i Amsterdam

Vid lokalvalen 1990 och regionalvalen 1991 slog amsterdamborna nya bottenrekord i valdeltagande: 50 respektive 43 procent. Frågan om hur man skulle öka medborgarnas intresse för den demokratiska processen fanns då redan på dagordningen. Med början 1989 prövades en slags "interaktiva" politiska debatter (*Stadsgesprekken*) i lokal-TV. En grupp politiker och företrädare för organisationer

diskuterade någon aktuell fråga – t.ex. droger, brottslighet eller bostäder. Tittarna kunde söka fram ytterligare information i frågan via text-TV och använda telefonen – i de senare försöken även dataterminaler i offentliga lokaler – för att reagera och lämna synpunkter på det som hade sagts. Reaktionen förmedlades i sin tur till debatttagarna för kommentarer. Tittarna fick också möjlighet att rösta för/emot olika politiska alternativ. Försöken blev omdiskuterade och småningom stod det klart att varken medborgarna eller politikerna ansåg dem särskilt lyckade. (Francissen/Brants 1998)

1993 gjordes ett nytt försök att locka in medborgarna i den demokratiska processen, denna gång i form av s.k. stadskonsultationer (*Stadsberaad*). Intresserade medborgare kunde genom en kombination av text-TV och telefon arbeta med ett frågeformulär. Vid första försöket handlade det om budgeten i en av stadens nämnder. Medborgarna kunde göra olika val och prioriteringar, och varje val resulterade i ett antal följdalternativ. Den som småningom fann konsekvenserna av sina tidigare val olämpliga kunde börja om på en högre nivå. Tanken var att medborgarna skulle komma så nära en realistisk beslutsfattareposition som möjligt och känna ansvar för helheten. Rent tekniskt fungerade det första försöket dock dåligt, och när andra försöket bara lockade ett par hundra deltagare lades hela projektet ner. (Francissen/Brants 1998)

När DDS startades 1994 var det därför en närmast desperat ansträngning att öka amsterdambornas intresse för den lokala demokratiska processen. En grupp unga aktivister med målet att ”demokratisera” Internet skapade en BBS, en elektronisk anslagstavla, som alla intresserade erbjöds att använda utan kostnad. Det blev den första ”virtuella staden” i världen. Projektet finansierades i starten av staden Amsterdam, och eftersom antalet invånare som 1994 hade tillgång till dator/modem var litet placerades DDS-anslutna datorer ut på bibliotek och andra offentliga platser. Initiativtagarna/aktivisterna hoppades på dramatiska förändringar. De ville:

...vända politiken upp och ner; den skulle inte bestå av politiker som berättade för folket vad de hade beslutat för att sedan genom förklaringar och övertalning söka stöd för detta, utan av medborgare som talade om för politikerna vad som var viktigt att göra: en återgång till det antika Athéns direktdemokrati. (Francissen/Brants 1998)

Stadsledningens motiv för satsningen var mindre precisa och samtidigt mer verklighetsnära. Huvudsyftet var att sprida politisk information och att erbjuda medborgare och politiker nya möjligheter att kommunicera.

Det ursprungliga DDS-projektet startades kort före kommunalvalen 1994 och skulle pågå som försöksverksamhet i tio veckor. Det blev dock en omedelbar succé – efter tio veckor hade ”staden” redan 10 000 invånare – och stimulerade drastiskt intresset för Internet i hela landet. 1995 fick DDS ett helt nytt utseende, med ett tilltalande grafiskt gränssnitt, och gjordes tillgängligt via [www](http://www.dds.nl/) (<http://www.dds.nl/>). 1996 hade invånarantalet stigit till över 40 000 och hösten 1998 till 96 000. (Den senare uppgiften kommer från Anne Marie van Eekeren, ansvarig för politiska projekt inom DDS-administrationen. Personligt samtal 981116. Forskaren Peter van Besselaar vid Amsterdams universitet är inte helt övertygad om uppgiftens riktighet: den kan vara sann men har inte kunnat beläggas och är möjligen något överdriven. Personligt samtal 981120.) Invånarantalen är imponerande särskilt med tanke på att medborgarskapet kräver ett minimum av aktivitet. Den som inte besöker staden på tre månader avregistreras automatiskt som invånare. Antalet besökare, dvs. antalet olika personer som tittar på en hemsida eller utnyttjar någon av DDS-tjänsterna, var i september 1998 ca 16 000 per dag. (van Besseren)

DDS har fått många efterföljare i Holland och övriga Europa, men är fortfarande den utan jämförelse största virtuella staden. Bland andra ambitiösa stadsprojekt kan nämnas Antwerpens (<http://www.dma.be/>) och Berlins (<http://www.berlin.de/>), men de web-platserna präglas inte av den närmast anarkistiska hållning som är typisk för DDS – tanken att medborgarna ska bygga sin egen stad med ett minimum av central planering och kontroll. Samtidigt ska påpekas att DDS inte styrs demokratiskt. Till

skillnad från t.ex. amerikanska s.k. free-nets väljs inga ”styrelser” eller ”råd” som kan föra invånarnas talan gentemot DDS-administrationen. Krav på sådan demokratisering har hittills inte fått något nämnvärt stöd från invånarna. (van Bessenren)

Staden är rent virtuell i den meningen att invånarna fysiskt kan befinna sig var som helst i världen. Många holländare som bor eller vistas lång tid utomlands använder DDS för att hålla kontakt med hemlandet. (van Eekeren) Människor av alla nationaliteter är välkomna att ”flytta in” i DDS, men det faktum att nästan all information och kommunikation i staden sker på holländska utgör i praktiken en hög tröskel för utlänningar, liksom för de minoritetsgrupper i Holland som inte har holländska som förstaspråk.

DDS är uppbyggt av (f.n. 35) olika ”torg” som också är det första besökaren ser. Varje torg har ett tema eller en inriktning, t.ex. kultur, idrott, turism eller homosexuella. Runt torgen finns ”virtuella kontor”, webplatser för företag och organisationer som vill sälja eller förmedla information, tjänster eller produkter. Vid Europatorget t.ex., har EU-kommissionen ett Hollandskontor där en stor mängd EU-information finns tillgänglig. En del debatt i Europafrågor förs för övrigt vid detta torg.

Stadens invånare kan också bygga ”hus” – i form av hemsidor – vid torgen. Dessa hemsidor kan se högst olika ut. En del rymmer bara en enkel presentation av ägaren, andra har samlat stora mängder information och/eller länkar till andra webplatser. Medan ”kontoren” hyrs ut av DDS, är husen gratis. Den praktiska skillnaden mellan kontor och hus är att bara kontoren medger tvåvägskommunikation med besökarna. Husen får heller inte rymma annonser. Pornografi och drogförsäljning är förbjudet i hela DDS.

En populär ”plats” i DDS är Metron, en stor och komplex textbaserad s.k. MUD (Multi User Dungeon). I en MUD finns ”rum” eller ”platser” av alla slag där besökarna kan ”träffas” och/eller interagera på olika sätt. Besökaren väljer namn (som vanligen inte får vara det riktiga) och utseende och kan sedan delta i olika slags rollspel: allt från vardagliga samtal till de mest avancerade sexövningar. (Som, observera, i en MUD sker genom att deltagarna fortlöpande skriver vad de säger eller gör.)

I DDS finns vidare en veckotidning (DDS-magazine), kaféer med möjlighet att ”mötas”, anslagstavlor för meddelanden, gratis e-post och diskussionsgrupper av olika slag.

DDS växer i dag spontant genom det ökande antalet invånare och deras olika initiativ. Systemets administratörer erbjuder plats åt alla intresserade men försöker inte aktivt styra eller kontrollera stadens tillväxt. Även om målet vid starten 1994 var en förnyelse av demokratin så har någon officiell policy som pekar ut riktning/mål aldrig formulerats. 1998 intar DDS-ledningen ideologiskt en relativt låg profil. Den ser som sin huvuduppgift att ge medborgarna gratis e-post och utrymme på hårddiskarna. DDS ska erbjuda politiskt relevant information och verka för större genomskinlighet i den politiska processen. Man erbjuder en plattform för politiskt deltagande men några mer aktiva försök att mobilisera medborgarna förekommer inte.

DDS-organisationen är numera ekonomiskt självförsörjande genom att den på konsultbasis åtar sig uppdrag – t.ex. att utforma hemsidor och utveckla www-tjänster – från i första hand myndigheter. Staden Amsterdam är fortfarande en stor uppdragsgivare, liksom holländska utbildningsdepartementet. Vintern 1998/99 arbetar DDS-personalen också med en web-plats inför valet till Europaparlamentet i juni 1999. Den kommer sannolikt att kombineras med TV-sändningar via Internet. Beställare är parlamentets informationsenhet.

DDS har närmare 30 anställda och omsätter lika mycket som ett normalt konsultföretag av samma storlek. Huruvida DDS-organisationen fungerar på ”riktiga” kommersiella villkor kan diskuteras, eftersom de stora uppdragsgivarna är myndigheter. När de upphandlar data/nätjänster väger sannolikt DDS demokratiska ”profil” tungt i bedömningen av olika anbud. (van Eekeren)

En del av vinsten från den kommersiella verksamheten satsas på demokratistöd, dels genom att politiskt relevant information av olika slag görs tillgänglig för medborgarna, dels genom försöken att organisera meningsutbyten mellan politiker och medborgare. Inför såväl de nationella som de lokala valen 1998 satte DDS, för egna pengar, upp särskilda web-platser som stöd för väljarna. De ansträngningar som hittills har gjorts för att ordna diskussioner –

kunskaps- och meningsutbyten – mellan politiker och väljare har dock hittills inte varit särskilt framgångsrika. De politiska partiernas ledare har dåliga kunskaper om den nya tekniken och har, sannolikt av det skälet, varit allmänt obenägna att delta i ”politik på nätet”. (van Eekeren)

Den rent politiska aktiviteten i DDS är således relativt låg. Det har bland medborgarna varit svårt att få igång en bredare eller mer kvalificerad politisk diskussion eller aktivitet. Däremot finns en medvetenhet och en politisk beredskap bland användarna. Alla ”gemenskaper” i staden, från MC-entusiasternas till feministernas, reagerar snabbt och kunnigt på händelser eller politiska utspel som rör dem.

Det finns studier av hur invånare och besökare använder DDS, men de har sina brister och/eller är ännu inte färdigställda. Van Besseren arbetar med en vars resultat kommer att publiceras under 1999. Liksom flera tidigare undersökningar utgår den dock inte från ett representativt urval: en enkät placerades ut i DDS i början av 1998 och ca 9% av invånarna besvarade den. Liknande enkätundersökningar genomfördes 1994 och 1996. Det är uppenbart att gruppen aktiva/vana DDS-invånare blir överrepresenterad genom ett sådant tillvägagångssätt.

Likväl ger studien i huvudsak den förväntade bilden av DDS-befolkningen och dess förändring över tiden. Männerna är i klar majoritet men den minskar successivt från 91% (-94) till 84% (-96) till 79% enligt preliminära siffror för -98. Andelen invånare som är eller har varit universitetsstuderande är hög men sjunkande (86-86-64%). Andelen som fysiskt bor i Amsterdam har också sjunkit (45-23-22%). Medelåldern är låg men andelen riktigt unga (18-25 år) har varierat (29-48-38%). Vissa undersökningsresultat är svårförklarade och kräver sannolikt närmare studium, t.ex. att andelen arbetslösa/pensionärer har skiftat så kraftigt (8-0,5-12%). van Besseren anser att invånarna fortfarande utgör en så heterogen grupp att det vore rimligare att tala om DDS som en ”förort” eller ett ”universitetscampus” än en ”stad”.

van Besseren ställer själv frågan om DDS innebär en utveckling mot en virtuell offentlighet och en plats där virtuella gemenskaper uppstår. (van Besseren 1998) Hans svar är ”ja och nej”.

Ja, i betydelsen:

– att det hela tiden konstrueras nya platser inom DDS där också sociala och politiska frågor diskuteras,

– att kontakterna DDS-medborgare emellan blir allt frekventare, att en växande andel av invånarna finner människor att kommunicera med, och

– att antalet medborgare snabbt ökar och att praktiskt taget alla sorters aktiviteter – politiska som andra – också ökar. Inom vissa områden har utvecklingen nått dithän att riktiga gemenskaper – inte så stora men aktiva och med stark sammanhållning – växt fram. Här märks t.ex. MUD-entusiasterna, grupper kring schack- och litteratur-caféerna, motorintresserade och homosexuella. (van Eekeren nämner också feministerna.)

Nej, i betydelsen:

– att DDS-befolkningen är tämligen homogen i social och kulturell mening och att verksamheten inte i någon större utsträckning påverkar funktioner i det ”riktiga” samhället,

– att det i DDS visserligen finns många platser för politisk aktivitet/debatt, men att aktiviteten där är tämligen låg. Många ideella organisationer är representerade i DDS, men knappast någon av dem har – ännu åtminstone – integrerat det ”virtuella” med organisationens verksamhet i övrigt.

– att professionell verksamhet, i betydelsen att den rör människors försörjning, är svagt utvecklad inom DDS. Den digitala staden domineras av nöjen och fritidsaktiviteter.

4.3.1 *Avslutande kommentarer om DDS*

DDS-projektet förefaller ge stöd för den tes som lanserades i kapitel 3, nämligen att ”virtuella mötesplatser” i hög grad blir vad man gör dem till. Ett mötesforum som är fritt i betydelsen att det saknar koppling till den etablerade demokratiska processen ter sig måttligt intressant – som politisk arena – för den samhälleligt engagerade medborgaren. Han/hon kan använda DDS eller Minitel för att hitta en bridgepartner eller få ett gott råd när motorcykelns

förgasare behöver repareras, men kanaliserar sitt politiska intresse till andra fora.

Att elektroniska platser erbjuder ”möten” kan betyda radikalt olika saker. I bästa fall kan mötena vidga människors vyer, öka deras kunskaper och bidra till att överbrygga samhällsliga motsättningar. I sämsta fall innebär mötena en ”balkanisering” av det sociala och politiska livet, dvs. människor kommunicerar bara med sina likar, odlar bara sina egna föreställningar och myter, ältar bara den egna sidans argument. Mötena skärper då snarare än överbrygger motsättningar.

Vad som händer inom ramen för DDS är självfallet inte givet. En kvalificerad gissning – både van Besseren och van Eekeren gör den – är att politiken i en eller annan mening kommer att flytta in i DDS relativt snart. Befolkningen börjar bli så stor att den inte längre kan negligeras av de etablerade politiska makthavarna. Samtidigt ökar ”IT-mognaden” snabbt i hela det holländska samhället. Hur politiken kommer att se ut inom ramen för DDS vill dock ingen spekulera om. Någon policy eller något uttalat mål att sträva mot finns inte.

Även om man inom DDS-administrationen internt fortfarande odlar direktdemokratiska idéer och gärna vill experimentera återstår att se om politikerna/partierna är intresserade av att pröva några djärvare grepp. Mer än just experiment lär det ju heller inte kunna bli: invånarna i DDS representerar ingen geografisk eller ekonomisk enhet i vilken demokrati kan utövas. Förutsättningarna för att i framtiden utveckla elektronisk demokrati tycks av det skälet vara bättre inom ramen för t.ex. IPERBOLE än i DDS.

5 Att urskilja folkets röst – tre ansatser

Att i en diskussion om ”elektronisk demokrati” börja med tekniska modeller är uppenbarligen att sätta vagnen framför hästen. Man måste veta vad man vill med demokratin innan man försöker göra den elektronisk. Det underliggande problemet är ju av social eller psykologisk natur:

– Hur kan man få en tillräckligt stor andel av de medborgare som inte tidigare engagerat sig i politiska frågor att seriöst 1) informera sig, 2) delta i diskussioner och därefter 3) i ordnade former manifesterar sin åsikt?

Det förslag till svar som ligger till grund för denna rapport är: Genom att ge medborgare mer av reell beslutsmakt i kombination med praktiska möjligheter att göra 1, 2 och 3. Svaret pekar således mot en djupgående reformering av den demokratiska processen.

Sådan reformering måste inte självklart vila på IT-tillämpningar, men eftersom IT erbjuder helt nya möjligheter att göra 1-3 tycks det närmast givet att undersöka om/hur de kan tas tillvara. Jag påbörjade arbetet i syfte att söka svar på frågor som: – Hur ser förslagen till nya demokratiska processer, byggda på IT-stöd, egentligen ut? Hur ska man värdera de praktiska försök som hittills har genomförts?

Under arbetets gång har jag funnit det nödvändigt att s.a.s. ta ett steg tillbaka. Det visar sig att även ambitiösa satsningar på IT-stöd för den demokratiska processen (som i Bologna, Amsterdam och Minneapolis) ännu är ofullgångna som politiska experiment. De är ansatser till IT-stöd för demokratin – alla olika, alla konstruktiva och värda fortsatt uppmärksamhet – men de är inte mer än ansatser.

Diskussionen om möjliga reformer i den politiska processen ska därför i fortsättningen fokusera på två alternativ, dels (kap. 5) tekniker som syftar till att filtrera fram ”folkets röst” och möjligheterna att utveckla dessa tekniker ytterligare med IT-stöd, dels (kap 6) en diskussion om huruvida den politiska processen kan eller bör tvingas in på en arena som bygger på interaktivitet, och vilka vinster i form av ökat medborgarinflytande som i så fall vore möjliga. Direkt demokrati i extrem form – dagliga eller åtminstone

täta folkomröstningar via Nätet – har redan avfärdats (se avsnitt 1.4). Vilka andra möjligheter finns att med IT-stöd möjliggöra ett verkligt brett medborgerligt deltagande i debatt och beslut?

5.1 Var hörs folket?

Med tanke på att alla politiker i demokratiska samhällen säger sig vilja lyssna till folket är möjligheterna för folket att komma till tals i organiserade/ordnade former förvånansvärt svagt utvecklade. Tidningarnas insändarspalter är alternativet för några få. Det finns enstaka upprop att skriva på och enfrågorörelser att stödja ekonomiskt, men för övrigt tycks organisationsväsendet vara den enda möjligheten för medborgaren som vill göra sin röst hörd.

De svenska folkrörelserna har länge spelat en viktig roll som fora för kunskapsförmedling, diskussion och opinionsbildning. Åtminstone vissa av dem gör så fortfarande, men många kämpar också med vikande medlemstal och allt sämre genomslag för sitt opinionsarbete. Att facket är den politiskt viktigaste folkrörelsen torde vara oomstritt. Hur positivt man än ser på den fackliga rörelsen så kvarstår dock det faktum att den är part, att den främst företräder sina medlemmar och inte hela samhället.

Folket som medborgare, dvs. med ansvar för den samhälleliga helheten, har egentligen bara partiväsendet att välja på. Detta partiväsende är i kris, åtminstone i så måtto att medlemsantalen sjunker och att allt färre människor ser partipolitiskt arbete som ett effektivt sätt att förändra/förbättra samhället. Alltfler medborgare känner sig inte hemma i något parti eller tycker sig inte ha tid för den sortens politiska insatser. Därmed blir det också allt svårare att hävda att partiernas röst är folkets röst. Håller trenden i sig får vi småningom ett partiväsende av amerikansk typ, dvs. partierna blir relativt små, elitstyrda organisationer inriktade på att i valtider skapa och sälja politiska budskap.

Det närmaste man i dag kommer en ”folkets röst” är sannolikt de opinionsmätningar som utförs av SIFO, IMU m.fl. och som i massmedia ofta får stort utrymme. Opinionsmätningarnas svagheter, ur demokratisk synpunkt, är dock betydande. En är snabb-

heten i förfarandet. De tillfrågade medborgarna tas på sängen, de ges inte tid att skaffa kunskap eller överlägga med andra innan de avkrävs ett svar. En annan svaghet är den kommersiella grunden för verksamheten. Aktörer med ekonomiska resurser kan beställa mätningar med ”rätt” frågor vid ”rätt” tillfälle och därmed i hög grad snedvrیدا bilden av opinionen.

Särskilt i USA men också på andra håll i världen har frågan om ”folkets röst” diskuterats – och demokratiska experiment genomförts i sökandet efter svar – under närmare 30 år. Målet har varit att mäta opinioner med nya metoder, metoder som inte har den gamla gallupska procedurernas svagheter. (George Gallup lanserade i USA på 1930-talet opinionsmätningen sådan vi i dag känner den.)

En skiljelinje går mellan de metoder som bygger på att alla intresserade får delta och de som bygger på statistiskt representativa urval av befolkningen. Att myndigheter eller organisationer bjuder in till offentliga hearings eller ber om medborgarnas åsikter (skriftligen eller muntligen) i ett specifikt ämne är numera relativt vanligt. Nackdelen med att på detta sätt låta självutvalda grupper av medborgare spela en aktiv roll i förarbetet till beslut är dock uppenbar: de blir inte representativa för befolkningen som helhet. Vissa kategorier av människor brukar dominera: de som inte är bundna av sådant som arbetstider eller barnpassning, de som har högre utbildning, de som kan formulera sig väl i skrift och/eller är vana att framträda offentligt.

Medborgarinflytande som bygger på att alla intresserade får delta torde i de flesta fall vara bättre än inget medborgarinflytande alls och kan i många situationer vara den enda möjligheten. Riktigt goda förutsättningar att filtrera fram ”folkets röst” föreligger dock bara om man medvetet skapar ett befolkningens mikrokosmos, ett representativt urval.

Nedan redovisas tre exempel på demokratiska modeller som bygger på sådana urval. Gemensamt för dem är att de utgår från en grupp av medborgare, utvalda så att de med avseende på kön, ålder, inkomst, utbildning m.fl. viktiga faktorer motsvarar befolkningen som helhet. Gruppen informeras utförligt om en sakfråga/ett samhällsproblem, får möjlighet till diskussion och eftertanke, varefter dess medlemmar genom en röstningsprocedur redovisar sina

slutsatser. Helst ska detta ske i en miljö som är skyddad, åtminstone i någon mån, mot sådana propagandastormar som starka samhällsaktörer släpper lösa på den allmänna opinionen inför viktiga beslut.

Om värdet av att låta folket – och särskilt det välinformerade folket – komma till tals råder full enighet. Det kan man inte säga om svaret på den logiska följdfrågan: -När man väl har enats om en metod för att filtrera fram "folkets röst" – vilket genomslag i politiken ska den få? (Frågan diskuteras vidare under 5.6.)

5.2 Citizen´s Jury, CJ

Den välbeställda amerikanen Ned Crosby startade 1974 The Jefferson Center for New Democratic Processes i Minneapolis. Han hade då under några år utvecklat den metod för medborgerligt demokratiskt deltagande som han kallade Citizen´s Jury och som han (och andra) sedan har experimenterat med. En "jury" består av 12-24 medborgare med uppgift att genomlysas – genom experthearings och interna diskussioner – en specifik samhällsfråga. Förhandlingen tar normalt fem dagar i anspråk. Målet är att nå konsensus om, eller åtminstone en bred majoritet för, svar på de tydligt formulerade frågor som i förväg ställs till juryn.

Crosby hann genomföra flera CJ:s innan han upptäckte att den tyske sociologen Peter Diehnel vid Wuppertals universitet hade påbörjat liknande experiment. Där kallades "juryn" för Plannungszelle. Crosby och Diehnel fick kontakt, delade med sig av kunskaper och idéer och träffades personligen första gången 1985. Vem som var först är fortfarande oklart – de uppfann var och en på sitt håll i stort sett samma koncept. Det har på senare år fått ytterligare spridning. Under 1990-talet har mer än ett dussin CJ:s organiserats i Storbritannien. Enligt uppgift från Jefferson Center ska metoden också ha prövats i Danmark och Spanien.

Crosby fungerade under många år själv som ledare för det dagliga arbetet vid Jefferson Center, men lämnade i början av 1990-talet över den positionen till en anställd kanslichef. Själv fungerar han som styrelseordförande.

CJ är ett registrerat varumärke (trademark). För att något ska få kallas CJ ska Jefferson Center vara informerat och ha godkänt proceduren. Den inleds med att man skapar en pool av jurymedlemmar som väljs slumpmässigt. Det sker vanligen via telefonnummer. (Förutsättningen är att telefon har god hushållstädkning i det aktuella området.) Alla med telefon har lika stor chans att bli uppringda och erbjudna att delta. När CJ-administratören ringer upp ber han/hon att få tala med den person i familjen/hushållet över 18 år som senast hade födelsedag. Samtalet inleds sedan med några ”uppvärmningsfrågor” kring ämnet och information om att en CJ-process ska genomföras. I normalfallet handlar det om ett fem dagar långt möte. Deltagarna får alla kostnader betalda och därutöver 500 dollar i ersättning.

Efter att ha lämnat denna information får de uppringda frågan om de kan tänka sig att delta. Svarar de Nej avslutas samtalet. Svarar de Kanske eller Ja placeras de tills vidare i jurypoolen. De utfrågas om ålder, utbildning m.fl. faktorer som kommer att ha relevans vid det slutliga valet av jurymedlemmar och får ytterligare praktisk information om själva CJ-processen. Avslutningsvis får de en fråga om vilken uppfattning de har för ögonblicket om den sak som CJ:n ska behandla. Om den icke-upplysta opinionen är t.ex. 75% för och 25% mot en viss åtgärd bör även detta återspeglas i juryn.

De uppmanas att fylla i ett formulär och skicka tillbaka det till arrangören. När formulären kommer tillbaka har några ytterligare fallit ifrån och poolen således minskat. Vid mitt besök i Minneapolis i juni 1998 hade man just avslutat en CJ i förorten Orono´s skoldistrikt – där valdes 24 jurymedlemmar ur en pool på ca 100 personer. Poolen måste rymma tillräckligt många olika individer för att ge en tillräcklig spridning i alla relevanta avseenden, dvs. för att juryn ska kunna utformas som ett mikrokosmos av populationen i det berörda området. För att kartlägga områdets befolkningsmässiga ”profil” används data från folk- och bostadsräkningen (census). Själva urvalsprocessen från pool till jury är sedan en komplicerad historia genom att alla relevanta faktorer måste hållas aktuella genom varje steg. Det får inte hända t.ex. att en alltför stor andel av kvinnorna har för hög utbildning eller att

alltför många av de äldre bor i samma område. Numera sker urvalet med datorstöd, men man väljer ändå i många fall att beskriva processen steg för steg på en stor tavla för att deltagarna ska få den helt klar för sig.

Förhandlingarna i en CJ leds av en särskilt utbildad moderator med ansvar för att deltagare och experter håller sig till ämnet, att alla kommer till tals och att man upprätthåller ett debattklimat präglad av tolerans och kreativitet. Moderatoren spelar således en viktig roll. Han/hon måste också kunna föra förhandlingarna vidare när åsiktsmotsättningar på en viktig punkt tycks låsa hela processen.

CJ-processen syftar till att om möjligt nå konsensus, och beroende på frågans art brukar man ha mer eller mindre framgång. En jury behandlade frågan om huruvida läkare borde få hjälpa människor att begå självmord. Det är i 49 av USA:s 50 delstater förbjudet för läkaren att vidta en åtgärd med det primära syftet att patienten ska avlida – bara i Oregon är det lagligt. Juryn var den gången ovanligt liten -12 personer – och resultatet blev 7 mot och 5 för en lag som skulle tillåta sådana läkarinsatser.

Organisatören av CJ:n utövar en stark kontroll över processen genom att välja vilka experter eller andra "vittnen" som juryn ska få möta och vilken/vilka frågor juryn ska besvara. Till sin hjälp tar organisatören vanligen en rådgivande kommitté vars deltagare har stora kunskaper i sakfrågan.

Organisatörens integritet och opartiskhet är därmed av oerhörd stor betydelse. Under förhandlingarnas gång gäller det att noga kontrollera balansen i den information som presenteras. I Orono-fallet mättes tiden exakt så att personer som ville ha en ny skola byggd fick lika mycket tid som de som inte ville ha den. Till slut formulerar organisatören förslag till juryns svar på frågan/frågorna – i den mån man kan enas om svar – som juryn kan reagera på och eventuellt korrigeras.

Jefferson Centers hemsida har adress:
<http://www.usinternet.com/users/jcenter/>

5.2.1 Intervju med Douglas Nethercut, kanslichef vid The Jefferson Center for New Democratic Processes, Minneapolis 980612

ARO: Ni laborerar under urvalsprocessen med så många faktorer att alla ”minoriteter” uppenbarligen inte kan bli representerade i en jury på bara 24 personer. Ni måste kanske låta gruppen ”gifta kvinnliga låginkomsttagare utan barn” falla utanför. Borde inte juryn vara större?

DN: Frågan är befogad. Ju större jury man väljer desto mer exakt kan den motsvara befolkningen som helhet. Men samtidigt är hela idén att en grupp ska samlas, deltagarna lära känna varandra och på allvar diskutera viktiga frågor. Blir gruppen större än 24 fungerar det inte. De blygare vågar inte prata. Det personliga mötet är en viktig beståndsdel i processen.

Det är alltid lika fascinerande att se hur CJ-ledamöterna kommer på morgonen den första dagen och, trots att de ofta har en bestämd uppfattning i sakfrågan, så snabbt börjar ta intryck av varandra. Ibland leder det till att medlemmar med ytterlighetsståndpunkter dras mot mitten åsiktsmässigt, men det händer också att de går från den ena ytterlighetsståndpunkten till den andra. Avgörande är att det blir ett uppriktigt meningsutbyte. Människor med olika erfarenheter och åsikter utvecklar sympati för varandra därför att de får personlig kontakt. Visst kan det uppstå personliga motsättningar också, i de flesta juryer finns en eller två personer som är ”besvärliga” på något sätt, men den stora majoriteten brukar komma väldigt bra överens även när de inte i sakfrågan hamnar på samma ståndpunkt. Varje jury har två moderatörer som arbetar med det här, och de måste vara skickliga.

ARO: Får juryn skriftlig eller annan information i förväg, att läsa in sig på?

DN: Nej, vi skickar bara ut skriftlig information om själva processen, inte om sakfrågan. Vi t o m avråder jurymedlemmarna från att börja studera problemet i förväg. De har blivit utvalda därför att de är en viss sorts medborgare, och vi säger till dem att de får

all information de behöver under arbetsveckan. Visst läser ändå några in sig, men de flesta gör det inte. När de kommer på morgonen första dagen informerar vi om processen och delar ut ett tidsprogram för de fem dagarna. Därefter får juryn göra något kul tillsammans för att lära känna varandra direkt. Sedan börjar vi.

ARO: Får juryn inget skriftligt material under processen heller?

DN: Jo men inte mycket. Vi förser dem ibland med några enklare faktablad, men inget omfattande. Vittnen har ofta material med sig som de delar ut. Skälet till att vi försöker begränsa den skriftliga informationen är att vissa jurymedlemmar kommer att studera den väldigt noga på kvällarna under arbetsveckan, andra kommer inte att läsa den alls. Kunskapsnivån riskerar att bli för ojämn. Här finns förstås ett problem: en del människor är mycket sämre på att lära sig via muntlig framställning än via egen läsning. Men vad gör man åt det?

ARO: Använder ni kunskapstester för att kontrollera hur mycket juryn faktiskt har lärt sig?

DB: Nej, det gör vi inte. Men vi vet genom att följa hela processen inifrån att de lär sig väldigt mycket. Och samtidigt händer det mycket med dem. Den första dagen är många av dem ganska blyga och försiktiga, en del vågar knappt tala om vad de heter, men när vi kommit till dag fyra kan de sitta och pressa amerikanska senatorer med väldigt tuffa frågor, inklusive att tala om för senatorerna att de har fel i sak. Det hände när vi hade en CJ om den nationella sjukvårdsreformen att jurymedlemmarna, inne på fjärde dagen, sa åt en senator från Arkansas att vara tyst. Det var inte hans tur att prata.

ARO: Ni videofilmar förhandlingarna – stör inte det? Vågar juryn agera lika fritt när medlemmarna vet att de sitter framför en kamera?

DN: Kameran placeras helt diskret längst bak i rummet och är alldeles tyst. En producent styr den, zoomar ofta in den som talar, men om någon förklarar att han/hon inte vill bli in-zoomad respekterar vi självfallet det.

ARO: Har ni några planer på att förändra eller utveckla CJ-proceduren?

DN: Vi har funderat på att näst sista dagen gå ut med en slags opinionsundersökning – kanske per telefon – för att få en reaktion på de slutsatser som juryn tycks vara på väg mot. Det ska stå juryn helt fritt att komma med vilket utslag den vill, men det kunde vara bra att få en slags bredare reaktion innan den definitivt bestämmer sig. Det är dock inte så lätt att genomföra. I Orono-fallet tänkte vi oss att låta några hundra människor titta på ett videoband som vi gjort i ordning och som gav en bild av juryns resonemang. Bandet var ungefär en timme långt. Tyvärr lyckades vi inte övertala särskilt många människor att först titta på bandet och sedan fylla i ett frågeformulär. Vi funderar vidare i de här banorna.

ARO: Kan ny teknik användas för att förbättra CJ?

DN: Vi bollar med olika idéer. Säg att vi har en fråga som är viktig för hela Minnesota. Kanske borde vi då ha sex CJ:s spridda över delstaten medan det räcker att ha vittnena på en plats. Med videokonferens kan alla delta samtidigt. Man kan naturligtvis sända juryns förhandlingar i TV. Vi är nog bara i början här, säkert kommer fler idéer att utvecklas.

ARO: Hur ser ni på möjligheten att inlemma CJ-förfaranden i den etablerade formen för parlamentarisk demokrati? Kan juryförfarandet bidra till att stärka eller utveckla den ”gamla vanliga” demokratin?

DN: Ned Crosby har länge velat använda CJ för utvärdering av de kandidater som ställer upp i allmänna val. 1992, i Pennsylvania, genomförde Jefferson Center två CJ:s där delstatens två kandi-

dater i senatsvalet granskades. I Philadelphia och Pittsburgh intervjuade våra juryer kandidaterna om sina uppfattningar i tre specifika ämnen, och satte sedan betyg på dem. Det var en stor succé, inte minst publicitetsmässigt. Pressen skrev mängder av artiklar på temat: vem vann CJ:n?

Dessvärre anklagades Jefferson Center i efterhand av den federala skattemyndigheten (IRS) för att ha påverkat den politiska processen till förmån för någon av kandidaterna. Det skulle vi ha gjort genom själva betygsättningen. IRS hotade därför att ta ifrån Jefferson Center statusen som skattebefriad ideell organisation. Om så hade skett skulle vi ha tvingats lägga ner verksamheten. Med hjälp av dyra advokater klarade vi oss, men IRS sa väldigt tydligt: gör inte om det. Vi har funderat mycket på hur vi ska komma runt det hindret. En idé som vi håller på att lansera är att organisera, fristående från Jefferson Center, ett "Citizens Election Forum" finansierat med skattepengar. Vi tänker oss att en liten summa pengar varje år, enligt delstatens lag, skulle avsättas för CJ:s som skulle arbeta inför valen.

ARO: Hur mycket makt ska CJ:n ha? Vilket inflytande borde utslaget ha i den demokratiska processen som helhet?

DN: Det beror på situationen, och på vilken fråga det gäller. Vi har gjort 27 CJ nu i USA. Flertalet har initierats och finansierats av Jefferson Center, dvs. av Ned Crosby. Ofta har det då varit viktigt att testa själva juryprocessen i ett eller annat avseende. Vi har haft en CJ om förslaget till nationell sjukvårdsreform och en annan om behovet av att balansera den federala budgeten. I de fallen har utslaget betytt ytterst lite. Det skrevs några tidningsartiklar, men i det stora hela nådde vi ingen påverkans effekt. Störst effekt har utslaget fått i de fall då CJ:n har varit beställd och finansierad av någon utomstående organisation/institution, när vi haft en "klient" som verkligen behövt veta vilka åsikter medborgarna har. Vi anlitas bl.a. av Minnesotas miljömyndighet för att ta reda på vilka problem och risker med miljön som medborgarna såg allvarligast på. Myndigheten fick den gången konkret information som har fått stort genomslag i beslut om kontrollinsatser och hur den i

övrigt ska prioritera sina arbetsuppgifter. Det är f.ö. inte alltid själva utslaget som är viktigast utan de insikter ”klienten” får genom att lyssna på det som händer under processen.

Det står klart nu – inte minst av krasst ekonomiska skäl – att vi måste få fler klienter: myndigheter, institutioner, politiker, företag. Vi erbjuder en möjlighet för beslutsfattare att lyssna på vad välinformerade medborgare faktiskt tycker och tänker i en viss fråga.

En av våra styrelseledamöter, Ed Garvey har formulerat saken ungefär så här: Om det uppstår en propp i det politiska informations- och åsiktsflödet, om blodet inte rinner fritt genom den politiska organismens ådror, då är CJ som en operation för att ta bort proppen. I idealfallet finns en ”ren” kommunikation mellan medborgare och beslutsfattare, men i praktiken händer det ofta att olika särintressen lyckas proppa till kanalerna.

5.3 The Deliberative Poll, DP

Under 1970-talet experimenterade det brittiska TV-bolaget Granada med ett program kallat ”Granada 500”. Slumpmässigt valdes en grupp om 500 personer från ett s.k. swing district, ett valdistrikt där majoriteten vid en lång rad val hade röstat på det nationellt vinnande partiet. Under valkampanjen fick medborgargruppen närvara vid ett antal debatter mellan regeringsledamöter och deras motsvarigheter i skuggkabinetet. Efter varje debatt fick de svara på frågor om hur de uppfattat debatten och var deras sympatier låg. Den sista helgen före valet satte sig alla 500 på tåget till London för att lyssna till en slutdebatt mellan den sittande premiärministern och hans/hennes utmanare. (Margaret Thatcher deltog i två sådana debatter.)

Den demokratiska procedur som professor James Fishkin, chef för den statsvetenskapliga institutionen vid universitetet i Austin, Texas, utvecklat under 1990-talet påminner en del om Granada 500. Den har också mycket gemensamt med Citizen´s Jury´s, men Fishkins avgörande invändning mot juryn är dess litenhet. En

grupp med så få deltagare kan aldrig anses representativ, i vetenskaplig mening, för en större mängd medborgare, hävdar han.

En DP har således 300-600 deltagare. De samlas över en helg – fredag eftermiddag till söndag eftermiddag – för att omväxlande lyssna till/fråga ut experter och diskutera i mindre grupper. Avslutningsvis får de också lyssna till/fråga ut ansvariga politiker inom det område DP:n behandlar. Deltagarna väljs slumpmässigt, t.ex. från röstlängderna, och det slutliga urvalet ska i alla relevanta avseenden utgöra ett mikrokosmos av hela gruppen röstberättigade medborgare. Samtliga kostnader betalas för deltagarna och därutöver ett mindre arvode. De får besvara samma frågeformulär innan proceduren påbörjas och efteråt, båda gångerna anonymt. Fishkin håller bestämt på rösthemligheten.

På grund av det stora deltagarantalet är varje DP ett dyrt projekt. Man måste betala rese-, mat- och hotelkostnader för deltagarna och ersättning för att de offrat en helg. Arvodena har varierat mellan 600 och 2 400 kr. Det krävs vidare en stor administrativ stab för att hantera personliga kontakter med deltagarna och lösa oräkneliga praktiska problem. Fishkin berättar om en kvinna i Alabama som inbjöds att delta i en DP 1996. Hon förklarade sig villig att ställa upp men berättade att hon inte kunde resa ifrån sin ko som måste mjölkas varje dag. DP-staben lyckades ordna mjölkningshjälp och kvinnan kom. (Fishkin 1997) Varje DP kostar således flera miljoner svenska kronor att genomföra.

Första gången en DP arrangerades i full skala (300 deltagare) var i Manchester, England, i april 1994. Rent praktiskt svarade TV-stationen Channel 4 för evenemanget under Fishkins ledning. Temat var ”Den ökande brottsligheten – vad kan vi göra åt den?” Opinionsmätningen som inledde DP:n visade en klar övervikt för hårdare tag mot brottslingar, bl.a. i form av längre fängelsestraff och försvagade rättigheter för människor som misstänks för brott. Enligt den avslutande mätningen hade uppfattningarna nyanserats åtskilligt. Andelen svarande som instämde i påståendet ”Att sätta fler brottslingar i fängelse är ett effektivt sätt att förebygga brott” sjönk från 57% till 38%. Deltagarnas tilltro till andra brottspåföljder än fängelsestraff ökade betydligt, liksom stödet för regler om misstänkta rättigheter.

En DP har sedan arrangerats i Storbritannien varje år under Fishkins ledning. 1995 handlade den om relationen till EU, 1996 om monarkins ställning och 1997 om de viktigaste frågorna inför valet i maj.

1996 genomförde Fishkin sin första DP i USA, då 460 personer från hela landet samlades i Austin för The National Issues Convention, NIC. Syftet var att klargöra presidentkandidaternas ståndpunkter inom tre områden: USA:s roll i världen, landets ekonomi och det något svåröversatta "family values". En rad av USA:s mäktigaste politiker deltog, bl.a. vicepresident Al Gore, och evenemanget fick stor publicitet – nästan uteslutande positiv sådan. PBS, dvs. public television, producerade program om NIC som sändes över hela landet.

Under 1997 och 1998 tillämpades DP-metoden också i ett helt annat sammanhang. Delstatsparlamentet i Texas hade beslutat att de s.k. public utility-företagen – ansvariga för allmänna nyttigheter som energiförsörjning, vatten- och avlopp – var skyldiga att rådgöra medborgarna om sin framtida strategi. Hur det skulle gå till framgick inte av beslutet. Vid mitt möte med Fishkin på sommaren 1998 hade de flesta energiproducerande företag genomfört DP-konferenser under Fishkins överinseende. Ytterligare ett par skulle arrangeras under hösten. Jag bad honom berätta om denna senaste tillämpning av DP.

5.3.1 Intervju med professor James Fishkin, Austin 980606

JF: Energiförsörjning är något som de flesta människor inte har kunskaper eller genomtänkta åsikter om. När man frågar inom ramen för vanliga opinionsmätningar så får man visserligen ofta svar, men det blir ett slags fantomåsikter. Människor svarar mest därför att det verkar dumt att inte ha en åsikt. Frågar man flera år i följd visar det sig att de har mycket svårt att minnas vad de svarade förra gången. De lyckas inte vara konsekventa i sina åsikter trots att de försöker.

Energibolagen resonerade ungefär så här: om vi gör vanliga opinionsmätningar får vi inte reda på något av värde. "Focus-

groups” är för små för att vara representativa. Citizens Jurys är också för små, särskilt med tanke på att vi vill bryta ner resultatet av undersökningen för att få klarhet om vad olika delar av/skikt i befolkningen anser. Om vi arrangerar öppna möten så blir det självutvalda grupper av medborgare och lobbyister som kommer att dominera.

Bolagens direktörer funderade över detta när vi genomförde ”National Issues Convention” med presidentkandidaterna, ett evenemang som fick mycket publicitet genom bl.a. TV-sändningar. Bolagen frågade om de fick använda min DP-process och jag svarade: – Visst, men bara på vissa villkor. Jag krävde att alla organiserade intressen inom energiområdet – från miljö- och konsumentskyddsgrupper till industrin – skulle bilda en rådgivande kommitté för kontroll av det informationsmaterial som behövde användas. Kommittén skulle ha ansvar för formulerandet av frågor till DP-deltagarna och valet av experter som skulle delta i utfrågningar och diskussioner. DP-processen måste vara offentlig och sändas i TV, alla data som användes måste göras offentligt tillgängliga. Vidare måste de politiker som ytterst har ansvar för policybeslut inom energiområdet bjudas in för att lyssna och svara på frågor från DP-gruppen. Till min förvåning gick företagen med på alltihop.

De utvalda medborgarna gick verkligen in för uppgiften. Ska företagen satsa på kärnkraft, sol, vind eller energisparande? Resultaten från den första DP:n blev så intressanta, så förnuftiga att både bolaget som arrangerade och den största miljöorganisationen gick ut med entusiastiska pressmeddelanden samma dag. Politikerna å sin sida blev så lyckliga över att få med riktiga medborgare att göra i stället för lobbyisterna, att de utfärdade speciella regler om framtida medborgardeltagande i viktiga beslut på energiområdet – regler som i praktiken kräver en DP eller något mycket likartat.

Politikerna hade i förväg lovat allmänheten att de skulle förmå företagen (som är privatägda) att göra vad medborgarna ville. Nu ser vi de största investeringarna i sol- och vindkraft någonsin i Texas historia.

ARO: Var DP-delagarna själva lika entusiastiska?

JF: Både vid NIC och vid utility-processerna frågade vi dem efteråt om de tyckte – på en skala från ett till tio – att evenemanget var helt meningslöst eller oerhört värdefullt. Vid NIC svarade 73-74 procent av deltagarna ”tio”. Vid utility-mätningarna fick vi precis samma resultat: 73-74% svarade ”tio”. Vid NIC hade vi ändå landets högsta politiker, nationella TV-sändningar och ”sexiga” frågor att diskutera. Vid utility-mätningen hade vi till synes tråkiga frågor och bara lokala TV-sändningar.

Varför blev det så stort intresse vid båda tillfällena? För det första därför att politikerna i utility-fallet hade garanterat deltagarna att de skulle få genomslag för sina åsikter. När medborgarna tror att man verkligen lyssnar till dem så blir de starkt motiverade. Det är min erfarenhet. För det andra får deltagarna i en DP, ofta för första gången i livet, verklig kontakt med människor som de annars aldrig allvarligt talar med. De tillhör andra etniska grupper, andra samhällsklasser, har andra religiösa övertygelser. De sitter och diskuterar med dessa människor i små grupper i flera dagar, lär verkligen känna dem och finner den upplevelsen väldigt givande oavsett hur ”stora” frågor som avhandlas. Det är åtminstone mina gissningar om varför de reagerar så positivt.

ARO: Vilken sorts frågor lämpar sig, respektive lämpar sig inte för DP?

JF: Det bör handla om vad jag brukar kalla ”kollektiv politisk vilja”. Frågor där olika värden bryts mot varandra och där det fordras avvägningar eller kompromisser. Vi bör inte låtsas att vi förvandlar medborgarna till experter över en helg. Vill man ha ett expertutlåtande bör man fråga en expert. Experter bör ha möjlighet att bidra med sitt kunnande och sina bedömningar i en process som utmynnar i ett kollektivt politiskt beslut, t.ex. den fördelning av förmåner och bördor som medborgarna faktiskt ska leva med. Ska vi spendera mer pengar på den här sortens utbildning eller vård? Ska vi ha hårdare restriktioner för att skydda miljön?

ARO: Kan DP-processen fungera när ett politiskt beslut tycks handla om att välja vinnare respektive förlorare? Låt säga att vi har ett försvarsbeslut om nedläggning av fem regementen. Inte på någon regementsort vill man acceptera en nedläggning.

JF: Ja, den frågan skulle mycket väl kunna hanteras i en DP, om den utformades nationellt. Min erfarenhet är att människor inom ramen för en DP fjärrar sig från sina egna kortsiktiga intressen och betraktar samhällsfrågor ur ett vidare och mer långsiktigt perspektiv. Se på utility-fallet, där andelen människor som var beredda att betala lite mer – inte mycket men sådär en dollar i månaden – för att bekosta satsningar på förnyelsebar energi, el-sparande eller reducerade priser för låginkomsttagare steg påtagligt under processens gång. Från omkring 30% till 60-70%. Människor förändras – inte dramatiskt, men fullt märkbart. De börjar tänka i vi-termer, inte bara i jag-termer.

ARO: Kan IT utnyttjas för att stödja eller utveckla DP-processen?

JF: Jag har funderat på det, men i dag skulle det bli oerhört dyrt. Man måste ju ge varje deltagare i det slumpvisa urvalet praktisk tillgång till datorer och utbildning först. Majoriteten av amerikanerna har ännu inte tillgång till tekniken.

Den nya tekniken har också begränsningar. Möten via t.ex. Internet har inte samma kvaliteter som riktiga möten. Diskussioner ansikte mot ansikte är väldigt engagerande, väldigt effektiva.

ARO: Den dag människor har lika självklara tillgång till Nätet som de har till TV i dag – gör det någon skillnad?

JF: Ja, det skulle nog bl.a. underlätta för oss att motivera människor till deltagande. Jag skulle vilja pröva att genomföra en vanlig DP och samtidigt utbilda detta "mikrokosmos", denna grupp i att använda datorn för att sedan hålla kontakten med den via Nätet i kanske ett år.

ARO: Vore det möjligt att skilja på kunskapsförmedlingsmomentet – som skulle kunna ordnas bättre med IT-stöd – och diskuterandet som fungerar bättre ansikte mot ansikte?

JF: Det gör vi på sätt och vis redan. Informationsmaterial skickas ut i förväg, ibland i form av videoband. Det ingår i en förberedelseprocess på flera veckor inför själva mötet. I våra frågeformulär både före och efter helgmötet tar vi med kunskapsfrågor, så vi kan kontrollera hur väl de har satt sig in i sakfrågorna.

ARO: En del människor känner ett motstånd mot att yttra sig t.o.m. i små grupper. Under DP-processen kan de hamna i situationen att de måste säga något inför flera hundra personer. Hur hanterar ni den svårigheten?

JF: Dels börjar vi med att ställa upp normer för hur diskussionerna ska gå till, normer som går ut på att alla ska lyssna till och respektera de andra deltagarna. Dessa normer är sedan stöd för moderatorn. Dels är det moderatorns uppgift att se till att alla yttrar sig och hindra vissa deltagare från att dominera.

Hela arrangemanget måste sedan utformas med tanke på att människor ska våga prata. Ingen får placeras i samma diskussionsgrupp som sin chef, för att nämna något självklart.

Det brukar faktiskt fungera förvånansvärt väl. Vid vår DP om Storbritannien/EU räckte en kvinna upp handen sedan TV-inspelningen hade avslutats, dvs. inför alla deltagarna och en väldig mängd journalister och TV-personal. ”Jag fick aldrig ställa min fråga” sade hon. Beklagat, sade producenten. Tiden är ute. ”Jag vill ställa min fråga” sade kvinnan. Okej, sade producenten, varsågod, men vi har redan bandat det vi kan sända. Så kvinnan ställde sin fråga. Bredvid mig satt moderatorn för den diskussionsgrupp där frågeställaren hade ingått. Hon häpnade, eftersom det hade varit nästan omöjligt att få denna blyga person att yttra ett enda ord i gruppen. Men nu, när hon hade gruppens stöd/mandat att ställa en fråga så avbröt hon skeendet inför alla dessa människor.

Moderatorerna spelar alltså en nyckelroll i processen. De måste vara väl utbildade och tränade för uppgiften. Vi frågar alltid efteråt

deltagarna om de tyckte att moderatorerna försökte gynna någon viss åsikt eller riktning och svaret har varje gång blivit en stor majoritet Nej.

ARO: En DP är relativt kort, även när det är flera komplexa frågor som ska genomlysas. Skulle en hel vecka vara bättre än en helg?

JF: Jag vet inte riktigt. En svårighet är kostnaden. Redan nu är DP dyrt. Problemet vore nog också att det skulle bli svårare att få ett representativt urval. De flesta människor har betydligt svårare att avsätta en hel vecka än en helg. Jag vill ju ha både representativitet och en fungerande kunskaps- och diskussionsprocess.

ARO: Tror du att DP kan ses som ett inslag i en historisk rörelse mot mer direkt demokrati, ett starkare medborgerligt inflytande i politiken?

JF: Nej, det finns ingen oundviklig utveckling i detta. Visst tror jag att det vi gör har stort värde ur demokratisk synpunkt, men framtiden är ovisst. Själva experimenterandet, förändrandet av den amerikanska demokratin är kanske oundviklig, men jag vill inte säga något om riktningen.

ARO: Anser du det önskvärt att DP-processen generellt får starkare genomslag, större politisk tyngd än hittills?

JF: Kanske. Vi experimenterar fortfarande. I utility-fallet hade vi ett steg i riktning mot starkare genomslag. DP skulle kunna byggas in i den officiella beslutsprocessen i viktiga frågor.

ARO: Kommer dagens makthavare att acceptera minskad makt om DP-processer – eller andra liknande förfaranden – får ökad betydelse?

JF: Jag är inte ute efter att avskaffa dagens system för politiskt beslutsfattande. Jag vill komplettera och stödja det. I många situationer vill dagens eliter faktiskt veta vad människor tycker.

Men det kan naturligtvis uppstå motsättningar, det vill jag inte förneka.

5.4 Televote och paret Becker/Slaton

Vid början av 1970-talet utvecklade psykologen Vincent Campbell en modell för medborgerligt demokratiskt deltagande som han kallade Televote. Campbell genomförde det första Televote-försöket i San José i Californien 1973.

Några år senare vidareutvecklade statsvetarna Ted Becker och Christa Daryl Slaton, då verksamma vid Hawaii-universitetet, denna modell för kvalificerade opinionsmätningar via telefon. (Campbell deltog, på konsultbasis, även i detta arbete.) Televote utgår från ett slumpmässigt urval, representativt för befolkningen som helhet. Vid de försök som makarna Becker/Slaton genomfört har antalet deltagare varierat mellan 400 och 1 000.

De medverkande får med posten ett informationsmaterial om den aktuella frågan, särskilt utformat för tillfället. Det rymmer basfakta men också olika experters tolkningar och åsikter för att klargöra vilket spektrum av rimliga ståndpunkter som föreligger. Deltagarna har förbundit sig att studera materialet, men också att diskutera det med familj, vänner, arbetskamrater m.fl. Tanken är att utveckla och stärka den process genom vilken de flesta människor normalt tar politisk ställning. Televote förutsätter en längre, kontinuerlig kontakt mellan organisatörer och deltagare. Det kan t.ex. hända att kompletterande material sänds ut och att deltagarna får nya frågor att besvara.

Åren 1978-1987 ledde Becker/Slaton Televote-försök i Hawaii, Californien och Nya Zeeland. De behandlade mycket olika ämnen, från budgetfrågor och regler för folkomröstningar till lokal finansiering av enskilda sjukhus. Samtliga genomfördes med små ekonomiska resurser. En stor del av det praktiska arbetet utfördes oavlönat av studenter eller vanliga medborgare som ville stödja idén. (Slaton 1992)

Becker/Slaton har alltid eftersträvat samarbete med såväl etablerade massmedier – för att sprida kunskap om och upp-

märksamhet kring pågående Televote-processer – som med förespråkare för andra alternativa demokrati-modeller. De ser både förtjänster och nackdelar med Citizen jury's, Deliberative Polls och andra "folkets röst"-lösningar och förordar samverkan i stället för konkurrens mellan olika modeller. Vilka nya demokratiska processer som bör användas beror på de politiska tvistefrågornas natur och den historiska/sociala miljö i vilken de ska lösas. Avgörande är dock enligt Becker/Slaton, att lösningarna innebär steg i riktning mot ett mer direkt medborgerligt styre. Överhuvudtaget är paret Becker/Slaton politiskt radikalare än de flesta andra seriösa demokratireformatörer, vilket delvis kan förklara deras svårigheter att finna finansierare till fortsatta studier och experiment inom området.

De erfarenheter som Becker/Slaton gjort i arbetet med Televote stämmer, vad beträffar deltagarnas reaktioner, i allt väsentligt med Crosbys/Nethercuts och Fishkins. Medborgare som känner att de får möjlighet att påverka deltar med stort engagemang och allvar i den demokratiska processen. De tar till sig stora mängder information på kort tid och deras slutsatser blir genomgående både förnuftiga och präglade av ansvars känsla.

Det är främst i ett avseende som Becker/Slaton mera påtagligt skiljer sig från Crosby/Nethercut/Fishkin. De vill placera försöken att utveckla demokratin i ett större samhällsligt perspektiv och ser sig som delaktiga i en historisk rörelse. Via sin hemsida (<http://www.auburn.edu/tann/cp/>) försöker Becker bevaka och sprida kunskap om nya demokratiska tekniker/modeller, sådana som ger medborgarna ett mer direkt politiskt inflytande, världen över. Mitt samtal med Becker kom att handla mera om makt- och demokratifrågor i allmänhet än om enskildheter kring Televote-förfarandet.

5.4.1 Intervju med dr Ted Becker, Auburn, Alabama, 980604

ARO: Din tes är att den gamla representativa, parlamentariska demokratin får allt större legitimitetsproblem världen över, och att detta faktum kommer att tvinga fram förändringar. Är tesen riktig

måste väl dagens eliter se utvecklingen – i den mån medborgarnas direkta politiska inflytande stärks – som hotande. Vilka framtida konflikter ser Du?

TB: Hittills har alla viktiga maktcentra i stort sett ignorerat strömningar och idéer av den typ som jag/Christa, Ned Crosby, Benjamin Barber, James Fishkin m.fl. står för. Dessa eliter har ett mycket starkt inflytande i utbildningssystemet och över massmedierna och har därför länge kunnat strunta i oss. Det är ur deras perspektiv en rimlig taktik. Förtryck skapar martyrer. Att ignorera skapar mest bara frustration hos motståndaren.

ARO: Men det finns trots allt en envis, väl formulerad och väl underbyggd kritik av dagens politiska system? Det finns många studier av hur politiker, partier, lobbyister, starka ekonomiska intressen får ut sina budskap och i praktiken lyckas tysta andras, hur effektivt framförallt finansvärldens eliter kan ingripa i och påverka de politiska besluten.

TB: Det råder ingen brist på kritik. Tvärtom. Det är närmast en kakafoni av röster som upprepar gång på gång vad alla egentligen redan vet om det etablerade parlamentariska systemet. Folk är trötta på det.

Den bästa bok jag känner till på dessa teman är Grossmans "The Electronic Republic". Att han faktiskt fick stort genomslag med den beror, förmodar jag, mest på hans starka förankring i medierna. Han har bl.a. haft toppositioner inom TV, både på NBC och PBS.

Den bästa teoretiska kritiken jag känner till av dagens representativa modell är Ben Barbers i boken "Strong Democracy" från 1984. Han går verkligen till botten med de teoretiska grunderna för dagens system och påvisar att de bygger på oriktiga förutsättningar. Dess grundtanke är att valda personer ur eliterna – med specialkunskaper i ekonomi, juridik, teknik och liknande – ska sköta beslutsfattandet efter att verkligen ha satt sig in i varje fråga och resonerat sig fram till de mest rationella och förnuftiga besluten. När de trots allt inte blir ense sinsemellan kan folket i

allmänna val bestämma vilka som ska ha makten. Bland medborgarna i gemen finns en nedärvd föreställning om att de själva inte har tiden, inte kunskaperna, inte förmågan att fatta dessa beslut.

Barber visar övertygande att dagens system inte fungerar som det sägs fungera. Med den etablerade politiska processen får vi inte alls de mest rationella besluten. I stället handlar det politiska spelet om konkurrerande värderingar och värdesystem, om maktspel och fördomar och annat sådant som inte nämns i statskunskapens läroböcker.

Vi är ju inte särskilt rationella, någon av oss! Vår ”politik” kommer mera från hjärtat än från hjärnan. Det handlar i första hand om värderingar, och medborgarnas värderingar är inte representerade i de parlamentariska församlingarna. Där finns eliternas värderingar. Det finns konkurrerande eliter, men de är eliter.

Jag tror att på en undermedveten nivå – man kan använda jungiansk terminologi och tala om det kollektiva undermedvetna – börjar det växa fram insikter om hur dåligt systemet egentligen fungerar, och därmed en förståelse för nya demokratiska former.

ARO: Du kallar dig jeffersonian, populist, New Deal-anhängare, 68-radikal. Kan man säga att Du har ett klassperspektiv på demokratin?

TB: Ja, motsättningarna går långt tillbaka i tiden. Det har ända sedan revolutionen på 1700-talet funnits detta uppblående motstånd. Först stod kampen mellan småbrukare som ägde sin jord och en framväxande överklass. Jefferson stod på småfolkets sida mot den tidens ”aristokrati”. Sedan följde Jackson-eran, sedan den populistiska rörelsen mot slutet av 1800-talet, den progressiva rörelsen – ett av få tillfällen när småbrukare och arbetarklass från städerna gjorde gemensam sak – därefter New Deal på 1930-talet och 60-talets radikala strömningar. Det folkliga engagemanget ligger där latent, och har sköljt genom samhället i ständigt nya vågor.

Min erfarenhet är att, om du har en viktig fråga, och om medborgarna får uppfattningen att de genom att säga sin mening faktiskt har möjlighet att påverka politiken – och om du visar dem respekt! – då får du ett så stort gensvar att det överträffar dina vildaste förhoppningar.

Se på George Bush´s State-of-the-union-tal 1991. CBS direktsände och ordnade sedan – med hjälp av ett av de största telemarketingföretagen i landet – så att medborgarna kunde ringa in och svara på frågor. Man hade kapacitet att ta emot 300 000 telefonsamtal direkt efter programmet. 7 miljoner människor ringde! Ändå var frågorna mest fåniga: Gillade du talet? Tycker du att massmedia överdriver den ekonomiska krisen?

Föreställ dig vad som hade hänt om frågorna varit viktiga!

ARO: Kommer inte eliterna, om metoder som Televote, CJ och DP börjar få genomslag och bli vanliga/viktiga, bara att få en ny arena i vilken de kan använda sina propagandaresurser – ”tillverka medgivande” för att låna Noam Chomsky´s uttryck?

TB: För det första finns det ingenting av människan uppfunnet som är felfritt. Det finns heller ingen demokratisk process som inte eliterna kommer att försöka underminera eller på annat sätt utnyttja till sin fördel. Detta är självklart.

Men jag tror inte att den här sortens demokratiska processer alltid behöver uppfattas av eliter som hotande. Det finns politiska frågor/problem som de verkligen vill ha lösta. Ett annat skäl är att de kan se resultatet av sådana medborgarinsatser som tidiga varningssignaler. De har ofta behov av att veta, tidigt, vad folk tycker. De kan upptäcka hur de ska komma, inte exakt dit de ville men någorlunda nära, och betydligt enklare och billigare än genom massiva kampanjer eller dyra lobbyister.

Det är inte alltid fråga om att vinna eller förlora, det finns också vinna-vinna-situationer. Titta på lösningen i Nordirland. Det var eliterna som tog initiativet, allmänheten fick säga sitt i en folkomröstning och resultatet blev en stor framgång.

Alla våra försök visar att attityden till de medborgare som inbjuds att delta i beslutsfattandet är oerhört viktig. Vid ett tillfälle

gjorde vi en Televote på Hawaii med enbart hawaiianer. Den gruppen har låg status. Den är lågutbildad, har hög arbetslöshet, hög kriminalitet och den talar med en speciell dialekt. Vi valde som intervjuare enbart hawaiianska kvinnor. De var mycket duktiga och vi fick det största deltagandet – procentuellt – av alla våra försök. Det berodde mycket på att vi behandlade dem med respekt. Då fungerar det.

ARO: Är det någon särskild punkt där Du ser möjligheter att utveckla eller förbättra dessa ”folkets röst”-processer?

TB: De kan alltid bli bättre. Jag tror t.ex. att vi kan bli mer uppfinningsrika när information, fakta och åsikter, ska presenteras. Man borde använda grafik, datoranimering, dramatiseringar, satir. Vi använde ibland satir i våra TV-sändningar på Hawaii. Folk älskade det. Telefonlinjerna blockerades därför att så många ville ringa och rösta. Varför måste det vara enbart ”talande huvuden” hela tiden? Det är för tråkigt.

5.5 Folkets röst – utveckling och IT-stöd

Såvitt jag kunnat utröna har bara ett försök genomförts med att ge ”folkets-röst”-förfarandet IT-stöd. I mars 1997 genomförde hälsovårdsmyndigheterna i Buckinghamshire, Storbritannien, en CJ som handlade om hur man skulle använda tillgängliga resurser i behandlingen av ryggsmärtor, t.ex. om man skulle börja remittera patienter också till kiropraktorbehandling.

Parallellt med den traditionella CJ:n organiserades en elektronisk variant – dock baserad på frivilligt deltagande och således utan att leva upp till några anspråk på representativitet. Den information som juryn fick tillgång till publicerades på en särskilt uppbyggd web-plats, dit alla invånare i Buckinghamshire inbjöds att lämna kommentarer och slutligen rösta. Experimentet gavs aldrig någon större publicitet. Sammanlagt fick web-platsen 411 besökare och de som röstade visade sig i stora drag dela den riktiga CJ:ns uppfattningar.

Crosby, Fishkin och många andra är försiktiga i sina uttalanden om möjligheterna att utnyttja IT som stöd för ”folkets-röst-tekniker” därför att de fäster så stor vikt vid det personliga mötet. (Becker betonar också värdet av sådana möten men markerar likväl en stark tro på nya IT-tillämpningar.) Den demokratiska processen väcker ett betydligt starkare engagemang, laddas med så mycket större energi, genom det mänskliga mötet. Benägenheten att lyssna till människor med annorlunda erfarenheter ökar, liksom respekten för andras åsikter.

Nu kan man invända att det personliga mötet uppenbarligen också har en baksida. Den sociala kompetensen, pondusen, övertalningsförmågan är inte rättvist fördelad. En demagog med starkt personlig utstrålning kan sannolikt nå helt andra framgångar vid riktiga möten än t.ex. via en elektronisk diskussionslista. Människor kan vid personliga möten känna sig hämmade av otaliga skäl – vanlig blygsel, känslomässig störning eller stamning för att nämna några – och skulle därför både tänka och uttrycka sig bättre i en rent virtuell, textbaserad diskussionsmiljö.

Crosby och Fishkin hävdar att en skicklig moderator vid det personliga mötet kan, om inte upphäva så åtminstone minimera problemet. Det är svårt att hysa någon bestämd uppfattning på den punkten. Jag har inte funnit något exempel på att frågan överhuvudtaget har studerats närmare. Från rent principiella utgångspunkter är det dock lätt att sympatisera med Crosby & Co. De utgår från att människor i gemen, trots eventuella handikapp eller personliga brister, klarar att tänka fritt och vågar säga sin mening även under ett visst socialt tryck. De hävdar med stöd av många års erfarenhet att så faktiskt sker, att människor inom ramen för alternativa demokratiska procedurer verkligen växer med det medborgerliga ansvaret.

Samtidigt får man inte glömma att den tekniska utvecklingen går snabbt och att den i vissa avseenden, på kort sikt, kan förutses. Nätens kapacitet för dataöverföring kommer att öka kraftigt, datorernas processorer kommer att bli snabbare, deras minnen kommer att rymma mer, alltmer sofistikerade program för ljud- och bildöverföring kommer att utvecklas. Att det i dag är svårt att rädda det fysiska mötets kvaliteter över till rent IT-förmedlade

möten behöver inte innebära att det är lika svårt imorgon. När en riktig IT-entusiast beskriver våra framtida ”möten” kan det låta så här:

Electronic interaction will become increasingly multimodel, as when videoconferencing combines sound and vision. Robotic effectors combined with audio and video sensors will provide telepresence. Intelligent exoskeletal devices (data gloves, data suits, robotic prostheses, intelligent second skins, and the like) will both sense gestures and serve as touch output devices by exerting controlled forces and pressures; you will be able to initiate a business conversation by shaking hands at a distance or say goodnight to a child by transmitting a kiss across continents. Exercise machines increasingly incorporate computer-controlled motion and force feedback and will eventually become reactive robotic sports partners (at any level of strength and skill you may choose). Today's rudimentary, narrowband videogames will evolve into physically engaging telesports: remote arm wrestling, telepings-pong, virtual skiing and rock climbing. Network pimps will offer ways to do something sordid (but safe) with lubriciously programmed telehookers. (This is the obvious extrapolation of the telephone's transformation of the whorehouse into the call-girl operation.) Telemolesters will lurk. Telebugs will reach out and punch someone. (Mitchell 1995)

Man behöver inte med hull och hår svälja denna framtidsvision om nätförmedlat pingisspelande, smekande och våld för att konstatera att IT-utvecklingen öppnar nya möjligheter för det personliga mötet. Den viktiga frågan är om det kommer att satsas på forskning och utveckling av t.ex. Virtual-Reality-teknik, VR, just som stöd för demokratiska processer. (VR = en datorgenererad värld i vilken användaren upplever sig vara och agera.) I dag investerar Nintendo och Sony och andra speltillverkande företag gigantiska belopp på sådan teknikutveckling. Andra kraftfulla satsningar inom VR-området sker för militära ändamål.

Och ändamålet bestämmer användbarheten. Den del av samhällets infrastruktur som ska bära/förmedla demokratiska processer måste anpassas till det syftet. Nya tekniska tillämpningar måste utvecklas för demokratistödet. Vill man ha ishockey måste man

bygga en rink med kylanläggning för konstis. Att det byggs hundra fotbollsarenor i stället hjälper inte. Vill man ha demokrati måste man bygga för demokrati.

5.6 Folkets röst – några reflexioner

De mest försiktiga anhängarna av ”folkets-röst-tekniker” tänker sig bara att ”rösten” kan vara bra för politiker/ämbetsmän att känna till som en faktor bland flera i beslutssituationer. De mest radikala hävdar att det enda riktigt demokratiska är att folket, när dess ”röst” verkligen kan filtreras fram, faktiskt också får bestämma. Den ståndpunkten ligger nära direktdemokratins. Den ligger också nära det antika Athens, där det demokratiska styrelseskicket uppfanns för 2 500 år sedan. Ledamöter i viktiga organ som Rådet, domstolar och magistrater utsågs där – för att ge alla medborgare lika chans att påverka – genom lottning. Mandatperioderna var korta och som regel kunde inte samma person utses till en ny period. (Held 1995)

Det är också möjligt att integrera folkets-röst-inslag i större demokratiska processer. En för befolkningens helhet representativ grupp skulle kunna formulera frågorna: Hur ska alternativen preciseras i en folkomröstning? I vilka frågor – och hur? – ska partierna inför ett val tydligt redovisa sina ståndpunkter? I vilka ämnen behöver väljarna bättre faktaunderlag?

Något givet svar på frågan hur starkt genomslag som ”folkets röst” bör få finns självfallet inte. Även om man kan formulera rimliga principer av typen ”Ju fler deltagare och ju starkare integritet man kan ge deras beslutsprocess – desto starkare genomslag” så kan det inte bli mer än tumregler. Väljer man att alls använda sådana tekniker måste genomslaget bestämmas i sitt sammanhang: Vilken fråga? Vilka människor berörs? Hur starkt stöd har folkets-röst-förfaranden bland dessa människor? etc.

Samtidigt kan man utgå ifrån att om folkets-röst-tekniker lanseras som en reform syftande till förnyelse av den demokratiska processen fordras ett någorlunda tydligt genomslag. I linje med denna rapportens genomgående tes – att medborgarna måste ges ett

reellt och mer direkt inflytande över de politiska besluten – vill jag understryka risken med ”folkets-röst”-förfaranden som inte blir mer än demokratisk fernissa. Man kan tänka sig förfaranden som utnyttjas inom ramen för den gamla parlamentariska modellen så att den snarare stärker medborgarnas misstro mot politiken.

Om ett regeringsparti beslutar att genomföra t.ex. en Deliberative Poll, men småningom väljer en annan politisk handlingslinje än den som ”folket” anvisade, försätter den sig i en svår situation. Regeringsförslaget måste vara utomordentligt väl underbyggt för att undgå att kritiseras som ”odemokratiskt”. Regeringen riskerar också att anklagas för att ha arrangerat denna Deliberative Poll, inte av respekt för folkets vilja utan för att bättre kunna manipulera den. Det är ju lättare för partistrategerna att hitta vinnande argument för en redan utstakad politik – att ”paktera” och ”sockra” den – när de vet precis hur medborgarna tänker.

Ett annat bruk av ”folkets röst”-tekniker som ter sig förkastligt är att s.a.s. spela Svarte Petter med folket. Det finns frågor som tycks olösliga – som bara har impopulära svar – men som likväl fordrar politiska beslut. Det kan t.ex. handla om en motsättning mellan industri- och miljöintressen. Scenariot är väl känt från såväl Västeuropa som USA. En motorväg ska dras, en flygplats eller en avfallsanläggning ska byggas, men när schaktningsmaskinerna rullas fram har miljöaktivister ockuperat området. Ledande politiker har att välja mellan

– å ena sidan en stor och sannolikt våldsam polisinsats för att få bort aktivisterna, med risk för personskador och dålig publicitet, följd av en långvarig och dyr bevakning av en stor byggarbetsplats, och

– å andra sidan att ge efter, dvs. att offra de pengar som redan investerats i planering och projektering, betala stora skadestånd till byggföretagen för kontraktsbrott och skaffa sig rykte för politisk svaghet.

Då kan det framstå som bekvämt att låta folket träffa detta obehagliga val. Medborgarna får Svarte Petter i handen när de folkvalda har försatt sig i en omöjlig situation. Ett beslut om att ”folkets röst”-tekniker ska användas är således inte nödvändigtvis demokratistärkande. Det är avhängigt vilka frågor som hanteras

med sådana tekniker och, när det handlar om ett akut samhällsproblem, i vilket skede medborgarna släpps in.

Varningen är lika giltig för alla reformförsök i direktdemokratisk anda. I Europa-rådets rapport om direktdemokratiska inslag i de europeiska ländernas styrelseskick är själva slutsatsen att sådana inslag vanligen missbrukas:

Existing institutions do little to encourage a system of direct democracy which would give a say in political decision-making to citizens who do not ordinarily have a say, because only in the rarest of cases do they allow a popular vote to be held if the ruling majority does not want one. It is fair to conclude that the popular vote continues to be a means for the government to exercise power rather than a means whereby the people can curb the government's power. (Instruments of direct democracy in the member states of the Council of Europe, 1996.)

6 Cyberdemokrati

En satsning på att utveckla IT-stöd för alla medborgares deltagande i demokratin fordrar att politiken i viss utsträckning flyttas in på nätet. Det förutsätter vidare att nätet görs tillgängligt, tekniskt och praktiskt, för alla medborgare. Vissa grundläggande investeringar måste då göras. De innefattar bl.a.:

A. Åtgärder som leder till att Nätet i praktiken blir tillgängligt för alla till kostnader som ter sig överkomliga även för de ekonomiskt svagaste grupperna. Rent praktiskt kan det lösas på många olika sätt, men slutresultatet måste bli att åtminstone vissa medborgare får datorer, teleabonnemang, utbildning och studiematerial subventionerat.

B. Åtgärder som leder till att alla folkvalda församlingar och myndigheter gör både sina beslut och de fullständiga beslutsunderlagen allmänt tillgängliga via Nätet. Nödvändiga inskränkningar på grund av bl.a. sekretess- och upphovsrättsregler måste självfallet göras, men för övrigt borde offentlighetsprincipen realiseras på allvar med IT-stöd.

A-B vore en början. Frågan är: hur kan man sedan gå vidare?

6.1 Hindren

Att man med IT-stöd kan utveckla, för att inte säga revolutionera organisationers verksamhet har dataföretag och IT-konsulter hävdad i flera decennier. Förutsägelseerna har många gånger visat sig överdrivna, främst därför att det tekniskt möjliga är något annat än det möjliga för användarna, dvs. det mänskligt möjliga. IT-branschens beskrivningar av hur organisationer kan utvecklas är f.ö. ofta svepande och oprecisa. I praktiken lever vi i/med en mängd organisationer som till sin natur och funktion är högst olika, och förutsättningarna att förändra dem med IT är därmed starkt varierande.

° Företagen/marknaden har sina mål och förutsättningar. Företaget kan, inom givna rättsliga ramar, handskas tämligen fritt med

sina resurser i form av materiella värden, kunskaper och en viss mängd arbetstid per anställd. Målet är entydigt: att hela tiden producera något som är ”bättre” ur marknadens perspektiv. Här satsas väldiga summor på IT-stödd förnyelse av alla slag.

° Myndigheter har andra förutsättningar. De ”producerar” för medborgare, inte för kunder. Den offentliga sektorn kan således inte effektiviseras, vad informationsbehandling beträffar, på samma sätt som ett företag. I själva verket är begreppet ”effektivitet” mycket mer problematiskt inom den offentliga sektorn än i det privata näringslivet, eftersom måttstocken i myndigheters verksamhet inte alltid kan eller bör vara ekonomisk. För varje myndighet krävs en egen definition, grundad på moraliska och politiska värderingar, av vad som ska göras effektivt. (Nazitysklands myndigheter var i vissa avseenden fasaväckande effektiva.) Inom myndighetssfären investeras dock stora belopp i IT-stöd, främst med inriktning på att verksamheten småningom ska bli billigare.

° Den organisation vi kan kalla ”samhället som demokrati” – som omfattar alla medborgare men som samtidigt vilar på/förutsätter stora delar av den offentliga sektorn – har ytterligare andra förutsättningar. Genom kapitlen 1-3 resoneras kring dessa. Här satsas praktiskt taget ingenting på IT-stödd utveckling, trots att organisationen visar ständigt fler tecken på försvagning – det medborgerliga engagemang som är verksamhetens förutsättning fortsätter att avta.

Om slutsatserna i föreliggande rapport ska sammanfattas i en mening så handlar den om en anmärkningsvärd brist på kunskapsutveckling inom området IT/demokrati. Praktiskt taget alla informationsprocesser i samhället utvecklas radikalt med IT, men just folkstyrets informationsprocesser utgör ett undantag. Där står det stilla. Varför? En förklaring ur maktspeleperspektiv har redan diskuterats – att de personer/intressen som inom ramen för dagens demokratiska institutioner kan utöva det starkaste inflytandet rimligen ser varje mer genomgripande förändring som ett hot – men det finns uppenbarligen fler.

6.1.1 *IT-mognadens problem*

Att det i Sverige inte har uppstått någon offentlig debatt om "elektronisk demokrati" beror av allt att döma också på bristande IT-mognad hos de politiker, statsvetare, journalister och samhällsdebattörer som borde diskutera. Normalt visar de stort intresse för idéer om förändring av den demokratiska processen. Nya statliga utredningar och nya forskningsprojekt med inriktning på folkstyret initieras fortlöpande. Som en följd av olika reformförslag uppstår ständigt nya debatter med många engagerade deltagare. Flertalet av dem har dock, att döma av det närmast obefintliga intresset för politik på just IT-området och frånvaron av kvalificerad debatt om hur IT-samhället borde utformas, en svagt utvecklade förståelse för vilka möjligheter datorer/nätverk faktiskt erbjuder. I det dagliga politiska arbetet ägnas betydligt mer tid åt att diskutera IT som hot – att man med ny teknik kan sprida rasism och barnporr, kan uppvigla till brott, spionera, bryta mot upphovsrätten eller kränka människors integritet – än som instrument för samhällsförbättring. (Olsson 1996)

Den diskussion om IT som demokratistöd som ändå förs hittar man således främst bland samhällsengagerade tekniker eller IT-specialister. Här sägs en del av intresse men samtidigt måste man konstatera att deras kunskaper om samhällsinstitutioner och sociala processer ofta är begränsade.

Vid de få tillfällen då jag lyssnat till icke-tekniker som diskuterat IT-stöd för demokratin har många av dem förefallit famla sig fram i okänd terräng. De har saknat orienteringspunkter för vidare resonemang och tänkandet har därmed blockerats. När de konstaterat att man inte ens med IT kan ordna stormöte för Sveriges sex miljoner röstberättigade medborgare, eller att poängen med IT är snabbhet medan poängen med demokrati är eftertanke, dvs. långsamhet, brukar ämnet anses uttömt. Det första konstaterandet är naturligtvis riktigt, om man med stormöte menar att alla ska tala till alla, men saknar samtidigt relevans för den diskussion om IT-stöd för demokratin som faktiskt pågår i andra delar av världen. Det senare argumentet tycks bygga på den egendomliga före-

ställningen att datorerna själva, inte medborgarna, skulle vara demokratins aktörer.

Där diskussionen nu slutar borde den börja. Vad fordras för att få igång den?

6.1.2 *Maktens läsningar*

Varje större demokratireform måste i stor utsträckning vila på – och få betydande effekter för – offentlig förvaltning. Den som vill förändra behöver ha byråkratin med sig.

Svensk statsförvaltning är på gott och ont självständig. Den styrs av lagar, inte av ministrar. Myndigheterna har allmänt sett större kunskaper och utredningsresurser än den politiska nivån, dvs. regering/riksdag. Det ger en stor tröghet i allt förändringsarbete som verkligen ingriper i statsförvaltningen. Varje större reform måste rullas genom en utdragen lagstiftningsprocess på hjul som motsträviga ämbetsmän kan, när de tycker sig ha anledning, sätta ständigt fler käppar i. Datoriseringen av offentlig förvaltning är i allt väsentligt bestämd/utformad av ämbetsmän, ibland i direkt strid mot politiska beslut och intentioner. (Olsson 1985)

Vår politiska kultur bygger i själva verket – åtminstone vad statsförvaltningen beträffar – på att myndigheterna har initiativet. I Sverige förväntas ett organ kallat Toppledarforum initiera IT-stödd förändring i staten. Ordförande i Toppledarforum är visserligen finansminister Åsbrink, men de övriga ledamöterna är chefer för de stora och/eller strategiskt viktiga förvaltningsmyndigheterna. Dessa myndigheter har också ansvaret för alla projekt som Toppledarforum driver.

Sannolikheten för att detta organ ska ta några djärva grepp – t.ex. att man avskaffar myndigheter som är företrädare i gruppen eller åtminstone kraftigt beskär deras anslag/revir – är försvinnande liten. Hittills har det inte ens diskuterats.

Mellan skål och vägg erkänner praktiskt taget alla direkt berörda – politiker som tjänstemän – att de gamla strukturerna är omöjliga att rubba. Man kan modernisera den statsförvaltning vars

grund Axel Oxenstierna lade, man kan t.ex. utrusta den med datorer, men man kan inte ersätta den med en ny, mer ändamålsenlig. Hur starkt förändringsmotståndet är i kommunal förvaltning ska jag låta vara osagt, men när staten inte vill, är kommunerna i stor utsträckning låsta. Alltför mycket kommunal verksamhet är finansierad, reglerad och kontrollerad av staten.

6.1.3 Organisation och IT

Det finns åtskilliga studier och en omfattande teoribildning kring organisationers benägenhet/förmåga att utnyttja IT. Flertalet sådana ansatser tar sikte på företag, men inget hindrar att man med samma grepp analyserar det demokratiska samhället som organisation. De brittiska forskarna Christine Bellamy och John A Taylor diskuterar datoriseringen av brittisk statsförvaltning med hjälp av begreppen automatisering, informatisering och transformering. (Bellamy/Taylor 1998. Begreppen har de i sin tur hämtat från en MIT-studie: Scott Morton, 1991.)

Automatisering innebär, enkelt uttryckt, att man gör med IT detsamma som tidigare gjordes manuellt, i förhoppningen att det ska gå fortare och/eller bli billigare.

Informatisering betyder att man i organisationen lär sig att med IT fullgöra sina uppgifter på ett nytt sätt, liksom att höja kvaliteten i arbetet genom att fånga/utnyttja den information som stora datorsystem genererar. Svenska s.k. medborgarkontor är ett exempel. I stället för att besöka i tur och ordning försäkringskassan, arbetsförmedlingen och lokala skattemyndigheten kan medborgaren uträtta alla sina tre ärenden på medborgarkontoret, där en särskilt utbildad tjänsteman via dator står i kontakt med de tre myndigheterna. (Att försöken med medborgarkontor inte blivit mer framgångsrika beror bl.a. på att flera myndigheter, t.ex. polisen, har valt att inte delta. Politisk kraft att tvinga dem saknas.) Ett annat exempel är myndigheten som mycket snabbare upptäcker förändringstrender genom fortlöpande statistiska bearbetningar av innehållet i sina dagligen uppdaterade databaser, eller som tar fram

helt ny kunskap genom att samköra sina register med andra myndigheters.

Transformerering innebär att man frigör sig från organisationens struktur, dess regelverk och arbetsmoment och s.a.s. återuppfinner verksamheten från grunden. Det kan t.o.m. innebära att man fortsättningsvis uppfinner en ny verksamhet för varje ny uppgift som ska lösas, vilket i sin tur kan fordra nya moraliska eller politiska ställningstaganden. I stället för att fråga ”Hur kan socialtjänsten med utnyttjande av IT effektivare hjälpa medborgare A?” kan man utgå från möjligheten att radikalt förändra hela myndighetsstrukturen: ”Med tanke på medborgare A:s livssituation – präglad av problemen X, Y och Z – hur borde det offentliga som helhet möta/behandla honom?”.

I frånvaro av forskning och utveckling kring IT-stöd för demokratiska processer hamnar de förtroendevalda/de institutioner som ska fatta beslut om samhällsliga IT-satsningar nu i ett dilemma. De saknar förutsättningar att bedöma vilka krav som behöver ställas på tekniken, användarna och den offentliga förvaltningen. Man kan hypotetiskt tänka sig krav på allt från funktioner i nästa generation kommunikationssatelliter till nya formuleringar om IT i skolans läroplaner.

Den satsning som skulle kunna bereda vägen för ökade inslag av elektronisk demokrati måste under alla omständigheter innebära ett visst risktagande. Det fordras beslut om stora investeringar i såväl teknik som kunskapsspridning för att den ”nya” demokratin ska kunna realiseras, samtidigt som denna nya demokrati ännu inte entydigt låter sig beskrivas. Forskning kring IT-stöd för demokratin kan dock innebära att riskerna för felsatsningar minskar avsevärt. Utan kvalificerat kunskapsunderlag måste satsningarna i viktiga avseenden ske i blindo.

Understrykas bör att problemet – svårigheten att bedöma konsekvenser av olika handlingsalternativ – inte är nytt eller mer svårslöst för de politiska beslutsfattarna bara därför att IT finns med i bilden. Som bl.a. Bo Rothstein har påpekat tvingas politiker ofta fatta beslut utifrån bristfälliga kunskaper. Han illustrerar med försvarspolitiken. Hur försvaret bäst ska organiseras och utrustas beror på vilken sorts angrepp det ska möta. Vi vet dock inte när,

var eller hur ett angrepp kommer. Bästa möjliga underlag för försvarsbeluten är därmed kvalificerade gissningar, inte mer.

(Rothstein 1998) Att vi inte kan se in i framtiden är – i sig – inget bra argument för politisk passivitet. En av politikens huvudmål är just att påverka framtiden.

6.2 Folkrörelsen som övningsområde

Att det kan dröja länge innan samhället verkligen tillgodogör sig och maximalt utnyttjar ny teknik – vilket teknikhistorien visar att det ofta gör – kan ha flera orsaker. En sådan förefaller vara den tillämpade forskningens Moment 22. Det satsas inga FoU-resurser på IT-stöd för demokratin därför att ledande beslutsfattare inte förstår vilka möjligheter som föreligger, och de får inte syn på möjligheterna förrän sådana genom FoU-insatser närmare kan beskrivas. Visserligen kan man räkna med att inom detta område lära en hel del av utlandet, men den svenska demokratiska traditionen har trots allt sina särdrag. Någon utländsk forskning kring IT-stöd för en demokrati med stark folkrörelseprofil kan man t.ex. inte räkna med.

I en bok om Internet för föreningsfolk skriver Forum Syds generalsekreterare Svante Sandberg i förordet:

Det finns många överdrivna förhoppningar knutna till Internet. Här finns också massor av floskler, mode, ytlighet och trams. Men det är samtidigt så att ett mer perfekt verktyg att i folkrörelsernas värld knyta ihop människor med varandra aldrig funnits. Att lära sig använda denna möjlighet måste vara en självklarhet. (Truedsson 1997)

Om man med ”knyt ihop” menar att rörelsens medlemmar effektivare kan skicka meddelanden till varandra, t.ex. via sänd- eller diskussionslistor, har Sandberg utan tvekan rätt. Om man i stället menar att folkrörelsen i mer grundläggande mening kan bli nätburen, att dess kärnverksamhet och demokratiska processer kan flyttas över till Internet, då är han för tidigt ute.

En folkrörelse vore annars en tänkbar miljö för mer ambitiösa praktiska försök med IT-stöd för demokratin. Den utgör ett stort

nätverk av individer som har åtminstone ett minimum av engagemang. De erfarenheter man kan dra av att göra en sådan rörelse kraftfullt IT-stödd borde ha åtminstone viss relevans för mycket stora – vad antalet medborgare beträffar – demokratiska processer.

En schematisk bild av folkrörelsens verksamhet visar de medlemsmöten eller studiecirkel genom vilka ”gräsrötterna” sätter sig in i viktiga frågor och tar ställning. Valda företrädare vidarebefordrar sedan till distrikts-, regions- eller riksnivå medlemmarnas uppfattningar. När det fungerar väl får dessa uppfattningar effektivt genomslag i agerandet hos riksledning och anställda ombudsmän. I åtminstone två avseenden kan en sådan demokratisk process stödjas med IT. För det första kan medlemmarnas diskuterande i större eller mindre utsträckning skötas elektroniskt, t.ex. via e-post och/eller video-konferens, vilket innebär att de kan ha färre riktiga möten men i stället komma desto bättre förberedda till dessa. Med IT kan medlemmarna således ”sköta” sina insatser i rörelsen när de själva har möjlighet att delta trots obekväma arbetstider eller den bundenhet vid hemmet som bl.a. småbarnsföräldrar kan ha. För det andra kan medlemmarna med IT-stöd följa, betydligt effektivare, frågornas behandling vidare upp genom organisationen. Anklagelser om toppstyrning, manipulationer eller tjänstemannavälde brukar alltid dyka upp – med eller utan grund – i stora rörelser. Om alla medlemmar får möjlighet att via nätet följa, i detalj om de så önskar, frågornas beredning inför regions- eller riksmöten och om sådana möten sedan direktsänds borde förtroendet mellan medlemmarna och ledningen kunna stärkas. Självfallet finns det också möjligheter att, om och när man ser behov av sådana, ordna medlemsomröstningar av olika slag.

Mer radikala experiment med att utveckla folkrörelsearbetet kan också tänkas. Är de grundläggande mötesformer som utvecklades i folkrörelsernas barndom – lokala medlemsträffar och mindre studiecirkel – fortfarande de mest ändamålsenliga när diskussioner inte längre behöver föras i realtid och när geografiska avstånd närmast förlorat sin betydelse? Kanske är större elektroniska mötesgrupper, med mer eller mindre modererade åsiktsutbyten, att föredra?

6.3 Den mänskliga komponenten

Demokratin förändrande fordrar som tidigare påpekats mer än nya tekniska system. Demokratin behöver alltid medborgare, men också alltid funktionärer. Om den typiske funktionären i nuvarande politiska process är rösträknaren, så kan den elektroniska demokratin vara moderatoren – diskussionsledaren.

Endast i mycket små grupper kan en bra diskussion föras utan moderering. Ju större grupp, desto mer uppenbart blir behovet av ordning och disciplin i meningsutbytet. På samhällelig nivå, i den offentliga debatten, är modereringen av uppenbara skäl hårt styrande. Några har den praktiska möjligheten att initiera och/eller regissera det offentliga meningsutbytet och medborgarna har vant sig vid att en tämligen liten skara opinionsbildare dominerar scenen.

I dag sköter journalister på stora nyhets- och samhällsredaktioner en stor del av modererandet. Så kallade gatekeepers avgör vilka frågor som ska belysas och debatteras – när, hur och av vem. Den intressanta frågan om hur redaktionella ledare egentligen tänker och fungerar ska inte behandlas här, men det har relevans för den fortsatta framställningen att så många samhällskritiker i dag skjuter in sig på denna punkt. Som påpekats tidigare hävdar forskare och intellektuella över hela västvärlden – som sinsemellan må vara djupt oense politiskt – att journalister/massmedia inte fyller sin demokratiska funktion. Bland internationellt kända mediekritiker kan nämnas Noam Chomsky, Christopher Lasch, Eduardo Galeano, James Fallows och Pierre Bourdieu. I Sverige anklagar så ideologiskt vitt skilda debattörer som Maria-Pia Boethius, Jan Guillou, Olof Petersson, Björn Elmbrant och Jan Myrdal – listan kunde göras mycket längre – massmedia för att vansköta sin demokratiska uppgift. Många ansatser till reformering av den demokratiska processen innebär också att TV, radio och tidningar ska berövas sin dominerande ställning som moderatorer av den offentliga debatten.

Man kan tolka åtminstone vissa förespråkare för elektronisk demokrati så att de önskar att valrörelser och andra viktiga moment i den demokratiska processen tvingas in – åtminstone

delvis – i fora där etablerade samhällseliter inte kan styra/ filtrera informationsflöden på det sätt som i dag sker via TV, radio och tidningar. Bakom sådana krav behöver inte ligga konspiratoriska föreställningar om att dagens nyhetsmedia medvetet vilseleder medborgarna i politiska frågor. Närmare till hands ligger konstaterandet att medierna har blivit alltför dominerande för att invändningsfritt kunna utföra sitt klassiska – bevakande – uppdrag. Det är uppenbarligen omöjligt för nyhetsmedia att hålla sig i bakgrunden eller vid sidan av samhället, och därifrån rapportera om vad som händer, när det som händer i samhället i så stor utsträckning utspelar sig i just nyhetsmedia. När de viktiga politiska utspelen görs på DN Debatt i stället för i politikens egna fora har förutsättningarna för den demokratiska processen på ett avgörande sätt ändrats. Massmedia både producerar och regisserar den offentliga debatten och blir därmed mycket mer än moderator. Visserligen är ”massmedia” inte en utan många, men gemensamt för dessa många moderatörer är att de (1) inte kan avsättas, (2) inte arbetar öppet – interna diskussioner och beslut om verksamhetens inriktning skyddas lika omsorgsfullt i mediaföretag som i andra företag, och att de (3) uppenbarligen har fler mål för ögonen än främjandet av samhällets demokratiska process. Mediaföretaget må sälja tidningar eller TV-program till en publik, men det säljer samtidigt en publik till annonsörerna. Om schimpansen Ola eller noshörningen Nelson lockar publik till nyhetsprogrammen så kommer Ola och Nelson att beredas utrymme. Medieföretagens ägare har makt genom att de bestämmer vilka gatekeepers/åsikter som släpps fram. De har samtidigt egenintressen att bevaka – gällande allt från beskattningsprinciper och andra frågor kring företagandets villkor till yttrandefriheten. Här ryms ambitioner som man rimligen inte förknippar med den idealiske moderatören.

Att en diskussion är ”modererad” kan i IT-miljö betyda mycket olika saker. Det kan räcka med att moderatören sorterar bort oacceptabla – enligt en i förväg bestämd definition – inlägg. Det kan också betyda ett mer aktivt deltagande/styrande i debatten: att beordra kortning av inlägg, att sortera bort upprepningar eller inlägg som kan tyckas irrelevanta. Och det kan betyda ett helhetsansvar för debatten (vilket kan vara nödvändigt i mycket stora

diskussionsgrupper) där moderatorn fortlöpande sammanfattar innehållet i hundratals inlägg, formulerar nya frågor och på eget initiativ driver meningsutbytet framåt.

I alla mer storskaliga försök att utveckla en ny, interaktiv demokratisk process i vilken politiker/expertter och medborgarna utvecklar en dialog kommer modereringsfunktionen att vara central, precis som den är vid Citizen´s Jury- och Deliberative Poll-förfaranden. Om man kräver av politiska ledare, vetenskapsmän och experter att de deltar i ett meningsutbyte med medborgarna blir försökets möjliga omfattning bl.a. en fråga om modereringsresurser. Rent hypotetiskt skulle diskussionen kunna föras på nationell nivå. Då fordras uppenbarligen, eftersom ett framgångsrikt försök skulle generera hundratusentals inlägg dagligen från medborgarna, kraftfull moderering. Ett stort antal kunniga och opartiska människor måste fortlöpande överblicka och sammanfatta medborgarnas inlägg så att ledare/expertter får en realistisk möjlighet att svara/reagera. För att man genom en sådan process ska upprätthålla medborgarnas förtroende måste den vara maximalt öppen/genomskinlig. Alla inlägg och all relevant information måste hållas tillgänglig för medborgarna, moderatorerna måste arbeta med hög integritet och ledarna måste finna sig i att slutligen i viss utsträckning tillgodose folkmajoritetens önskemål.

Denna modell får, åtminstone tills vidare, betraktas som en utopi. Förutsättningarna för att ens försöka realisera den saknas: teknisk utrustning för sådan kommunikation måste få samma spridning som TV eller telefon har i dag, medborgare och moderatorer måste utbildas och öva sig, datorprogram måste utvecklas för ändamålet. Att det ”välmoderade stormötet” för Sveriges befolkning i dag ter sig som en utopi hindrar dock inte att man med forskning och demokratiskt experimenterande söker utröna om hur modererade stormöten kan fungera.

Åtminstone i USA har försök i något större skala genomförts.

Ilshammar berättar om två. The National Electronic Open Meeting (<http://130.11.54.41/meeting/>) initierades av Clinton-administrationen i syfte att skapa en debatt – öppen för alla – om hur den federala administrationen på alla nivåer borde använda IT. Den pågick i två veckor. Alabama Constitution Project

(<http://www.auburn.edu/alacon.html>) var ett elektroniskt endagsmöte i februari 1996 som handlade om delstaten Alabamas författning. Via en moderator vid lokala möten kunde inlägg vidarebefordras till en särskild utvald panel. (Ilshammar 1997)

6.4 Den programtekniska komponenten

Att gå igenom och analysera utvecklandet av sådana datorprogram som kan ha relevans för temat ”elektronisk demokrati” vore en gigantisk uppgift. IT-tillämpningar genomtränger och stöder ständigt fler ekonomiska och sociala aktiviteter. Forskningen har en enastående ämnesmässig och tematisk bredd.

Om försvinnande små FoU-resurser satsas på sådan programutveckling som direkt syftar till IT-stöd för demokratin, så investeras desto mer i nya program för sådant som att effektivisera och utveckla organisationer, stödja elektronisk handel, underlätta lagring/återsökning/bearbetning av information, stödja pedagogiskt arbete och mera generellt förbättra datornätverken så att de blir ”intelligentare” eller kan bära allt mer sofistikerade informationstjänster. Inom dessa och en rad andra områden utvecklas program som skulle kunna utnyttjas – i mer eller mindre modifierad form – som stöd för den enskilde medborgaren och/eller som stöd för demokratiska processer. Här kan det bara bli fråga om några slumpmässiga nedslag för att illustrera detta förhållande.

6.4.1 Omställningar och utveckling i näringslivet

Den forskning som sker kring IT-stöd för rena beslutsprocesser utgår normalt från företag, men åtminstone i den mån lösningarna syftar till kreativitet och konsensusbyggande har de ett uppenbart intresse även i demokratiperspektiv. En hel del resurser satsas i dag på att utveckla datorprogram som ska stödja problemlösning – eller andra kreativa processer – i grupp. Hur ska man ”bolla” med idéer så att man verkligen utnyttjar den samlade kunskapen och fantasin hos 100 eller 200 personer? Försök med stora grupper där varje deltagare sitter vid en dator och anonymt skriver inlägg i

diskussioner – inlägg som omedelbart blir synliga för alla på en stor skärm – visar att åtminstone psykologiska hinder i form av etablerade hierarkier kan övervinnas. Deltagarna läser alla inpass – från den yngste assistentens till verkställande direktörens – med samma allvar. Och den yngste assistenten vågar faktiskt yttra sig.

Här finns ett antal succéhistorier i svang, bl.a. en om flygtillverkaren Boeing som med nytt IT-stöd för problemlösandet ska ha konstruerat en ny flygplansmodell på ungefär (uppgifterna går isär) halva den normala tiden och till dramatiskt sänkta kostnader jämfört med tidigare modeller. Sådana historier ska säkert tas med en nypa salt, men det är uppenbart att kunskapsintensiva företag med IT-stöd gör framsteg inom detta område. Arbetet utgår inte bara, eller ens främst, från möjligheterna att utnyttja IT. Det hämtar också inspiration från forskning kring ledarskap och organisationsmodeller.

En managementskola som går tillbaka på W Edwards Deming – en amerikansk forskare som paradoxalt nog fick störst genomslag i Japan – har på senare år fått flera förnyare. Den kanske mest kände är Peter M Senge. Hans bok ”The Fifth Discipline – The Art & Practice of The Learning Organization” från 1990 argumenterar för en icke-hierarkisk företagsledning och har blivit en modern klassiker. Senge's idéer om hur medarbetarna ska hantera motsättningar, utveckla kollektivets kreativitet och fortlöpande ”lära sig lära tillsammans” har rimligen också relevans för processer som syftar till politisk/social problemlösning. (Walton 1986, Senge 1990)

Ett närliggande forskningsområde kallas på engelska ”Participatory Design” och handlar om hur användarna av stora tekniska system i kraft av sitt kunnande om arbetsprocessen ska bli delaktiga och t.o.m. styrande i utvecklandet av arbetsredskap och kringrutiner. Enkelt uttryckt ska man öka både effektiviteten och arbetstillfredsställelsen genom att anpassa de tekniska systemen efter användarna och inte, som i den auktoritära traditionen, tvinga på de anställda sådana tekniska lösningar som ledningen ensam har valt. Inom Participatory Design anses för övrigt Skandinavien ha en ledande position. (Schuler/Namioka 1993, Besselaar 1998)

6.4.2 *Intelligens i näten*

Alla som surfat på nätet vet hur svårt det kan vara att med primitiva web-läsare hitta ”rätt” bland alla trivialiteter och allt skräp på Internet. I dag hinner surfaren ofta tröttna innan han/hon når målet. Utvecklandet av web-verktyg för sökning och tolkning pågår dock med stor intensitet – de företag som lyckas kan tjäna miljarder – och verktygen blir uppenbarligen allt mer effektiva/precisa. Ansatserna är många.

Sökmotorer

Möjligheterna att med logiska avgränsningar definiera sökområdet för web-läsaren kan förfinas praktiskt taget hur långt som helst – här ligger svårigheten snarast i att göra alltmer avancerade program lätta att använda. S.k. länkbibliotek (som Yahoo!) är en annan lösning, de är upprättade av människor som tittat på/bedömt innehållet på web-platser. Ytterligare en variant bygger på AI-vetenskapliga tillämpningar genom vilka sökmotorn kan ”förstå” en enkel fråga (”Vad skrev socialdemokratiska dagstidningar om pensionsuppgörelsen förra året?”) och söka svaret.

Automatiserad översättning mellan olika språk tillämpas redan på Internet och resultatet blir ibland hyggligt, ibland katastrofalt, men även här går det framåt. Hur snabbt utvecklingen går vet ingen, men ju bättre sökmöjligheterna blir, desto större värde kan Internet få som politisk resurs för medborgarna.

Push

Pushteknologin gör det möjligt för användaren/medborgaren att ”övervaka” nätet. Hittills har surfaren valt – med mer eller mindre lyckat resultat – vilka hemsidor eller nyhetsgrupper som han/hon ska besöka vid varje uppkopplingstillfälle. Med ”push” prenumererar man i stället på ett antal produkter/ämnen. Ett datorprogram bevakar nätets informationsflöde inom de områden som användaren är intresserad av – allt från italiensk fotboll till politisk filosofi

eller kärnkraftsteknik – och levererar sin skörd av nyheter när användaren så begär.

Cookies

Så kallade cookies är en hjälpfunktion som kan göra surfarens tillvaro mer framgångsrik, men cookie-tekniken kan också nyttjas av andra intressenter på nätet. En cookie är en liten mängd information, kodad till en datasträng, som kan överföras från en hemsida på Internet till hårddisken på surfarens dator. Tekniken används oftast i kommersiellt syfte. Man kan jämföra med att surfaren går runt i Gallerians butiker. I musikaffären tittar han på soul och Verdi-operor. När han går ur butiken klistras diskret en liten lapp (en cookie) på hans rygg: ”soul, Verdi”. Vid besök i nästa musikaffär – eller samma affär dagen efter – kommer utbudet från Atlantic Records och drivor av italiensk opera att ligga läckert exponerat för just denna kund. I virtuella butiker kan man anpassa utbudet individuellt för varje besökare, bara man känner vederbörandes preferenser. Den motorintresserade surfaren möter alltså mer reklam för MRF, Michelin och Mercedes, medan den idrottsintresserade bombarderas med erbjudanden från Adidas och Eurosport.

Cookien kan också öppna en hemsida som annars kräver lösenord, vilket gör surfandet smidigare, men den kan samtidigt läsas av andra vid besök på deras webplatser i syften som surfaren inte känner till. Eftersom cookien rymmer information om våra preferenser i olika avseenden finns här ett integritetsproblem värt uppmärksamhet.

Agenter

Mer avancerade än cookies är de datorprogram som brukar kallas ”agenter” därför att de utför så komplexa funktioner att det tycks naturligt att tänka på dem som självständiga aktörer. Någon exakt definition av begreppet ”agent” finns inte. Vissa stödfunktioner i bl.a. ordbehandlingsprogram, som försöker hjälpa användaren på

ständig nya och överraskande sätt, har kallats agenter av Microsoft och andra programföretag. En agent med uppdrag att hjälpa användaren av ordbehandlingsprogrammet att stava, rimma, översätta eller korsreferera är konstruerad av någon annan. Mer intressanta är dock agenterna som användaren själv utformar. (Olsson 1997)

Datorprogram som är så komplexa att deras agerande ter sig självständigt – dock inom ramar som en användare har bestämt – har funnits länge. Företag har t.ex. kunnat köpa och sälja produkter automatiskt med hjälp av den tekniska standarden EDI, Electronic Data Interchange. Låt säga att Volvos datorprogram ”känner” att skruvarna av typen X är på väg att ta slut. Det sänder ut ett meddelande i ett slutet datornät för underleverantörer: – Vi köper en miljon skruvar av typen X till ett pris av högst Y kronor. Om meddelandet ”träffar” ett erbjudande om skruvar av rätt sort, till rätt pris – då görs affären upp automatiskt. Liknande program för vanliga konsumenter har prövats på Internet. Företag som säljer t.ex. CD-skivor via nätet har kunnat utforma sina erbjudanden enligt en viss standard. Konsumenterna har sedan med programmet BargainFinder enkelt kunnat hitta den affär som säljer t.ex. Springsteens senaste CD billigast.

Nyckelordet är alltså standard. Varken ”agenter” eller andra datorprogram förstår (ännu) bilder eller naturligt språk. På dagens kaotiska World Wide Web måste därför varje surfare själv leta upp alla erbjudanden om t.ex. begagnade cyklar om han/hon vill göra det bästa köpet. Först när man har kommit överens om exakt hur – tekniskt och språkligt – erbjudanden/beställningar ska presenteras kan ”agenter” ta över.

Många företag och forskningsinstitutioner världen över funderar nu på hur en sådan standard ska se ut, och vilka lösningar som utvecklas på olika områden vet ingen. När standarder väl har etablerats är det egentligen främst fantasin som sätter gränser för vad agenter kan användas till. De kan söka jobb åt användaren. De kan kontinuerligt söka igenom nätet efter nya botemedel mot bladlöss eller immiga bilrutor. Kanske får vi ”kärleksagenter” som kan stämma träff.

Tillämpningsmöjligheterna inom politiken tycks också vara många och lovande. Även den ”uppkopplade” medborgaren har svårt att hinna med informationssökandet, har sällan tid/ork att skriva brev till politiker, insändare i tidningen eller underteckna särskilt många upprop. Med agenter kan vissa sådana hinder övervinnas. Programmet kan ta emot och ”reagera” på tusentals e-brev om dagen å medborgarens vägnar, kan varje timme söka av nätet efter ny information i specifika ämnen, kan uttala åsikter och leta upp meningsfränder i olika frågor medan medborgaren själv gör något annat. De kan fungera som filter, som betjänter, som ombud.

I framtidsscenarierna kan missnöjda konsumenter med sina agenter snabbt ”finna varandra” och tvinga oseriösa företag att bättra sig eller försvinna från arenan. I det politiska livet kan opinioner och motopinioner formas på samma sätt. Agentteknik tycks därmed öka möjligheterna till politisk organisering/mobilisering underifrån.

Simulering och annat beslutsstöd

Att mycken informationsbehandling blir lättare med IT är uppenbart. Datorprogram kan räkna åt oss och kontrollera vår stavning, men precis som de etablerade makthavarna inom såväl offentlig som privat sektor i dag förlitar sig allt mer på kvalificerade datorprogram för beslutsstöd skulle sådana kunna utvecklas också för medborgare och demokratiska processer. Man kan t.ex. med datorns hjälp återskapa en samhällelig verklighet i vilken effekterna av olika politiska åtgärder kan prövas – simuleras.

Fördelningspolitiken erbjuder kanske de mest uppenbara tillämpningarna. På finansdepartementet har man i mer än 20 år använt simuleringsprogram för att analysera konsekvenserna av olika möjliga politiska reformer: vad innebär ändrade skattesatser eller bidragsnivåer för olika kategorier människor? I dag kan man i en vanlig PC använda större och mer komplicerade program för samhällsekonomiska simuleringar än de finansdepartementet

använde, och som närmast revolutionerade budgetarbetet, på 1970-talet.

Att medborgaren med sådana program skulle kunna ”leka” finansminister och därmed öka sin förståelse för de samhälls-ekonomiska villkoren är bara en av många tänkbara samhälls-tillämpningar för simuleringsteknik. Trafikflöden kan simuleras inför beslut om satsningar på väg- eller bostadsbyggande. Miljökonsekvenser kan simuleras när diskussionen handlar om t.ex. industrilokalisering eller energiförsörjning.

Simulering med dator kan användas även i frågor av till synes rent social natur. Den holländske forskaren Peter van Besseren illustrerar detta med ett exempel från Amsterdam. Omkring en tredjedel av stadens invånare är invandrare i första eller andra generationen. Tack vare en kraftfullt styrande bostadspolitik har man lyckats undvika getthobildningar, men bortsett från boendet har integrationen av invandrarna i det holländska samhället varit måttligt framgångsrik. Ekonomiskt tillhör invandrarna de sämst ställda. Många talar holländska dåligt, några inte alls. Ett av flera problem är att många skolor tenderar att bli segregerade med närmast total dominans av antingen etniska holländare eller invandrare. Det är därför vanligt att föräldrar kör sina barn – eller låter dem resa på egen hand – långa sträckor varje dag till/från skolan. En debatt om föräldrars ”rasistiska” skolval har pågått länge.

van Besseren deltog i ett simuleringsförsök i vilket man utgick från en modell där 95% av föräldrarna kunde enas om att segregation i skolan är av ondo. Denna stora majoritet förband sig att, om varje skola hade en för hela samhället representativ fördelning mellan holländare/invandrare (2/3 respektive 1/3) placera sitt barn i en sådan skola. Toleransen för avvikelse låg sedan längs en skala: några föräldrar skulle flytta sina barn vid minsta avvikelse – holländarna om andelen invandrare blev större, invandrarna omvänt. Andra skulle göra det först vid en större avvikelse, och några hävdade att de inte skulle flytta sitt barn förrän det var ensamt kvar i sin kategori.

Men 5% av föräldrarna gick i detta simulerade sociala experiment alltså inte med på att sätta sina barn i en skola där fördel-

ningen motsvarade hela samhällets. Om man då i utgångsläget fördelade alla barn proportionellt – 2/3 respektive 1/3 i varje skola – skulle således 5% av föräldrarna börja flytta sina barn med sikte på att få in dem på en skola med ”fördelaktigare” proportioner. Vad händer? Med simuleringar kunde van Bessenren m.fl. visa att dessa 5% av föräldrarna tämligen snabbt lyckas ”skaka om” systemet och förstöra den fördelning som övriga 95% kommit överens om. De 5% barn som flyttas koncentreras till någon/några skolor, som därmed får en skev fördelning, vilket föranleder de föräldrar som är minst toleranta mot förändring att flytta sina barn, vilket ytterligare ”skakar om” fördelningen, vilket föranleder även mer toleranta föräldrar att flytta sina barn, osv. (van Bessenren, personligt samtal 981120)

Simuleringen visade alltså att segregationen inte behöver vara – och i Holland sannolikt inte är – resultatet av föräldrarnas medvetna, rasistiska val. Problemet är mer komplicerat än det i förstone verkar. Med simuleringstekniker kan man således analysera och/eller illustrera vissa komplicerade samhälleliga förhållanden på ett sätt som tidigare inte har varit möjligt. Program för sådan simulering, specialutvecklade för att stödja den demokratiska processen, skulle kunna bli ett viktigt redskap för medborgare som i framtiden bär ett större ansvar för politiskt beslutsfattande.

Varje simulering av samhälleliga processer bygger självfallet på teorier om hur människor tänker och fungerar. Sådana teorier måste alltid redovisas tydligt, så att alla användare har klart för sig att simuleringens utfall aldrig är fullkomligt säkert eller okontroversiellt.

6.5 Politik är att vilja

Forskningen kring nya tekniska möjligheter att stödja människors kunskapsinhämtande, analyserande, kommunicerande och beslutsfattande är enorm till omfattningen. Många försök kommer att misslyckas, många av IT-branschens hårt pumpade ballonger kommer att spricka – men andra kommer att hålla. Den politiskt intressanta frågan är nu: -Vilka människor kommer att kunna dra

nytta av forskningsresultaten? Ska ”IT-stödet” genom politiska reformer integreras i den demokratiska processen, dvs. ska man successivt lägga mer teknik- och kunskapsstöd i medborgarnas händer så att de kan bära ett allt större politiskt ansvar, eller ska man avstå från att försöka?

Att diskutera kring – och särskilt att propagera för – elektronisk demokrati innebär en svår balansgång. I vissa avseenden handlar det verkligen om ett stort steg i utvecklingen. Försöker man beskriva konkret hur IT ska utvecklas till stöd för den demokratiska processen får framställningen lätt ett drag av utopi, av bristande realism. Undviker man konkreta beskrivningar blir resonemanget å andra sidan så abstrakt att många läsare inte förstår vad som menas.

De delar av föreliggande rapport som kan föra tankarna till utopin har tillkommit, inte för att beskriva något som snart ska realiseras utan för att frigöra tanken. Det finns inga färdiga lösningar för en ”ny” demokrati, men det finns ett stort och garanterat fruktbart fält för forskning och experimenterande. Det som nu behövs är FoU-resurser och en politisk vilja att pröva nya lösningar.

Författarpresentation

Anders R Olsson. Född 1953. Journalist och författare med yttrandefrihets-, demokrati- och IT-frågor som specialitet. Har arbetat sex år som lärare i medierätt och undersökande journalistik vid Journalisthögskolan i Stockholm och fem år som kanslichef hos Föreningen Grävande Journalister. Är sedan 1995 verksam som fri skribent.

Bilaga

IPERBOLES nyhetsgrupper

Nedan följer en förteckning i alfabetisk ordning över de 33 IPERBOLE-nyhetsgrupper som hade aktivitet under en månad: 971115-971215. (Enligt introduktion till förteckningen skulle det vara 35 grupper, genomgången rymmer dock bara 33. I skrivande stund – augusti -98 – är antalet grupper 34.) Antalet meddelanden i varje grupp anges, och en kortfattad analys av innehållet presenteras. Kommentarer om varje grupp har mer karaktär av referat än direkt översättning från den engelska texten. Sammanställningen/analysen har utförts av Simona Valbonesi, Alberto Bizzini och Federica Bellagamba, för Bologna kommunförvaltnings räkning.

bologna.ambiente – 23 meddelanden – alla handlar om miljö och föroreningar. Deltagarna är läkare eller personer som forskar i eller studerar miljöfrågor.

bologna.barzellette – 107 meddelanden – här postas skämt/vitsar från hela världen. Alla sorters människor, direktörer som hemmafruar, deltar.

bologna.bolognabynight – 101 meddelanden – detta är en grupp för unga människor som diskuterar rockmusik, pubar, snabbmat och filmer. Gruppen har använts för att organisera gemensamma träffar för IPERBOLE-användare. De kallas ”serata Iperboliana”. Under 1996 ordnades nio sådana träffar. (Uppgifter om liknande aktivitet under 1997 saknas.)

bologna.cerco-offro – 252 meddelanden – är en virtuell marknad där människor bjuder ut saker till försäljning eller beskriver vad de vill köpa. Avsikten är att vanliga medborgare (inte butiksägare eller andra näringsidkare) ska sälja begagnade föremål till låga priser. Vanliga objekt är datorer, modem, cyklar och motorcyklar.

bologna.citycard – 7 meddelanden – är en grupp som öppnades av kommunen för information/frågor/diskussion om det s.k. CityCard-projektet. Det syftar till att i Bologna utveckla nya och mer kvalificerade datorprogram för opinionsmätningar och har drivits med stöd från EU (ESPRIT-program 8123). CityCard har också diskuterats livligt, men flertalet inlägg har postats i gruppen ”bologna.iperbole”. Se nedan.

bologna.computers – 152 meddelanden – en virtuell marknad för köp/försäljning av begagnade persondatorer. Deltagarna postar ofta både här och i *bologna.cerco-offro*.

bologna.cucina – 58 meddelanden – en virtuell skola i matlagning. Här efterfrågas och presenteras nya recept. Kvinnor dominerar bland användarna och recepten handlar om allt från husmanskost till kinesiska specialiteter.

bologna.cultura – 60 meddelanden – handlar om kultur i vid mening: TV, politik, musik, bildkonst, mm. Här märks såväl professorn som skriver om universitetets problem som den lille grabben med intresse för tecknade serier.

bologna.cultura.cinema – 229 meddelanden – vill man veta något om en film utan att själv se den är detta rätt grupp. Debatten är livlig och i många fall också kvalificerad.

bologna.cultura.libri – 48 meddelanden – diskussioner om böcker och tidningar, men här förekommer också inlägg om italiensk politik.

bologna.cultura.musica – 27 meddelanden – är en grupp för ungdomar. Teman är konserter, band och kända musikartister.

bologna.futura – 1 meddelande – en grupp som startades med avsikt att låta deltagarna presentera idéer eller förhoppningar om ett framtida bättre Bologna. Här har intresset dock varit närmast obefintligt. Det enda meddelande som postats där var inte seriöst.

bologna.iperbole – 84 meddelanden – avsedd som en allmän mötesplats för IPERBOLE-användare. Den har också en slags övrigt-funktion, dvs. personer som inte hittat någon annan lämplig grupp att posta i använder den. Här finns således, förutom diskussioner om IPERBOLE, allt från julkhälsningar till synpunkter på funktioner hos vissa datorprogram. Också administratörerna av IPERBOLE utnyttjar gruppen för att sprida information om nya tjänster, driftstörningar eller ändrade öppettider för användarsupport. Här finns dessutom en FAQ (Frequently Asked Questions) om IPERBOLE som underhålls av användare på frivillig väg.

bologna.lavoro – 52 meddelanden – här sprids meddelanden från företag om lediga jobb eller behov av konsulttjänster, liksom från arbetslösa som söker uppdrag/anställning.

bologna.metropoli – 52 meddelanden – alla som vill informera om något i Bologna postar här. Det händer att också kommunförvaltningen använder gruppen för att besvara frågor från medborgare.

bologna.metropoli.comunicazione – 7 meddelanden – avsikten var att öppna för diskussioner om massmedia, från television till dagstidningar. Intresset har dock varit svagt. Inget riktigt seriöst meddelande har postats.

bologna.metropoli.ferrovie – 10 meddelanden – skulle rymma diskussioner om järnvägsfrågor i allmänhet och planerna på en ny centralstation i Bologna i synnerhet, men inte heller här har seriösa meddelanden postats.

bologna.metropoli.atc – 9 meddelanden – avsedd för klagomål om stadens kollektiva transportmedel (i praktiken bussar). Trots att man vet att många är missnöjda med t.ex. tidtabeller och biljettpriser har kritiken inte nått hit. Endast ett av nio postade meddelanden är ett klagomål, övriga är irrelevanta. Kritik postas dock på annat håll, bl.a. i *bologna.polemica* och *bologna.traffico* se nedan.

bologna.metropoli.turismo – 12 meddelanden – rymmer förslag om vad man kan göra/se på lediga dagar.

bologna.multietnica – 4 meddelanden – här ska postas meddelanden för invandrare. De fyra som inkommit handlar om möten/kurser för personer från Afrika, Kina och Indien.

bologna.navigator – 1 meddelande – uppgifter om gruppens syfte saknas. Det enda meddelandet beskrivs dock som irrelevant.

bologna.nuovigruppi – 22 meddelanden – här lämnas förslag till startandet av nya diskussionsgrupper. När tillräckligt många användare (20 stycken) har anmält intresse för ämnet startas den. Den senast tillkomna gruppen var *bologna.barzelle*. Den föreslogs i april -97 och nådde i juli gränsen 20 röster. Den undersökta månaden fanns således 22 förslag till nya diskussionsgrupper att rösta om.

bologna.polemica – 95 meddelanden – här återfinns främst två typer av meddelanden. Dels observationer och/eller klagomål om trafiken, dels smått fåniga debattinlägg om t.ex. vilken som är Bolognas bästa restaurang.

bologna.politica – 50 meddelanden – mest iakttagelser om den politiska situationen.

bologna.problemitecnici – 114 meddelanden – för tekniska problem av allehanda slag: konfigurering av program, tips om modem, ny hård- eller mjukvara, frågor om internet-tjänster, mm. Många av texterna postas också på *bologna.iperbole*, bl.a. ovannämnda FAQ och meddelandena från administratörerna av IPERBOLE.

bologna.sanita – 24 meddelanden – en grupp om hälsa och medicin. Endast specialister (läkare, forskare) postar här.

bologna.sindacato – 15 meddelanden – trots att ”sindacato” betyder fackförening återfanns här fem klagomål på regeringen och landets ekonomiska situation, i övrigt bara irrelevanta texter.

bologna.spettacolo – 26 meddelanden – många som postar något i:

bologna.bolognabynight och i *bologna.cultura.musica* som också återfinns här, ibland med samma texter. Det handlar om teater, konserter och film. Här fanns också en teatergrupp som sökte skådespelare för en föreställning i Bologna.

bologna.sport – 39 meddelanden – med hälften texter om kommande idrottsevenemang, hälften debattinlägg om stadens fotbollslag, som säsongen 97-98 spelade i Italiens högsta serie.

bologna.tests – 83 meddelanden – används av personer som genom trial-and-error försöker lära sig använda nyhetsgrupperna. En del är således oläsligt, men man kan också följa hur enskilda personer gör framsteg – många gånger med hjälp av råd från mer vana användare.

bologna.traffico – 84 meddelanden – debatterar alla typer av trafikproblem, sådant som avgifter eller tillgången på parkeringsplatser och inte minst den hösten -97 ”heta” frågan om kommunens övergripande trafikplan. De flesta inlägg är rena klagomål, men inga tjänstemän eller politiker med ansvar för trafikfrågor svarar/bidrar.

bologna.university – 57 meddelanden – en grupp för studenter som här diskuterar examensfrågor, lärare mm. Här har också utbytts studenters anteckningar från föreläsningar.

bologna.viaggi – 56 meddelanden – rymmer tips och råd för den Bologna-bo som ska resa utomlands.

Litteratur

- Abramson, Jeffrey B/Arterton, Christopher F/Orren, Gary R. "The Electronic Commonwealth. The Impact of New Media Technologies on Democratic Politics". Basic Books, 1988.
- Agre, Philip E/Schuler, Douglas. "Reinventing technology, redesccovering community". Ablex, 1997.
- Ahlberg, Kerstin. "Din upphovsrätt och andras". Tiden, 1995.
- Arterton, Christopher F. "Teledemocracy: Can Technology Protect Democracy?". Sage, 1987
- Bangeman Group. "Europe and the Global Information Society, Recommendations to the European Council". 1994.
- Barber, Benjamin R. "Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age. University of California Press, 1984.
- Barber, Benjamin R. "JIHAD vs. McWORLD. How Globalism and Tribalism are Reshaping the World". Ballantine Books, 1995.
- Barnett, Steven. "New Media, Old Problems". European Journal of Communications. Vol 12, No 2/1997.
- Bellamy, Christine/Taylor, John A. "Governing in the Information Age". Open University Press, 1998.
- Besselaar, Peter van den/Beckers, Dennis. "Demographics and Sociographics of the Digital City". Ur Ishida, T. "Community computing & support systems". Springer, LNCS, 1998.
- Besselaar, Peter van den. "Democracy & Technological Change: Limits to Steering. Draft version:
<http://www.swi.psy.uva.nl/usr/peter/pdc.rtf>
- Blau, Andrew. "A High Wire Act in a Highly Wired World: Universal Service and the Telecommunications Act of 1996". I Kubicek et al, 1997.
- Bobbio, Norberto. "Liberalism och demokrati". Daidalos, 1993.

- Bourdieu, Pierre. "Om Televisionen". Brutus Östlings Bokförlag, 1998.
- Boyte, Harry C/Kari, Nancy N. "Building America. The Democratic Promise of Public Work". Temple University Press, 1996.
- Browning, Graeme. "Electronic Democracy. Using the Internet To Influence American Politics". Pemberton Press, 1996.
- Carey, Alex. "Taking the Risk out of Democracy. Corporate Propaganda versus Freedom and Liberty". University of Illinois Press, 1997.
- Castells, Manuel. "The Rise of the Network Society". Blackwell, 1996. (Volym 1 i samlingsverket "The Information Age: Economy Society and Culture")
- Castells, Manuel. "The Power of Identity". Blackwell, 1997. (Volym 2)
- Castells, Manuel. "End of Millenium". Blackwell, 1998. (Volym 3.)
- Chomsky, Noam/Barsamian, David. "Keeping the Rabble in Line". Common Courage Press, 1994.
- Chomsky, Noam. "Necessary Illusions. Thought Control in Democratic Societies". Pluto Press, 1989.
- Civille, Richard. "Golbal Consumer Markets for Civic Networking". I Kubicek et al, 1997.
- Coate, John. "Cyberspace Innkeeping: Building Online Community" i Agre/Schuler. "Reinventing technology, redescoving community". Ablex, 1997.
- Council of Europe. "Instruments of direct democracy in the member states of the Council of Europe". Council of Europe Publishing, 1996.
- Crevier, Daniel. "AI. The Tumultuous History of the Search for Artificial Intelligence". BasicBooks, 1993.

- Dahl, Robert A. "Democracy and its Critics". Yale University Press, 1989.
- Dahlgren, Peter/Sparks, Colin (ed). "Communication and Citizenship". Routledge, 1991.
- Deibert, Roland J. "Parchment, Printing, and Hypermedia. Communication in Word Order Transformation." Columbia University Press, 1997.
- Della Porta, Donatella/Mény, Yves. "Democracy and Corruption in Europe". Pinter, 1997.
- Demokratirådets rapport 1995. "Demokrati som dialog". SNS förlag, 1995.
- Demokratirådets rapport 1997. "Demokrati över gränser." SNS förlag, 1997.
- Demokratirådets rapport 1998. "Demokrati och medborgarskap". SNS förlag, 1998.
- Drake, William J, (ed). "The New Information Infrastructure. Strategies for U.S. Policy". The Twentieth Century Fund Press, 1995.
- Drake, William J. "Public Interest Groups and the Telecommunications Act of 1996." I Kubicek et al, 1997.
- Elmbrant, Björn. "Dom där uppe – dom där nere. Om demokratin i Sverige." Atlas, 1997.
- Etzioni, Amitai. "The Spirit of Community. The Reinvention of American Society". Touchstone, 1993.
- EU-kommissionen. "White Paper on Growth, Competitiveness, and Employment: The Challenges and Ways Forward Into the 21st Century". COM (93) 700 final. EU-kommissionen, 1993.
- Fallows, James. "Breaking the News. How the Media Undermine American Democracy". Pantheon Books, 1996.

- Ferguson, Thomas. "Golden Rule. The Investment Theory of Party Competition and the Logic of Money-Driven Political Systems". University of Chicago Press, 1995.
- Fishkin, James. "Democracy and Deliberation. New Directions for Democratic Reform". Yale University Press, 1991.
- Fishkin, James. "The Dialogue of Justice. Toward a Self-Reflective Society". Yale University Press, 1992.
- Fishkin, James. "The Voice of the People. Public Opinion & Democracy". Yale University Press, 1995, 1997.
- Fossen, Erling. "Tid, rom och Madeira". Glänta nr 3/1996. (<http://www.natverkstan.net/glanta/396/FOSSEN/FOSSEN.HTML>)
- Francissen, Letty/Brants, Kees. "Virtually going places: square-hopping i Amsterdam´s Digital City". I Tsagarousianou m.fl. Routledge, 1998.
- Grossman, Lawrence K. "The Electronic Republic. Reshaping Democracy in the Information Age". Viking Penguin, 1995.
- Haag, Marcel/Gosling, Louisa. "Universal Service in the European Union Telecommunications Sector". I Kubicek et al, 1997.
- Handler, Joel F. "Down from Bureaucracy. The Ambiguity of Privatization and Empowerment". Princeton University Press, 1996.
- Hazen, Don/Winokur, Julie. "We the Media. A Citizens Guide to Fighting for Media Democracy". The New Press, 1997.
- Heap, Nick/Thomas, Ray/Einon, Geoff/Mason, Robin/Mackay, Hughie. "Information Technology and Society. A Reader". Sage, 1995.
- Held, David. "Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi". Daidalos, 1995.
- Holmberg, Sören/Weibull, Lennart. "Opinionssamhället". SOM-rapport nr 20. Göteborgs Universitet, 1998.

- Ilshammar, Lars. "Demokr@i. Det elektroniska folkstyrets möjligheter och problem". Expertuppsats skriven på uppdrag av 1996 års folkomröstningsutredning. Bilaga 2 till SOU 1997:56.
- Information Infrastructure Task Force, IITF. (USA) "Agenda for Action", 1993.
- Johanson, Rebecka/Mascanzoni, Daniel. "Medborgarnätverk – IT i ett lokalt perspektiv". Utlandsrapport från Sveriges tekniska attachéer. Telia Research, KFB, 1996.
- Johansson, Magnus/Nissen, Jörgen/Sturesson, Lennart. "IT-ism". "Informationstekniken som vision och verklighet. KFB-rapport 1998:11, Teldok 32.
- Karlsson, Ingemar (red). Gidlund, Gullan/Gidlund, Janerik/Johansson, Börje/Sörlin, Sverker/Törnqvist, Gunnar. "Territoriets gränser." SNS Förlag, 1997.
- Kubicek, Herbert/Dutton, William H./Williams, Robin (ed). The Social Shaping of Information Superhighways. European and American Roads to the Information Society". Campus Verlag/St. Martin's Press, 1997.
- Linder, Wolf. "Swiss Democracy. Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies". MacMillan Press/St Martin's Press, 1998.
- Loader, Brian D. (ed) "The Governance of Cyberspace. Politics, Technology and Global Restructuring". Routledge, 1997.
- Loader, Brian D. (ed) "Cyberspace Divide. Equality, Agency and Policy in the Information Society". Routledge, 1998.
- Magnusson Sjöberg, Cecilia. "Rättsautomation. Särskilt om statsförvaltningens datorisering." Norstedts Juridik, 1992.
- Martin, Hans-Peter/Schumann, Harald. "Globaliseringsfällan. Angreppet på demokrati och välfärd". Symposion, 1997.
- Masuda, Yoneji. "Informationssamhället". Liber, 1984.
- McConnaughey, James. "Access to the Information Superhighway". I Kubicek et al, 1997.

- Mitchell, William J. "City of Bits. Space, Place, and the Infobahn". MIT Press, 1995.
- Moore, Nick. "Confucius or capitalism? Policies for an information society". I Loader, Brian D. (ed) "Cyberspace Divide. Equality, Agency and Policy in the Information Society". Routledge, 1998.
- Mowlana, Hamid. "Global Communication in Transition. The End of Diversity?" Sage, 1996.
- Nerman, Bengt. "Den offentliga lögnen". Atlas, 1997.
- Nörretranders, Tor. "Platsen som inte finns". Bokförlaget DN, 1998.
- Ohlin, Tomas. "Samhällsdialogen. Kontakter mellan medborgare och samhälle – Nya former av demokratiskt deltagande". KFB-Rapport, 1998:6.
- Olsson, Anders R. "Spelrum – om data och makt i Sverige." Askelin & Hägglund, 1985.
- Olsson, Anders R. "IT och det fria ordet". Juridik och Samhälle, 1996.
- Olsson, Anders R. "Yttrandefrihet & tryckfrihet – handbok för journalister". Rabén Prisma, 1997 (2:a uppl).
- Olsson, Anders R. "Låt betjänten göra jobbet." (Om agentprogram.) Dagens Nyheter 970612.
- Perelman, Michael. "Class Warfare in the Information Age". St. Martin's Press, 1998.
- Prop. 1989/90:40. "Om tullregisterlag m.m."
- Prop. 1997/98:136. "Statlig förvaltning i medborgarnas tjänst".
- Putnam, Robert D. "Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. Princeton University Press, 1993.
- Rheingold, Howard. "The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier". HarperPerennial, 1994.

- Rosen, Jay. "Getting the Connections Right. Public Journalism and the Troubles in the Press". The Twentieth Century Fund Press, 1995.
- Rothstein, Bo. "Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik". SNS Förlag, 1994.
- Rothstein, Bo. "Demokratins räckvidd". I SOU 1998:55.
- Schuler, Douglas/Namioka, Aki. "Participatory Design. Principles and Practices". Lawrence Erlbaum Associates, 1993.
- Sclove, Richard E. "Democracy and Technology". Guilford Press, 1995.
- Senge, Peter M. "The Fifth Discipline. The Art and Practice of The Learning Organization". Currency Doubleday, 1990.
- Slaton, Christa Daryl. "Televote – Expanding Citizen Participation in the Quantum Age". Praeger, 1992.
- SOU 1978:54 "Personregister-datorer-integritet".
- SOU 1989:20 "Tullregisterlag m.m."
- SOU 1994:118. "Vingar åt människans förmåga."
- SOU 1995:68. "IT-kommissionens arbetsprogram."
- SOU 1996:40. "Elektronisk dokumenthantering".
- SOU 1997:39 "Integritet. Offentlighet. Informationsteknik."
- SOU 1997:56. "Folket som rådgivare och beslutsfattare".
- SOU 1998:19. "IT och regional utveckling". (Också IT-kommissionens rapport 1/98)
- SOU 1998:55. "Demokratins räckvidd".
- SOU 1998:85. "Att rösta med händerna. Om stormöten, folkomröstningar och direktdemokrati i Schweiz".
- Statskontoret. "Offentlig förvaltning och demokrati i informationssamhället". Statskontorets rapport 1998:2.

- Stone, Allucquère Rosanne. "The War of Desire and Technology at the Close of the Mechanical age". MIT Press, 1995.
- Sussman, Gerald. "Communication, Technology, and Politics in the Information Age". Sage Publications, 1997.
- Tambini, Damian. "Civic networking and universal rights to connectivity: Bologna". I Tsagarousianou, Roza/Tambini, Damian/Bryan, Cathy (ed). "Cyberdemocracy – technology, cities and civic networks". Routledge, 1998.
- Tapscott, Don. "The Digital Economy. Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence." McGraw-Hill, 1996.
- Tidskrift för politisk filosofi, nr 1, 2 och 3/1997.
- Toffler, Alvin. "Future Shock". Bantam Books, 1970.
- Toffler, Alvin. "The Third Wave." Bantam Books, 1980.
- Toffler, Alvin/Toffler, Heidi. "Powershift". Bantam Books, 1990.
- Toffler, Alvin/Toffler, Heidi. "Tredje vågens samhällsbygge". Svenska Förlaget, 1997.
- Truedson, Lars. "internet för en bättre värld. nya verktyg för föreningsfolk". Forum Syd, 1997.
- Tsagarousianou, Roza/Tambini, Damian/Bryan, Cathy (ed). "Cyberdemocracy – technology, cities and civic networks". Routledge, 1998.
- Turkle, Sherry. "The Second Self. Computers and the Human Spirit." Granada, 1984.
- Turkle, Sherry. "Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet". Phoenix, 1997.
- Vedin, Bengt-Arne. "Myter om IT". Teldok 94, 1995.
- Wallin, Anders. "Kriminella teknikzonen", Institutet för Rättsinformatik, IRI, Stockholms Universitet. IRI-rapport 1994:2.

Walt Whitman Center for the Culture and Politics of Democracy.

"The State of 'Electronically Enhanced Democracy': A Survey of the Internet. The State University of New Jersey, Rutgers, 1998. Finns ej på nätet. Information om Walt Whitman Center finns på: http://www.cpn.org/sections/affiliates/whitman_center.html


Walton, Mary. "The Deming Management Method". Perigee, 1986.

Williams, Frederick/Pavlik, John V (ed). "The People's Right to Know. Media, Democracy, and the Information Highway". Lawrence Erlbaum Associates, 1994.

Woolpert, Stephen/Slaton, Christa Daryl/Schwerin, Edward W. "Transformational Politics. Theory, Study, and Practice". State University of New York Press, 1998.

Åsard, Erik/Bennet, W. Lance. "Democracy and the Marketplace of Ideas. Communication and Government in Sweden and the United States." Cambridge University Press, 1997.

Östberg, Olov. "Ett förvaltningspolitiskt ackord". I "Offentlig förvaltning och demokrati i informationsamhället". Statskontorets rapport 1998:2.




SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie kan köpas från Fakta Info Direkt.
För remissutsändningar av SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie svarar
Fakta Info Direkt på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fakta Info Direkt, Kundservice
Box 6430, 113 82 Stockholm
Tel: 08-587 671 00, Fax: 08-587 671 71
E-post: order@faktainfo.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 1993.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Information Rosenbad
Regeringskansliet
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 42 95
Telefon: 08-405 47 29



Omslag, foto: Stefan Fallgren/Bildhuset
Grafisk formgivning: Susan Nilsson, Jupiter
Elanders Gotab, Stockholm 1999

ISBN 91-7610-914-3
ISSN 0375-250X